ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

IURIDICA 2

OBSAH

Jiří Haderka: Moderní genetika a naše současné rodinné právo 79
Stanislav Balík: Zrušení feudálního režimu a osvobození půdy za Francouzské buržoazní revoluce v letech 1789—1794 111

СОДЕРЖАНИЕ

Иржи Гадерка: Передовая генетика и наше современное семейное право 79
Станислав Балик: Упразднение феодального режима и земельных повинностей в эпоху французской буржуазной революции (1789—1794) 111

INHALT

Jiří Haderka: Die moderne Genetik und gegenwärtiges Familienrecht 79
Stanislav Balík: Die Likvidation des Feudalregimes und die Bodenbefreiung in der Französischen Revolution 1789—1794 111

Vol. XIX 1973 Pag. 77—158

ANNORUM A FUNDATIONE DCXXV FELICITER PERACTORUM MEMOR

UNIVERSITAS CAROLINA PRAGENSIS A. MCMLXXIII EDIDIT

1973 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE IURIDICA No. 2 PAG. 79—110

Moderní genetika a naše současné rodinné právo

JIŘÍ HADERKA

Soudobá medicína klade stále více otázek právníku: byť by jej nejednou přiváděla do nemalých rozpaků svízelností problémů, které po společenské stránce její pokrok s sebou přináší, je posléze nucen říci své slovo. Čím později, pak platí, že tím hůře pro něho, neboť vývoj se pak dere vpřed až živelně a může být značně těžké, svésti jej do takového řečiště, které mu dá kýženou dráhu a směr.

Tak právo bylo nuceno již potýkati se s problémy resuscitace a okamžiku smrti, s otázkami přípustnosti odebírání tkání ex mortuo i ex vivo a jejich trasplantacemi, s experimentováním při zkoušení léčiv, s problémy vysoce radikálních a málo vyzkoušených chirurgických výkonů apod.

K tomu všemu v poslední době přibývá další problémový okruh, vyplývající z pokroku v moderní genetice a v disciplinách, k ní se družících, který jde vpřed, jak se zdá, s rostoucí akcelerací.

Zvláště zde bylo by asi ze společenského hlediska nebezpečné, kdybychom se dali zaskočiti a z hlediska svého oboru nezačali promýšlet přiměřená řešení, neboť možnosti, které z pokroku znalostí v genetice vyvstávají, nejednou jsou s to při jejich realizaci tangovat i dosti široké vrstvy populace.

Lze proto vítat, jestliže lékaři a juristé společně hledí k těmto otázkám přistupovat.[1])

Pojednání, které by mělo ovšem vyčerpat úplně takové téma, muselo by být velmi rozsáhlé. V této stati omezím se proto jen na některé kapitoly a to jen z hlediska rodinného práva, zatímco ponechám stranou ostatní právní problematiku, až na souvislé statusové problémy: zbude tak dále

[1]) Těmito problémy se zabývalo např. nedávno symposion na téma „Společenské a právní problémy, spojené s úspěchy moderní mediciny", konané v rámci III. čs. medicinsko právní konference s mezinárodní účastí v Bratislavě ve dnech 30. 8. až 2. 9. 1972. Pokud jde o problémy genetiky, tu po medicinské stránce se jimi zabýval společný referát J. Nečáska—M. Černého—J. Kaprase—J. Adamce: „Lékařská genetika a některé její právní aspekty", po právní stránce referát autora této stati, která je jeho dalším prohloubením a rozpracováním.

velký konglomerát problémů, který spíše spadá do odvětví práva správního, pracovního, resp. i dalších právních odvětví. Snad tato stať aspoň poskytne impuls k jejich rozebrání k tomu povolanými odborníky.

I. PŘEDSŇATKOVÉ LÉKAŘSKÉ PROHLÍDKY (EXAMINATIONES MEDICALES PRAENUPTIALES)

Rozvodová statistika uvádí v souboru příčin rozvodu nemoc některého z manželů, případně neplodnost a dále sexuální neshody, jako důvody rozpadu manželství, poměrně málo početné.[2])

Lze však vyslovit důvodnou skepsi nad tím, že by zdravotní stav manželů—a také jejich potomstva—hrál jen nevýraznou vcelku úlohu pro zdar budoucího manželství. Zde třeba pamatovat na to, že do rozsudku, povolujícího rozvod manželství, se promítne jen to, co je soud schopen po skutkové stránce zjistit v průběhu řízení. To pak — i při zásadě oficiózního zjišťování materiální pravdy — je značně odvislé na té konstrukci příčin rozvratu, s níž účastníci předstupují před soudní forum, jakožto s optimální z jejich hlediska. Nad to je zde problematika časté plurality příčin rozvratu, primárnosti a sekundárnosti jednotlivých z nich, to vše v relaci k obtížnosti při zjišťování toho, jak se věci opravdu měly.

Nepochybím patrně, vyslovím-li na podkladě zkušeností z forezní praxe hypotézu, že v nikoliv zanedbatelném počtu případů, podstatně větším, než figuruje v soudní statistice, úspěch budoucího manželství závisí na tom, aby se oba manželé těšili dobrému zdraví, nebo aspoň takovému, aby žádný z nich netrpěl chorobou, která by ohrožovala život či zdraví druhého partnera nebo zdraví potomstva, případně která by jinak znemožňovala či podstatně ztěžovala, aby manželství mohlo plnit svou společenskou funkci. Naopak zdravotní defekty výše uvedeného druhu působí často jako rozkladný prvek v manželství a rodině, nebo nesou s sebou přinejmenším značně psychické zátěže pro všechny zúčastněné.

Některé sociologické výzkumy zdají se tuto hypotézu potvrzovat, stejně tak, jako techniky pro predikci.[3])

Po výše uvedené stránce může značně neblaze působit, dojde-li k narození defektních dětí.

Zde nutno odkázat na odbornou literaturu,[4]) avšak jen velmi stručně si připomeňme v souhrnu několik poznatků moderní genetiky:

Při autozomálně dominantních dědičných chorobách, které se obvykle vyskytují ve více generacích, nemocní členové rodiny mají v průměru asi 50 % nemocných dětí. Přenos a výskyt těchto chorob není závislý na po-

[2]) K tomu viz např. V. Srb: Demografická příručka, Praha, Svoboda 1967, str. 103.

[3]) Zde odkazuji na literaturu, mnou citovanou v mém článku „Právní ovlivňování předsňatkových negativních faktorů“ v Právném obzoru č. 2/1972.

[4]) Viz např. B. Sekla: Dědičnost v přírodě a společnosti, Praha 1937, M. Černý: Lékařská genetika, Praha 1967, týž: Rodina a dědičnost, Praha 1971, H. Kalmus: Otázky genetiky, Praha 1967, G. R. Taylor: Biologická časovaná bomba, Praha 1970.

hlaví. Řada chorob sem spadajících, jako rozštěp rtu a patra, některé nádory, včetně zhoubného nádoru ledvin, dále malý oční bulbus nebo vrozené chybění bulbu, chybění čichu, vrozená hluchota, Hirschprungova choroba aj., znamenají vážné omezení životních možností lidského jedince a leckdy i zkrácení jeho života. Z medicínsko-genetického hlediska by u této skupiny dědičných chorob patrně nemocní potenciální rodiče neměli riskovat přenos onemocnění na své potomstvo vůbec a měli by zůstat bezdětní.

Pokud jde o neúplné dominantní a kodominantní dědičné choroby, jako různé hemoglobinopatie, hypercholesterolémie, cystinurie, hemochromatózy, Gilbertův syndrom apod., pak i jejich důsledky jsou značně závažné. Z toho plyne genetický požadavek, že by ze strany osob, jimi trpících nemělo docházet k příbuzenským sňatkům a v těch rodinách, kde jeden z rodičů je homozygotní a má vážnou chorobu této skupiny, by se měl zdržet toho, aby měl vlastní potomstvo.

Z jiných genetických poznatků uveďme si na mysl, že ani dědičnost autozomálně recesívní není bez nebezpečí. Uzavrou-li sňatek dvě osoby, trpící chorobou této skupiny, pak sice jejich děti mohou být zdravé, mohou však být nositeli dvou různých recesívních alel (např. pro vrozenou hluchotu, vrozenou nedoslýchavost, vrozenou hluchoněmost, oligofrénii, fenylketonurii apod.). Genetikové proto zdůrazňují, že u osob, pocházejících z takového manželství je důležité, aby neuzavřely sňatek s jedincem, v jehož rodině se vyskytuje stejná choroba, nebo aby nedošlo k příbuzenskému sňatku — pakliže nupturienti pomýšlejí na to, mít vlastní potomstvo.

Bude také na místě připomenout i dědičné choroby, vázané pohlavně, při nichž jsou rovněž nežádoucí příbuzenské sňatky. Půjde-li dědičnost recesívní, vázanou na chromozom X, pak všechny děti nemocných mužů budou zdravé, ale všechny jejich dcery při tom budou přenášečkami choroby (heterozygotní) a nemoc se objeví v další generaci u 50 % jejich synů (např. daltonismus, hemofilie typu A nebo B).

Pokud jde o matroklinní typ dědičnosti, budiž učiněna zmínka o diabetes mellitus.

Znalost těchto různých nebezpečí může přispět k vystříhání se jich nebo aspoň ke zmírnění jejich následků. Kromě prevence a kurativy, pohybující se na poli čistě medicínském, ve vztahu k lidskému jedinci, spadá sem i možnost použití některých genetických opatření, která tangují i úpravu meziosobních vztahů, a kde tedy výrazně připadá v úvahu i možnost regulace právní.

V úvahu při tom připadá:

a) Připuštění umělé interrupce, mělo-li by se narodit při dědičnosti vázané pohlavně, dítě pohlaví nežádoucího, to vše s ohledem na to, že při nynějším stavu lékařské vědy lze určit pohlaví plodu již v časných stádiích těhotenství. Tento zákrok by umožnil, aby k donošení byl ponechán jen takový plod, u něhož genetické riziko dáno nebude a bude prognóza pro to, že z něho vzejde zdravé dítě.

b) Nebránění spontánímu potratu u těhotných žen za existence gene-

tického rizika pro očekávané dítě, když dosavadní medicínské poznatky nasvědčují tomu, že více než 60 % spontánních potratů v časných stádiích těhotenství je podmíněno anomálním vývojem plodu.

c) Zavedení sterilizačních nebo dokonce kastračních opatření, je-li dána prognóza pro narození těžce defekního potomstva, jmenovitě po té, co se již takovéto potomstvo dříve narodilo.

d) Legalizování umělých oplodnění ženy, jako dalšího právního institutu vedle adopce, ke získání potomstva per viam partialiter naturalem.

e) Zavedení určitých právních kautel, čelících neuváženému uzavírání geneticky nežádoucích sňatků.

Problematika, uvedená ad a—c spadá výlučně do odvětví práva správního: její řešení souvisí s případnou reformou právní úpravy, obsažené v zákoně č. 68/57 Sb. o umělém přerušení těhotenství, s prováděcím vl. nařízením č. 126/62 Sb., ve znění novel 95/64 Sb., a 54/66 Sb. a směrnic č. 28/66 Věst. min. zdrav., posléze s § 27 zák. č. 20/66 Sb. o zdraví lidu v souvislosti se směrnicí č. 1/72 Věst. min. zdrav. ČSR. Touto, jinak velmi delikátní problematikou, se zde zabývat nemohu, abych nevykročil z daného tématu.

O problematice ad d) uvedené pojednám sub. IV. Zbývá tedy zaměřit se na otázku právních kautel, zmíněných sub. e).

Jde ovšem o problém značně širší, než je genetický: vždyť tytéž kautely mohou přijít v úvahu i vzhledem k výskytu jiných závažných chorob, než těch, které jsou významné pro svou dědičnost. Budou to např. venerická onemocnění, aktivní TBC, různé duševní choroby atd.

Zdá se, že základní požadavek, který moderní genetika—a medicína vůbec — si po této stránce diktuje, je to, že každý z nupturientů by měl být náležitě informován o zdravotním stavu svého partnera.

Přijmeme-li jej, pak to dále znamená, že se klade otázka, zda právní řád nemá nupturientu přiměřeným způsobem zajišťovat, že se mu takovéto informace opravdu dostane a lze-li toto vše svěřit jen uvědomnělosti a svědomitosti partnerů samých.

Po stránce, abych tak řekl, právně-technické, šlo by o normování dvou, na sebe navazujících opatření:

— zjištění zdravotního stavu každého z nupturientů na základě obligatorního lékařského vyšetření,

— seznámení každého z nich s takto zjištěnými výsledky ohledně nich obou.

Po stránce právně-politické vzniká však dilema, zda k zavedení těchto, zajisté značně pronikavých zásahů se má přikročit.

Proti uzákonění těchto opatření mohou být podle mého názoru dvě hlavní námitky:

a) Především jde o to, že se jedná o nemalý zásah do osobní sféry občana a to v relaci k nejintimnějším vztahům.

Nutno pomýšlet na to, že vyšetření, má-li být účinné, nemohlo by se patrně omezit jen na nejzákladnější internistickou prohlídku, ale mohla by vzejít i potřeba některých dalších odborných vyšetření. U žen by patrně stěží bylo lze obejít se např. bez vyšetření gynekologického, které by ne-

zůstavilo stranou ani to, zda se jedná o virginen intactam, či nikoliv a v posléze uvedeném případě ovšem i to, zda žena je těhotná. Pokud by ženě ve vztahu k jejímu partnerovi záleželo na tom, aby tyto okolnosti mu zůstaly neznámy, pak třeba si klást otázku, zda zamýšlená úprava by nevedla k růstu nervových potíží a stressů u těchto pacientek, eventuelně k vzestupu suicidálních pokusů či k růstu křivky uchazeček o interrupci.

Třeba také vážit, zda by snad okolnost, že do těchto osobních věcí mají být zasvěceny třetí osoby, nebyla faktorem odrazujícím snad od uzavírání sňatků a stimulujícím konkubináty a jiná volná spojení.

b) Dále jde o to, zda za současných našich poměrů zdravotnický aparát je s to takovýto úkol zvládnout, když by se muselo počítat ročně přibližně s prohlídkou circa 110 000 snoubeneckých párů.

Pro uzákonění takového opatření lze uvést jako důvod to, že důsledky geneticky (a zdravotně vůbec) nežádoucího sňatku jsou té povahy, že se týkají nejen nupturientů samotných, ale že postihují i jiné osoby, jmenovitě budoucí děti a zasahují i společnost jako takovou, když na ní pak namnoze je, aby pečovala svými silami a prostředky o zmírnění či odstranění stavu, který takto nastal.

Není opravdu snadné rozhodnout, které hledisko má převážit.

Je také ještě jiná možnost: a to je kompromis mezi oběma skupinami důvodů.

Takovou cestou šla nynější platná československá právní úprava.

Jak známo, v § 2 zák. o rodině č. 94/63 Sb. (dále jen „ZR“) se stanoví, že občané, kteří spolu chtějí uzavřít manželství, mají předem poznat také svůj zdravotní stav z toho hlediska, aby mohli založit manželství, které splní svůj společenský účel. Podle § 6 odst. 1 ZR nupturienti jsou povinni před oddávajícím orgánem prohlásit, že oba navzájem znají svůj zdravotní stav. To stvrzují také i písemně v žádosti o uzavření manželství na příslušném formuláři SEVT 030 110. I během sňatkového obřadu samotného matrikář, představující snoubence oddávajícímu, je povinen uvést, že tito prohlásili, že svůj vzájemný zdravotní stav znají (viz směrnici min. vnitra č. 128/ 55 Sb. instr.). Určitou půdu pro vysvětlování významu zdraví pro úspěch manželství i pro potomstvo z něho, poskytují povinná výchova k rodičovství, zavedená jak na ZDŠ (viz metodický návod MŠ ČSR, Učitelské noviny č. 32/72), tak zejména i na školách II. cyklu (viz zásady pro tuto výchovu, publikované v Učitelských novinách č. 24/72) a posléze tzv. pohovory se snoubenci, zpravidla organizované za pomoci Sborů pro občanské záležitosti při národních výborech, s účastí právníka a lékaře.

Tato právní úprava má ráz legis imperfectae. Zajišťuje pouze nupturientům poučení o významu eugeniky, ale neposkytuje žádné záruky toho, že opravdu budou znát z rozhodujících aspektů svůj vlastní zdravotní stav a tím méně zdravotní stav svého budoucího partnera. Apeluje na ně pouze, aby tuto stránku problému nezanedbali. A to je vše.

Zákonodárce nešel tedy tak daleko, jako při úpravě osvojení, kde v § 70 ZR nařídil povinné lékařské prohlídky účastníků zamýšleného právního vztahu a jejich obeznámení s výsledky těchto prostřednictvím soudu.

Ostatně v tomto ohledu nevybočil z řady většiny právních úprav evropských socialistických států, které jen vyslovují s větším či menším důrazem zásadu, že nupturienti mají svůj zdravotní stav poznat, aniž by obsahovaly kautely, že se tak skutečně stane. Tak podle čl. 150 Kodexu o brake i semje RSRSR z r. 1969 se oddávající orgán má přesvědčit, zda nupturienti svůj vzájemný zdravotní stav znají. Podle čl. 10 platného rumunského rod. kodexu mají rovněž nupturienti prohlásit, že jejich vzájemný zdravotní stav je jim znám; pamatuje se též na to, že zvláštní zákon může zapovědět manželství mezi osobami, trpícími určitými chorobami. V čl. 27 platného jugoslávského zákl. zákona o manželství jsou nupturienti povinni prohlásit, že se vzájemně informovali o svém zdravotním stavu, zvláště pokud jde o TBC a venerické choroby. Podle nynějšího bulharského rod. kodexu platí kautely nejdůraznější: v jeho čl. 5 je stanoveno, že každý nupturient musí předložit oddávajícímu orgánu lékařské vysvědčení, že netrpí chorobami, uvedenými v čl. 9 lit. b), c). Jsou to choroby, pro něž byl již občan zbaven svéprávnosti nebo by jí mohl být zbaven pro duševní chorobu nebo slaboduchost a také jiné choroby, které mohou vést k vážnému ohrožení života nebo zdraví druhého partnera nebo potomstva. Pokud by druhý partner o posléze uvedené chorobě nevěděl, bylo by také takové manželství nemožno platně uzavřít.

Rodinně právní úprava polská, maďarská, NDR a albánská se naopak výslovné regulace této materie zdržuje.

Problémy zdravotního stavu snoubenců se promítaly také do některých právních úprav kapitalistických států.

Tak podle francouzského Code civil (čl. 63 odst. 2 ve znění novely z r. 1945) nemůže dojít k publikaci ohlášek, resp. při jejich prominutí k sňatku, pokud každý z nupturientů nepředloží lékařské vysvědčení, ne starší 2 měsíců, prokazující bez dalších údajů, že dotyčný prošel lékařskou prohlídkou z hlediska uzavření manželství. Tato úprava tedy skýtá garanci povinné lékařské prohlídky, nikoliv však již obeznámení se navzájem se zdravotním stavem druhého snoubence, což je zůstaveno jen svědomitosti jeho partnera. Ani oddávající orgán výsledek prohlídky nezná.

Některé právní úpravy (finská z r. 1929, švédská z r. 1920) nedopouštěly uzavření manželství ze strany osob, trpících jistými chorobami, jmenovitě venerickými, bez souhlasu určitých zdravotnických orgánů. Dánská novelizovaná úprava z r. 1922 stanovila, že kdo trpí venerickou nakažlivou chorobou, nebo dědičnou chorobou, může uzavřít manželství pouze tehdy, je-li druhý partner o chorobě informován a oba nupturienti obdrželi od lékaře ústní poučení o možném nebezpečí, z tohoto zdravotního stavu plynoucím.[5])

V USA v řadě států unie byl již poměrně dávno uzákoněn zákaz uzavření manželství, trpěl-li některý z nupturientů venerickou chorobou v in-

[5]) K tomu viz. S. Szer: Prawo rodzinne, Warszawa, 1966, str. 40.

fekčním stádiu a byly zavedeny povinné testy na některé choroby, jmenovitě pohlavní.[6])

Mám vážné pochybnosti o tom, zda naše platná právní úprava může z hlediska stupně vývoje, dosaženého naší společností, stačit již sledovanému cíli.

Ani nadále nějaký error in qualitate druhého nupturienta, vyjma erroru in persona, nebude asi žádoucí považovat za důvod k prohlášení manželství za neplatné — a ostatně takový zákrok ex post patrně mnoho ani nemůže napravit na společenských škodách, již vzniklých.

I nadále bude asi pokračovat dlouhodobý trend k poklesu živorodosti v naší populaci a tím spíše bude růst nárok na to, aby příští generace byla z eugenického hlediska složena co nejlépe.

I když zkušenosti s realizací záměru, uvedeného v § 70 ZR přes prováděcí instrukce[7]) nejsou příliš povzbuzující pro liknavost současné soudní praxe, která se leckdy spokojuje s potvrzeními, spíše se rovnajícími dokladu o bezinfekčnosti, namísto zamýšleného vyšetření několika lékařskými specialisty, pak toto by nemusilo být ještě faktorem odrazujícím od zavedení pronikavější a důraznější úpravy de lege ferenda.

Bylo-li by naše zdravotnictví schopno takový úkol zvládnout, pak patrně optimální by bylo reformování platné právní úpravy s přihlédnutím k modelu francouzskému a bulharskému tak, že by byly zavedeny povinné lékařské prohlídky před uzavíráním sňatku, prokazované národnímu výboru, před nímž má být sňatek uzavřen předložením dokladu o tom, který není starší několika měsíců; při tom tento doklad by obsahoval pouze údaj o tom, že prohlídka byla absolvována a že dotyčný netrpí ani poruchou či abuzem z hlediska § 10 obč. zák. č. 40/64 Sb. významnými, ani chorobou, která by mohla ohrozit život či zdraví druhého nupturienta či společného potomstva. Pouze některé nemoci, jako u otevřené TBC, určitých venerických chorob a závažných dědičných chorob by byl lékař povinen uvésti zjištěnou diagnozu a oddávající orgán by byl povinen za účasti lékaře obeznámit druhého nupturienta s nebezpečími, z nich plynoucími, resp. tyto by tvořily impedimentum matrimonii, dispensabilní jen rozhodnutím soudu.

To by ovšem vyžadovalo kromě novelizace § 2 a 6 odst. 1 jakož i 14 ZR ještě novelizaci § 50 vyhl. č. 182/59 Ú. l., vydané k zákonu o matrikách č. 268/49 Sb., i sekundární předpis, opřený o příslušné zmocnění, určený pro zdravotnické orgány, pojednávající o rozsahu vyšetření, které by bylo třeba provádět.

Taková úprava by patrně v maximální přijatelné míře šetřila od úředních zásahů osobní sféru občana, když jen ve vyšším důrazném společenském zájmu by zde byl průlom do sféry nesdělitelnosti jeho zdravotního

[6]) E. R. Groves—G. H. Groves: The Contemporary American Family, str. 537.

[7]) Viz metodický návod min. zdravotnictví ČSR pro hodnocení zdrav. stavu osvojenců a svojitelů čj. LP/2-254-13. 3. 69, přetisknutý jako sdělení č. 7 ve Sbírce instrukcí a sdělení min. spravedlnosti ČSR v částce 3—4/1969, str. 8.

stavu komukoliv. Jinak by zaručovala jen jeho vlastní plnou informovanost a apelovala by na jeho svědomitost a vědomí odpovědnosti vůči druhému partneru. Intensivněji by tohoto chránila jen tam, kde riziko je neúměrně veliké, než by věc bylo možno zůstavit bez důkladnější garance.

II. OSOBY S NEURČITOU POHLAVNÍ PŘÍSLUŠNOSTÍ (PERSONAE INCERTI SEXUS)

Osoby s nediferencovanou pohlavní příslušností, resp. s pohlavní příslušností spornou, tvoří jen malý zlomek populace. Poněvadž však ve vztahu k nim soudobá medicína již nepřistupuje jen s léčbou medikamentózní, ale i s chirurgickými zákroky, vzcházejí ohledně nich nové právní problémy. Podobně jako v zahraničí[8]) předstupují s nimi i u nás lékaři před právníka a jsou si vědomi významu juristického aspektu celé této bolestivé lidské problematiky.[9])

Některými dílčími otázkami této problematiky jsem se proto zabýval již dříve,[10]) avšak diskuse, které na to následovaly, vedou mne k tomu, abych se v širším záběru k některým z těchto problémů vrátil.

Po stránce biologicko-medicínské půjde nám o dvě skupiny osob: intersexuály a transsexuály.

Poměrně značně zjednodušeně můžeme definovat tyto skupiny takto:

Intersexuálové (hermafroditi) jsou osoby s nikoliv jednoznačně vyvinutým pohlavním ústrojím typu maskulinního nebo femininního, nýbrž s pohlavní příslušností neurčitou.[11])

Pohlavní rozlišení se totiž při normálním vývoji děje již během ranného vývoje lidského plodu na podkladě genetické determinace, podle chromosomálního vybavení. Základní význam pro vývoj vnitřního i zevního genitálu mají z hormonů patrně jen fetální androgeny. Někdy se objevuje pathologický genetický základ, neboť někteří jedinci nemají chromozomy v obvyklém počtu nebo obvyklé struktury, což se pak projevuje i v jejich pohlavním vývoji.

Kromě chromozomálních anomálií, jako je Klinefelterův syndrom, nebo syndrom Sereševského—Turnera apod., vyskytují se i případy vzniku patologicky obojetných gonád, ovotestes, takže taková osoba je pak pravým hermafroditem, majíc současně pohlavní vnější i vnitřní ústrojí jak mužské, tak i ženské. Vedle toho pozůstává i jev maskulinního nebo femininního pseudohermafroditismu, když takto geneticky postižený jedinec nemá souhlasně vyvinutý zevní genitál s genitálem vnitřním.

[8]) Viz např. D. W. Meyers: The Human Body and the Law, Edinburgh, 1970, str. 203.

[9]) Viz symposion na Bouzově 17. 9. 1969 „O soudně-lékařských otázkách transexualismu“ a symposium 14.—15. 9. 1972 v Košicích „Nediferencované pohlavie — Poruchy pohlavního vývoja“.

[10]) J. Haderka: Některé statusové a rodinněprávní problémy, pojící se k transexualismu a tzv. operaci typu sex conversion, Socialistické súdnictvo č. 6/72.

[11]) Viz k tomu zejména M. Černý, op. cit., dále J. Hynie: Lékařská sexuologie, Praha 1968, díl I.

Tyto intersexuální osoby nejsou však bez lékařské pomoci schopny zpravidla vůbec sexuálních styků, přesněji řečeno coitu, nejsouce ani mužem, ani ženou v somatickém smyslu, když nejsou z hlediska žádného z těchto pohlaví plně normálně vyvinuty. I když dojde pak k operačnímu zásahu, doplněnému medikamentózní léčbou, jejich stav se zřídka upraví natolik, že by mohly mít per viam naturalem děti.

Klinická sexuologická praxe dospívá k poznatku, že přiřazení těchto osob k mužskému či ženskému pohlaví pro účely matričního zápisu do knihy narození, které se má dít podle převažujících znaků jak konstantní správní praxe požaduje, nemusí vždy dopadnout právě šťastně. Vyšetření pohledem či pohmatem namnoze nestačí, je třeba i odborných testů (např. na sex-chromatin). Některé jevy, jako testikulární feminisace, nejsou v tomto stupni vývinu po narození ani dosti dobře rozpoznatelné. I jinak při veškeré opatrnosti a postupu lege artis může dojít k omylu v určení pohlaví nebo k té situaci, že jasnější vyhranění a překlon k opačnému pohlaví přinese až další vývoj jedince, přičemž roli hraje i celkový habitus, včetně psychického ustrojení a teprve vzhledem k tomu se projeví potřeba původní určení pohlaví zkorigovat. Podle toho také pak je případně třeba přistoupit i k operaci typu sex-reassignment a upravit hormonální léčbu v souladu s parolou ubi vergitur natura — eo est ducendum.

Tyto osoby jsou pak při zdaru léčby schopny zařadit se do života jako příslušníci mužského, nebo ženského pohlaví a to i v oblasti intimních vztahů. Zmíněná operace totiž uzpůsobí již existující genitál tak, aby mohl plnit svou přirozenou funkci.

Jinak je tomu, pokud jde o fenomén transsexualismu.

Transsexuál je totiž osoba, která je somaticky zcela vyhraněně příslušníkem buď mužského, nebo ženského pohlaví, jsouc na podkladě chromozomového vybavení opatřena gonádami některého z těchto pohlaví v jednoznačné podobě, takže nejde o nějakou nevyhraněnost, pokud jde o genitál. Transsexuální osoba však psychicky cítí kontrérně ke svému somatickému fenotypu a usiluje o ztotožnění s opačným pohlavím. Jedná se u ní o vrozenou psychickou poruchu, ne zcela dosud jasné etiologie a patogenesy, plynoucí patrně z vývojové vady nervových oblastí, řídících sexuální cítění a chování. Určitých úspěchů co do zklidnění pacienta, který jinak nejednou sahá k automutilaci, aby dosáhl svého cíle, nebo k suicidálním pokusům, nikoliv snad jen demonstrativního rázu, se dosahuje medikamentózní léčbou či psychoanalyticky ztěží. Zdá se však, že určité výsledky přináší sex-conversion operation, tj. plasticko-chirurgický zásah, který jej vybaví nápodobou těch zevních pohlavních orgánů, které si pacient žádá, při odstranění těch, kterých se chce zbavit. Takováto „atrapa“ však je zcela umělá a nemůže plnit přirozené funkce zevního genitálu.

Netřeba snad zdůrazňovat, že celý náš právní řád — ostatně jako všechny ostatní právní řády, je založen na bipolaritě pohlaví. Příslušnost k některému z nich nese s sebou řadu významných právních důsledků a to i mimo oblast práva rodinného. Tak je tomu např. v oblasti správního práva, pokud jde o plnění vojenské branné povinnosti, nebo v pracovním

právu, pokud jde zejména o zvláštní úpravu pracovních podmínek žen, dále těhotných žen a matek malých dětí apod.

Jedinec, který somaticky je intersexuální, nebo který psychicky je transsexuální, ocitá se tedy v značně nevýhodném postavení, jsa již od narození nucen vřadit se k určitému, právním řádem uznávanému sexu; to se stane úředně bezprostředně po jeho narození zápisem do knihy narození, „přidělením" určitého jména a příjmení ve smyslu § 38 ZR a „přidělením" příslušnosti k mužskému či ženskému pohlaví, to vše ve smyslu § 10 z. č. 268/49 Sb. o matrikách a § 37 a násl. vyhl. č. 182/59 Ú. l. Jak už řečeno, podle konstantní praxe, i když jde o hermafrodita, zapisuje se pohlavní příslušnost buď mužská nebo ženská, podle převažujících znaků, přičemž směrodatné je ovšem medicínské dobrozdání.

Intersexuálu, resp. transsexuálu ovšem v jeho pozdějším životě nejde o to, aby byl úředně uznán za nějaké neutrum, ale zpravidla o to, aby byl uznán za příslušníka jiného pohlaví, než pod kterým je dosud úředně veden, to vše zejména v souvislosti s tím, že prodělal operaci typu sex reassignment resp. typu sex conversion, které jsou u nás v zásadě přípustné, byť i za zachování určitých kautel.[12])

Z hlediska rodinného práva přiznání příslušnosti k jinému pohlaví mívá pro tyto osoby význam zejména v souvislosti se záměrem uzavřít manželství, případně pokud již jsou vedeny jako ženaté či vdané, pak jde o to, zda jejich svazek legálním manželstvím je.

Podle § 1 ZR může manželství uzavřít pouze muž se ženou. Nemůže tedy manželství uzavřít muž s mužem a žena se ženou. Pak by nešlo ani o manželství neplatné, ale zřejmě o non-matrimonium, o neexistentní manželství.

Není patrně zcela jednoznačné, zda může manželství podle našeho platného práva uzavřít osoba, která nese znaky jak mužské, tak i ženské, nebo jsou-li oba nupturienti takovými osobami. Přísně formální hledisko by mohlo vést k mínění, že rozhodující jsou zde osobní doklady a to zda znějí na osoby odlišného pohlaví v době, kdy se manželství uzavírá. Osobně mám o tom značné pochybnosti, neboť pak (kromě rozvodu) nebylo by např. východiska ze situace, kdy v „manželství" hodlá setrvat intersexuál, u nějž se operací typu sex-reassignment se dosáhlo převahy znaků opačného pohlaví, než toho, k němuž byl původně přičten.

Otázka pohlavní příslušnosti může mít význam ovšem i pro vztahy parentální, zakotvené v rodinném kodexu: vždyť byla-li možná pravá konverse pohlaví, pak dítě transsexuální osoby by právně musilo ztrácet původního rodiče a musilo by právně mít dva stejnopohlavní rodiče, jakkoliv paradoxně to zní. V jiné podobě by problém mohl vyvstat u intersexuální osoby, jmenovitě pokud jde o pseudohermofrodita po operaci typu sex-reassignment, byl-li by snad, ač je to pravdě nepodobné, získal potentiam generandi coby příslušník opačného pohlaví, než pod jakým byl původně veden.

[12]) Viz sdělení min. zdravotnictví ČSR z 30. 3. 1971 ve Věst. MZ ČSR částka 1–2/71.

Okolnost, že při původním zápisu pohlaví určité osoby do matriky narození mohl pozůstávat vadný podklad v důsledku omylu medicínské expertízy, resp. to, že k vyhranění pohlavní příslušnosti může dojít i později přirozenou cestou, a nad to jsou možné operace typu sex conversion a sex reassigment, jakož i ovšem nejasnosti, které mohou pozůstávat již v souvislosti s podklady pro původní zápis, dávají možnost pro vznik sporů o to, jaká je správná pohlavní příslušnost lidského jedince, případně zda v ní došlo ke změně proti dřívějšímu stavu.

Nemusí jít jen o to, že dospělá a zletilá osoba po operaci by se chtěla domáhat změny zápisu, ale i o to, že např. u novorozeného dítěte medicínská expertiza bude rozporná a matrikář nebude mít spolehlivý podklad pro zápis určitého pohlaví novorozence, nebo že rodiče se budou domáhat zápisu jiného pohlaví, než jaký byl proveden.

Jaký právní postup má být potom zachován?

V prvé skupině případů půjde o požadavek změny zápisu v matrice. Pro takový případ stanoví § 20 zák. č. 268/49 Sb. a § 27 vyhl. č. 182/59 Ú. l., že podklad pro změnu zápisu má tvořit veřejná listina.

Pokud jde o druhou skupinu případů, půjde o sporný podklad pro provedení původního zápisu, když oznámení podle § 39 cit. vyhl. bude neúplné nebo nejasné nebo bude napadáno.

Pak ovšem se musíme tázat, kdo je oprávněn vydávat pro prvou skupinu případu veřejnou listinu, která by mohla sloužit jako podklad pro zápis, nebo kdo je oprávněn, aby autoritativně odstranil mezeru ve skutkovém podkladu oznámení o narození dítěte nebo dal bázi pro jiný zápis.

Pamatuje vůbec náš právní řád na to, jak se lze domoci ochrany právního zájmu na určení příslušnosti k určitému pohlaví? A jaký to je právní statek po hmotněprávní stránce?

Domnívám se, že odpověď nelze s úspěchem hledat jinde, než v § 11 občanského zákoníku č. 40/64 Sb.

Podle něho „občan má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti, jakož i svého jména a projevů osobní povahy".

Pokud jde o rozbor jednotlivých aspektů tohoto předpisu, chtěl bych odkázat na cennou monografii K. Knapa a J. Švestky, jejíž pojetí je mi z literatury k tomuto tématu publikované nejbližší.[13])

Osobně se totiž domnívám, že tento předpis dává podklad pro konstrukci všeobecných osobnostních práv, která však kromě práva na tělesnou integritu a morální integritu, zahrnují i právo na uznání osobnostní identity, včetně příslušnosti k určitému pohlaví. I to je totiž jedna ze stránek ochrany osobnosti.

Procesně pak po této stránce § 11 OZ koresponduje předpis § 80 lit. a) občanského soudního řádu č. 99/63 Sb.

Tam, jak známo, je zakotvena možnost uplatnit návrhem na zahájení řízení požadavek, aby bylo rozhodnuto o osobním stavu, přičemž v zá-

[13]) Viz K. Knap—J. Švestka: Ochrana osobnosti v čs. občanském právu, Orbis, Praha 1969, 289 str.

vorce se uvádějí otázky rozvodu, neplatnosti manželství, určení, zda tu manželství je či není, otázky určení otcovství, osvojení, způsobilosti k právním úkonům a prohlášení za mrtvého.

Nejen to, že úvodní pasáž obsahuje slovo „zejména", ale i okolnost, že zde není uvedena např. agenda rozhodování o povolení uzavřít manželství podle § 194 OSŘ, svědčí o tom, že výčet v závorce je jen exemplifikativní.

Pro výklad pojmu věcí osobního stavu pak není bez významu pojetí § 1 zák. č. 268/49 Sb. v souvislosti s jeho § 10 a dále pak §§ 9,41 vyhl. č. 182/59 Ú. l. Z toho všeho podle mého názoru třeba vyvodit, že určení pohlavní příslušnosti je rovněž věcí osobního stavu občana.

Jinak pro podrobnosti poukazuji na své vývody v článku, citovaném v poznámce sub. 10, od nichž nemám důvodu se odchylovat.

Zdá se však, že dosavadní praxe spíše tápá a že změny zápisů se provádějí, aniž náležitý právní podklad pro ně byl sjednán, když i soudy se brání této agendě.

Otázka naděje na úspěch v tomto řízení má ovšem pro intersexuála či transsexuála eminentní význam a je i důležitým indikátorem pro jeho ošetřujícího lékaře z toho hlediska, jaký medicínský postup má být zvolen. Je totiž otázkou, zda by mělo smysl přistupovat k operativnímu zásahu, pokud by v důsledku něho pacient nemohl i právně dojít svého cíle, aby totiž i právně mohl dosáhnout té pohlavní příslušnosti, o niž usiluje. Vyhovující rozsudek mu totiž otvírá cestu k dosažení změny zápisu v knize narození, k vystavení nového rodného listu s jiným údajem pohlaví s případně i jiného jména a jiného příjmení; to vše, jak už zmíněno může vytvořit podklad pro vyřešení maritálního postavení, pracovního uplatnění apod.

Zde se však let bumerangu obrací: právní řešení bude záviset především na odborné expertize, hlavně medicínské, ať už sexuologické, biologické, gynaekologické, případně psychologické.

Pokud jde o transsexuální osoby, pak citované již symposion na Bouzově z r. 1969 mimo jiné dospělo k závěru, že „v žádném případě nelze z lékařsky přírodovědeckého hlediska připustit, že by provedenou operací bylo dosaženo změny pohlaví".

Z oblasti anglosaského práva, uvádí podobný resultát Bromley,[14]) citující judikát ve věci Corbett versus Corbett z r. 1970. Navrhovatelem byl v daném případě muž, odpůrcem osoba, která původně somaticky byla rovněž mužem, prodělala však operaci typu sex-conversion a pak coby „žena" uzavřela s navrhovatelem manželství. Toto bylo prohlášeno „void", když soud došel k závěru, že biologické pohlaví člověka je nejpozději určeno při narození a nemůže být později uměle změněno. Soudce Ormrod ponechal však záměrně stranou otázku důsledků chirurgické operace, pokud by bylo šlo o osobu intersexuální. Bromley sám se pak kloní k názoru, že z judikátu plyne, že největší váha se v něm klade na vzezření genitálu,

[14]) Viz Bromleys Family Law, London 1971, IV. vydání.

než na jiné faktory a že kdyby šlo o intersexuála, pak by patrně nebyl způsobilý uzavřít manželství podle anglického práva, když není ani mužem, ani ženou.

Obdobné případy byly také řešeny v oblasti platnosti BGB: dva judikáty tohoto druhu vydal komorní soud v západním Berlíně a to jednak 7. 11. 1957 a dále 11. 1. 1965 a také vrchní zemský soud ve Frankfurtu nad Mohanem v NSR 8. 12. 1965.[15])

Tato rozhodnutí vyjadřují shodně názor, že pohlavní příslušnost člověka se zásadně řídí podle vnějších tělesných znaků, zvláště podle zevních pohlavních orgánů. Psychické ustrojení není při tom rozhodující. Proto po narození dítěte se jeho pohlavní příslušnost zapisuje dle jeho zevního vzezření. Dojde-li později např. ke ztrátě vnějších mužských pohlavních orgánů zásahem zvenčí, např. operací, pak tím nelze přivodit změnu pohlavní příslušnosti s právními důsledky. Odnětí vnějších pohlavních orgánů operací se považuje dokonce za protiprávní z hlediska § 226 a) tr. zákona a tato, podle cit. judikátů, nemůže mít jiné důsledky, než např. jejich ztráta při nehodě, válečném zranění či kastraci. To vše nemůže znamenat změnu pohlaví. I když se plasticky-chirurgickým zásahem vytvoří napodobenina ženského genitálu a docílí jistých dalších změn ve vzezření podáváním hormonů, pak nedochází ke skutečné změně pohlavní příslušnosti. Ani psychické založení nemůže být rozhodující, když toto se i jinak objevuje např. u travestitů. Mutatis mutandis totéž platí u ženských transsexuálů. Proto nelze provádět ani požadované změny matričních zápisů co do pohlavní příslušnosti, ani povolovat změny jména, ani uzavírat manželství, které by bylo třeba považovat za non-matrimonium. Neprejudikuje se však odlišnému závěru, šlo-li by o intersexuála, kde při posouzení celkového habitu i psychická stránka by mohla mít význam.

Zdá se tedy, že i tato zahraniční judikatura, opřená o expertízu, vychází z těchže odborných medicinských závěrů, které hlásají naší odborníci.[16])

Pokud stanovisko biologicko-medicinské expertízy nedozná změny, pak i při zásadě volného hodnocení důkazů soudem, lze stěží počítat s tím, že soud by se postavil proti znaleckým posudkům a že by mohl zdůvodnit přesvědčivě jiný závěr, stavějící např. na prvé místo pro určení pohlavní příslušnosti jako rozhodující faktory psychické, byla-li vnější somatická podoba uměle přetvořena, byť i jen zhotovením pseudophallu či pseudovaginy.

Současně se však naznačuje odpověď pro případ, že by šlo o intersexuální osobu, zejména o pseudohermafrodita. Klinická kazuistika, uváděná např. J. Hyniem, ukazuje, že operačním zásahem a podáváním příslušných hormonů lze docílit výrazného překlonu k tomu pohlaví, které původně bylo tak latentní, že nebylo správně rozpoznáno. I když každý takový případ bude nutno posoudit zcela individuálně, pak patrně leckdy exper-

[15]) Viz recenzi A. Eberleho v Arzt und Recht č. 44/1969.
[16]) Např. prof. Dr. A. Rozmarič, prof. Dr. J. Hynie, DrSc., Doc. Dr. Neoral, CSc. aj.

tíza by dala podklad pro závěr, že návrh dle § 80 lit a) OSŘ v souvislosti s § 11 OZ by se mohl setkat s úspěchem.

Nebylo by zřejmě také pak překážek, aby tato osoba docílila změny jména a příjmení. Vyvstává ovšem otázka, na jakém právním podkladě by mělo být zapsáno nové jméno: I kdyby šlo o nezletilce, klonil bych se spíše k mínění, že postup novým souhlasným prohlášením rodičů dle § 38 ZR není na místě, ale spíše by bylo postupovat dle zákona č. 55/50 Sb., o užívání a změně jména a přímení a dle prováděcí vyhlášky k němu č. 479/50 Ú. l.

III. PROBLEMATIKA MANŽELSKÝCH PŘEKÁŽEK (IMPEDIMENTA MATRIMONII)

S požadavky, které moderní genetika adresuje současné rodinněprávní úpravě, plyne nutnost zamyslit se nad problematikou právní úpravy dvou skupin manželských překážek, totiž překážky pro uzavření sňatku z důvodu příbuzenství a dále z důvodu nedostatku zdraví. Spíše jen okrajově přistupuje i překážka nedostatku věku, pokud jde o to, že přílišné mládí potenciálních rodičů, zejména matek, může být v některých případech rovněž nežádoucí z eugenických zřetelů.

Pokud však jde o toto impedimentum aetatis, pak odkazuji na svůj dřívější článek, této tématice věnovaný.[17])

Oběma dříve zmíněnými skupinami impediment však bude třeba zabývat se zde podrobněji.

A. Impedimentum consanguinitatis

Připomeňme si zde výklady, učiněné již sub. I.: plyne z nich tuším sdostatek, že uzavírání příbuzenských sňatků s sebou může přinášet nemalá nebezpečí z genetického hlediska a že je patrně žádoucí, aby osoby zpříznění v takovém stupni, že by toto nebezpečí se při jejich svazku mohlo projevit v neblahé zdravotní kondici u potomstva, by měly být dokonale o tom informovány, ba někdy patrně by jejich manželský svazek neměl být asi ani dopuštěn, je-li prognoza na vznik těžce defektního potomstva.

Do jisté míry může těmto nebezpečím čelit opatření, spočívající v zavedení povinných lékařských prohlídek, resp. v zajištění sdělování jejich výsledků druhému nupturientu. Ani tato kautela, u nás ostatně de lege lata perfektně nepozůstávající, nemusí být dostatečná.

Náš právní vývoj se však ubíral spíše opačnou cestou, než jakou by asi genetik rád viděl, pokud jde o tento další druh právních záruk, totiž existenci impediment consanguinitatis pro žádoucně rozsáhlý okruh příbuzných, totiž takový, který by zahrnoval i kolaterály III. a IV. stupně, tedy

[17]) J. Haderka: Právní ovlivňování předsňatkových negativních faktorů de lege ferenda, Socialistické súdnictvo č. 2/1972.

relace strýc — neteř, teta — synovec, bratranec — sestřenice, ať už při plnorodém či polorodém základu v II. kolaterálním stupni.

Ještě OZO (obecný zákoník občanský z r. 1811, platívší do 31. 12. 1949) ve svém § 65 znal mimo jiné impedimentum consanguinitatis, nejen pro ascendenty a descendenty a sourozence, nýbrž i pro další kolaterály, tj. v III. a IV. stupni. Tak zvaná manželská novela, tj. zák. č. 320/1919 Sb., z. a n., která rozsah impediment ještě rozšířila, stanovila v § 28, že řízení o neplatnost manželství pro překážku § 65 OZO se provádělo i ex offo. Tato překážka však nenáležela mezi indispensabilní.[18])

ZPR (tj. zákon o právu rodinném č. 265/49 Sb.), který platil od 1. 1. 1950 až 31. 3. 1963 tento rozsah překážky manželství v tomto ohledu už nezachoval a podržel ji pouze pokud jde o ascendenty a descendenty, sourozence, adoptanta a adoptanda a švagrovství v přímé linii, zde ovšem dispensabilně (§ 9). Důvodová zpráva celkem stručně toto zúžení impedimenta zdůvodnila favore matrimonii a tím, že v dalších případech byl stejně prý udělován vesměs dispenz.

Nynější právní úprava dle ZR sice v § 12 rozšířila poněkud toto impedimentum pokud jde o adopci (tj. i na příbuzné adoptanta v přímé linii a do II. kolaterálního stupně), odstranila zcela impedimentum affinitatis, ale jinak na okruhu příbuzných osob, jichž se zápověď týká v pobočné línii, nezměnila ničeho. Ponechala také nedořešenu jasně otázku zápovědi v relaci adoptanda k jeho původní rodině, kterážto situace je právně zvládnutelná jen značně extenzívním výkladem § 12 ZR a jen jím lze zabránit tomu, aby pokrevní otec a dítě po adopci, resp. sourozenci po adopci nemohli platně uzavírat sňatek. Tím vším jsem se zabýval již jinde a dovodil také, že de lege ferenda je žádoucí učinit opatření, aby v důsledku anonymity spojené s nezrušitelným osvojením a novými matričními doklady po něm vystavovanými, byla zde kautela, že k reprobovaným manželstvím nebude docházet.[19])

Obdobná právní úprava jako u nás, se vyskytuje pouze ve třech dalších právních řádech evropských socialistických států: v SSSR, Polsku a NDR, kde rovněž nějaká manželská překážka pro kolaterály III. a IV. stupně nepozůstává.

Pokud jde o sovětskou právní úpravu, pak již KZOBSO RSFSR z r. 1926 v čl. 6 neznal nějaký širší okruh osob stižených touto překážkou, než jaký existuje nyní v čl. 19 odst. 3 Osnov zakonodatelstva SSSR i sojuznych respublik o brake i semje z r. 1968 (dále jen OZoBiS) či Kodeks o brake i semje RSFSR z r. 1969 (dále jen „KOBS"). Novější sovětská familiaristická teorie však již projevila určité pochybnosti o přiléhavosti této úpravy z genetického hlediska.[20])

Obdobnou úpravu polskou nalezneme v čl. 14 KRiO z r. 1964 a v NDR

[18]) Viz J. Krčmář: Právo rodinné, Praha 1936, str 26.

[19]) J. Haderka: Osvojení a příbuzenství, Socialistická zákonnost, č. 9—10/1968.

[20]) J. M. Vorožejkin: Pravo i semja, Sov. gosudarstvo i pravo č. 9/70, dále týž: Semejnyje pravootnošenija v SSSR, Moskva 1972, zejména viz str. 116—127.

v FGB z r. 1965 v § 8. Nezdá se, že by tamní právní teorie byla blíže rozebírala důvody této nové právní úpravy ve vztahu k požadavkům genetiky.[21])

Druhou skupinu právních modelů tvoří, pokud jde o socialistické evropské státy, Bulharsko, Maďarsko, Rumunsko a také Jugoslávie a Albánie.

Ve svých platných právních úpravách všechny znají impedimentum consanguinitatis, resp. affinitatis v širším rozsahu, jmenovitě i v tom ohledu, který nás zajímá, totiž pokud jde o kolaterály III. a IV. stupně. (Stranou ponechávám tuto překážku pokud jde o další příbuzné a sešvagřené osoby, resp. o osoby v obdobných vztazích, tj. nevlastní rodič—nevlastní dítě, poručník—poručenec, pěstoun—schovanec, tchán—snacha, tchýně—zeť, apod., kde jasně nejsou tangovány zájmy genetické, ale kde překážka vyplývá z jiných postulátů, hlavně sociologicko-ethických).

Tak je tomu podle čl. 11 albánského rod. kodexu z r. 1965, čl. 18 jugoslávského zákl. zákona o manželství z r. 1946, čl. 10 bulharského rod. kodexu z r. 1968, čl. 8 maďarského rod. kodexu z r. 1952, čl. 6 rumunského rod. kodexu z r. 1953.[22])

Nejdůraznější je při tom bulharská právní úprava, která tuto překážku zná jako indispensabilní, Rumunsko a Maďarsko znají administrativní dispenz, v posléze uvedeném případě i dodatečný s konvalidačními účinky. Albánská právní úprava a jugoslávská právní úprava znají dispenz soudní pro bratrance a sestřenice, v prvém případě „z důležitých důvodů", v druhém „za uvážení tradic a mravů lidu" — tedy z důvodů spíše ethických, než biologicko-genetických.

Přesto však nejde tedy o stav bezprecendentní, jestliže by československý zákonodárce se rozhodl celou materii znovu uvážit.

Můj osobní názor je, že by to bylo na místě, i když počet příbuzenských sňatků se v současné době u nás odhaduje na 2 promile z celkové populace.

V úvahu by připadalo dvojí opatření:

a) Zápověď manželství pro kolaterály III. a IV. stupně, s možností dispenzu rozhodnutím okresního soudu po medicinské expertize a to z důležitých důvodů, jejichž propracování by bylo zůstaveno judikatuře.

b) Zápověď manželství, ne-li pro stejný okruh osob z původní rodiny ve vztahu k osvojenci, tedy aspoň pro příbuzné v linii přímé a kolaterály II. stupně, stejně tak, jako pokud jde o osvojence a příbuzné adoptanta v přímé linii a kolaterály II. stupně z adopční rodiny, pokud osvojení trvá; to vše při zavedení centrálního rejstříku při některém matričním úřadu pro evidenci osvojení v ČSSR, který by před uzavřením sňatku vydával vysvědčení, že shora uvedená překážka dle jeho rejstříku nepozůstává, při čemž takové vysvědčení by patřilo mezi listiny, které je třeba před celebrováním sňatku předkládat (nyní § 50 vyhl. č. 182/59 Ú. l., jenž by tedy vyžadoval rovněž novelizace).

[21]) Srov. např. S. Szer: Pravo rodzinne, Warszawa 1966, Familienrecht der DDR — Kommentar, Berlin, 3. vyd. z r. 1970.

[22]) Viz Familiengesetze sozialistischer Länder, Berlin 1971.

B. Impedimentum defitentiae sanitatis

Nebude patrně sporu o tom, že od dob, kdy se formovalo staré kanonické impedimentum dementiae, se v medicině ledacos změnilo a že dnešní její speciální disciplíny vyžadují značně jiný přístup k problematice zdravotních překážek proti uzavření manželství. Po této stránce má co říci moderní psychiatrie, genetika, sexuologie, fyziologie, endokrinologie, venerologie, atd., atd.

Nejen, že se domnívám, že právo nedovedlo udržet krok s poznatky medicinských oborů, ale obávám se, že právní vývoj — a zde mám na mysli především náš — nebyl vždy krokem vpřed.

Zamysleme se nad starým OZO.

Ve vztahu k medicinským požadavkům poskytoval ochranu proti uzavření manželství, jež by nemělo dobré perspektivy ve třech směrech.

Především jeho § 48 ve spojitosti s řádem o zbavení svéprávnosti č. 207/1916 ř. z. nedopouštěl vznik manželství, pokud šlo o osoby zuřivé, šílené nebo blbé (Rasende, Wahnsinnige, Blödsinnige), čímž bylo myšleno osoby zbavené svéprávnosti zcela pro choromyslnost nebo slabomyslnost, jakož i osoby, které z týchž důvodů nebyly s to obstarávat své věci, ač dosud nebyly svéprávnosti zbaveny. Tato překážka nebyla dispensabilní.

Druhý směr ochrany se týkal impotence coeundi ve smyslu § 60 OZO.

Konečně třetí speciální ochrana se týkala dospělých nezletilců, tedy osob od 14, původně do 24, pak 21 a posléze 18 let, resp. i zletilých dětí, nad nimiž byla prodloužena otcovská, resp. poručnická moc, nebo které byly částečně zbaveny svéprávnosti. Otec případně soud mohl jim totiž odepřít souhlas k uzavření manželství po právu dle § 53 OZO zejména i „pro nakažlivé nemoci nebo vady, které jsou na překážku účelu manželství na straně toho, s nímž se chce vejít v manželství".

Legislativní ochrana v posledních dvou ohledech v nějaké zmodernizované podobě do ZPR převzata už nebyla, ač je možno tázati se, zda na jedné straně neměly být přijaty určité kautely aspoň ve vztahu k intersexuálům, transexuálům a sexuálním deviantům, na druhé straně pak ve vztahu k některým nemocem, infekčním i dědičným, které vystavují nebezpečí vážné újmy druhého partnera či budoucí potomstvo.

Pozdější právní čs. úpravy se věnovaly jen ochraně co do prvé skupiny chorob a ani zde nebyl legislativní vývoj asi nejšťastnější.

Impedimentum, obsažené v § 10 ZPR se týkalo jednak osob stižených duševní poruchou, jednak nedostatečně duševně vyvinutých, korespondovalo do značné míry s §§ 15, 16 OZ č. 141/50 Sb., aniž však bylo třeba, aby úplné či částečné zbavení svéprávnosti bylo už vysloveno. Dispenz, udělitelný soudně dle § 252 OSŘ č. 142/50 Sb. byl možný, byl-li zdravotní stav slučitelný s podstatou a účelem manželství. Neplatnost manželství již přes to uzavřeného byla relativní, za nařikatelnosti jeho kterýmkoliv z manželů a konvalidace nastávala uzdravením.

I když důvodová zpráva k ZR tvrdí, že tento zákon provedl jen terminologické zjednodušení, pak podle mého názoru ve skutečnosti zavedl zúžení

této překážky, když vypustil passus o osobách „nedostatečně duševně vyvinutých“, byť i nezapomínám na odlišnost nynějšího § 10 OZ č. 40/64 Sb. od předchozí úpravy.

Velmi problematický je také předpis § 50 odst. 2 lit f) vyhl. č. 182/59 Ú. l., neboť kdo zaručí, že oddávající orgán zavčas bude vědět, že doklad v cit. předpise uvedený, by měl být ohledně dispenzu předložen?

Podíváme-li se po právních úpravách jiných evropských socialistických států, pak shledáme, že některé pro favore matrimonii toto impedimentum formují ještě užším způsobem, než jak je formulováno u nás.

Tak v NDR podle § 8 FGB a v SSSR podle čl. 10 OZoBiS (resp. čl. 16 KOBS RSFSR) tato překážka pozůstává jen tehdy, když někdo byl již soudním výrokem prohlášen za nesvéprávného pro slabomyslnost nebo duševní chorobu.

Jiné jsou už širší.

V albánském rod. kodexu čl. 10 zná absolutní impedimentum pro „osobu trpící psychickou nemocí nebo ve svém duševním vývoji tak zaostalou, že není s to pochopit účel manželství“. Jugoslávský zákl. zákon o manželství v čl. 17 zná takový zákaz u „duševně nemocných“ a „nezpůsobilých k právním úkonům“. Maďarský § 9 a 11 rod. kodexu hovoří o osobách „zcela nezpůsobilých k práv. úkonům“, ať již z toho důvodu mají či nemají opatrovníka. Rumunský čl. 9, 10 hovoří o „duševně nemocných, slaboduchých a osobách, jejichž duševní schopnost je dočasně porušena a obsahuje zárodek další vývojové linie, když počítá s možností legis specialis stanovící další případy impedimenta pro určité choroby.

Nejvíce pozoruhodná je však námi již v jiných souvislostech uváděná úprava bulharská dle nového rod. kodexu z r. 1968, znající v jeho čl. 9 jednak absolutní zákaz uzavření matrimonia pro svéprávnosti zbavené, duševně nemocné a slaboduché a relativní zákaz pro ty, kdo trpí nemocí, která by m o h l a vésti k v á ž n é m u ohrožení života nebo zdraví potomstva nebo zdraví druhého manžela.

Do jisté míry zaslouží pozornost i úprava, obsažená v čl. 12 polského KRiO, stanovící impedimentum pro osoby, stižené duševní chorobou nebo nedostatečně duševně vyvinuté, s možností soudního dispenzu, jestliže zdravotní stav takové osoby neohrožuje manželství ani zdraví budoucího potomstva a to tehdy, jestliže taková osoba nebyla zcela zbavena svéprávnosti — kdy dispenz udělit nelze.

Kudy vede cesta k případné budoucí úpravě pro nás?

Asi se nezmýlím, když řeknu, že jsme asi trochu přehnali zřetel na favor matrimonii.

Pokud by byl přijat námět obligatorních medicinských prohlídek před uzavřením manželství, pak by tím byla dána možnost zjištění základního zdravotního stavu každého jedince ve vztahu k jeho schopnostem pro manželský život, quae non est solum in sexu.

Jsou určité choroby, které jsou medicinskou a medicinsko-sociální kontraindikací z hlediska úspěšného manželství. Nejsou to jen určité duševní

choroby, ale i abusus alkoholu a narkotik resp. toxik, některé nakažlivé nemoci, některé dědičné choroby, sexuální deviace apod.

Jak jsem už uvedl, u některých společenská nebezpečnost není taková, že by bylo třeba manželství nepřipouštět, ale stačila by garance, spočívající v tom, že druhý snoubenec by měl být před uzavřením sňatku s příslušnou diagnosou a jejími důsledky obeznámen a pokud by přes jistou deliberační lhůtu na svém konsenzu setrval, bylo by lze k uzavření manželství přistoupit.

Některé těžší a závažnější choroby by však patrně měly tvořit impedimentum pro uzavření manželství, z něhož by absoluce byla možná jen soudním výrokem, což by se mělo týkat nejen určitých psychických poruch, ale i somatických chorob — pokud by vůbec u některých dispenz neměl být vyloučen.

Stěží tedy lze počítat pro futuro s tím úzkým vcelku pojetím tohoto impedimenta, s nímž před naši veřejnost předstoupil zákonodárce v r. 1963.

IV. UMĚLÁ INSEMINACE (INSEMINATIO ARTIFICIALIS)

Podle literatury se v současné době provádí v USA asi 10 000 umělých oplodnění ročně. Zdá se, že i v některých dalších kapitalistických státech je používání tohoto zákroku značně rozšířeno. Na druhé straně medicinská veřejnost v některých z nich jej posuzuje odmítavě, jako jsoucí contra naturam či contra bonos mores, jako např. lékařská veřejnost v NSR. Podle časopisu „Medizinische Klinik“ z r. 1971 teprve v poslední době se toto stanovisko zmiňuje, což však zatím nenalezlo odezvu v občanském a rodinném právu a tr. právo donedávna stálo v Německé spolkové republice na stanovisku, že takový zákrok je trestným činem. I odborná literatura je na rozpacích, lze-li jej považovat za legální.[23])

Byť i v poměrně skromné míře, provádějí se tyto zákroky i na našich gynekologických klinikách — a rovněž budí v medicinském světě rozpaky; pokud jde o ius, toto je zatím víceméně ignoruje, ale tento stav nebude zřejmě již dlouho možný. Z nových kodifikací evropských socialistických států s těmito zákroky počítá jedině nový bulharský rodinný kodex z r. 1968 a to v kladném smyslu.[24])

Otázka přípustnosti umělých inseminací a marito, zejména však ab alieno, není jen problém právní: je to problém medicinský, sociologický, psychologický, etický a filosofický vůbec.

Ve svých důsledcích znamená tento zákrok možnost velkého zvratu v mezilidských vztazích, dělaje rození dětí nezávislým na coniunctio mem-

[23]) Viz M. Kohllhass: Medizin und Recht, München, Berlin — Wien 1969, 164 str., S. P. Berg: Grundrisse der Rechtsmedizin, 9. vyd., München 1971, 287 str.

[24]) Pokud jde o teoretické stati, tu kromě cit. již statí Vorožejkinových z poznámky 20, zabýval se touto problematikou v Polsku B. Walaszek „Inseminatio artificialis“, Palestra č. 5/1960; k názorům Markova a Dacova v Bulharsku viz u Vorožejkina, op. cit. U nás viz j. Štěpána: Právní odpovědnost ve zdravotnictví, Praha 1970, 370 str., a literaturu tam citovanou.

brorum a tedy na intimních, sexuálních vztazích mezi mužem a ženou. Jestliže na jedné straně může utišit lidské trápení a žal nad tím, že manželé nemohou mít spolu vlastní dítě vůbec, nebo nikoliv dítě zdravé, pak na druhé straně může vést k excessům, o nichž nedávno referoval New Scientist:[25]) že totiž rozkoší a sexuálního vyžití dychtiví zámožní mladí mužové si dávají uložit svůj zmražený ejakulát ve „spermiové bance" pro případné pozdější použití v manželství a proto, aby jim nehrozilo nebezpečí paternitních žalob ze strany nahodilých partnerek, podstupují operace, vedoucí k zaručené trvalé neplodnosti.

Per se není tedy patrně zákrok jako takový zásadně ani contra bonos mores a patrně ani contra naturam: spíše záleží na tom, kdy, za jakých okolností může přivodit stav, který je v rozporu s mravností, chápanou dle měřítek socialistické společnosti a kdy nikoliv.

Autor této stati není ex professo ani sociologem, ani psychologem a tím méně ethikem či dokonce filosofem; také hippokratovskou přísahu nikdy neskládal. Neosobuje si tedy konečný úsudek o tom, zda inseminatio artificialis má býti z hlediska všech těchto disciplín uznána za přípustnou. Chce pouze vyjádřit skromné mínění, že patrně nelze provádění těchto zákroků ponechat bez jakékoliv úpravy právní.

Pokud pak právo tyto zákroky radikálně nezakazuje a nezakáže, pak asi bude i na právnících, aby uvažovali, za jakých právních předpokladů by bylo lze tyto zákroky výslovně legalizovat. Neměli bychom se dát překvapit až živelným rozšířením těchto zákroků: vždyť jde o to, zda genetika nemá pro nás v reservě v příštích 10—15 letech další překvapení v podobě realizace umělých inovulací u člověka, když tyto se se zdarem už praktikují u vyšších živočichů ze savčí říše.

Podle mého přesvědčení právní úprava umělých inseminací by měla spočívat na těchto principech:

1. Okruh medicinských indikací pro provedení zákroku by měl být přesně vymezen.

Poznatky moderní mediciny ukazují, že v našich společenských podmínkách inseminatio artificialis by měla přicházet v úvahu:

a) ab alieno
   aa) byla-li u muže prokázána sterilita,
   bb) je-li muž postižen dominantně dědičnou chorobou nebo je-li jejím nositelem
   cc) je-li při recesivní dědičnosti partnerů značně vysoká pravděpodobnost narození hereditárně vážně nemocného dítěte, zvláště když již dříve se takto nemocné dítě týmž osobám narodilo.

b) a marito, je-li na straně ženy dána relativní impotence coeundi a to zejména z důvodů psychosexuálních, nebo je-li dána u muže.

[25]) Viz Mladá fronta z července 1972, „Krutá hra s americkými muži".

Vyšetření těchto indikací u příjemkyně a jejího manžela by se zásadně mělo dít před odbornou lékařskou komisí, která by zjišťovala i existenci zdravotních kontraindikací. Jejich seznam i bližší podrobnosti procedurálního postupu bylo by lze svěřit prováděcím předpisům. Zákrok sám by se měl zásadně provádět ve zdravotnickém zařízení a to za přítomnosti manžela příjemkyně.

2. Zásah by měl být přípustný jen u vdané ženy.

Domnívám se totiž, že umělá inseminace by neměla sloužit k tomu, aby se vytvářelo svobodné mateřství ať už u žen osamělých nebo u žen žijících v druhovském poměru, nebo dokonce jiných volných spojeních. To je totiž jev sociálně patologický. Umělé vyvolané rodičovství eticky a sociologicky patrně nejspíše obstojí tehdy, když má sloužit k tomu, aby nukleus rodiny, manželství, nezůstalo siré, nýbrž aby z něho mohly vzejít děti. Tato zásada by také korespondovala s intencemi nynějšího ZR, a to jednak s jeho základní koncepcí, vyjádřenou v čl. II a dále i se záměrem, jímž byl zákonodárce veden při formulaci § 74 odst. 2 ZR, kdy na rozdíl od dřívějšího právního stavu připustil jiný způsob quo natura imitatur, totiž nezrušitelné osvojení, jen u manželské dvojice a ne u osamělé, jediné osoby.

Poznatky moderní pediatrie a psychiatrie také výrazně potvrzují, že pro normální vývin dítěte nestačí zpravidla jen, aby mělo jednoho z rodičů, ale že je potřebuje oba, že je mu nutný domov, jimi oběma vytvářený.[26])

3. Zásah by měl být přípustný jen tehdy, jestliže oba manželé jsou osobami s plnou způsobilostí k právním úkonům.

To znamená, že nejen by u žádného z nich nesměl pozůstávat stav, kdy již bylo rozhodnuto podle § 10 OZ č. 40/64 Sb. a tito již byli zbaveni způsobilosti k právním úkonům zcela, či v ní omezeni (s důsledky dle § 34 odst. 2 ZR — totiž, že by jim za tohoto stavu nemohla příslušet rodičovská práva), ale ani by nesměli být po psychické stránce stiženi takovou chorobou, alkoholismem či narkomanií, že by opatření dle § 10 OZ mohlo být úspěšným, kdyby k řízení o něm došlo.

4. Zásah by měl být přípustný jen tehdy, jestliže oba manželé s ním projevili souhlas.

Měl by být tedy nutný nejen souhlas ženy jako pacientky, ale i souhlas jejího manžela. Jde totiž o to, aby zákrok nepřivodil snad nějaký rozkol ve vztazích mezi manžely, aby snad nebylo jeho jednostranné vyžádání si ženou uplatňováno jako důvod pro rozvod; aby snad v důsledku něho nevystalo podezření na ženinu nevěru; aby se manželé nedostali do rozporů v majetkových, zvláště i alimentačních otázkách, které se vynoří s novým „přírůstkem“ do rodiny apod.

[26]) Viz např. velmi výrazně U. Lange: Das alleinstehende Kind und seine Versorgung, Basel 1965, 87 str., J. Langmeier—Z. Matějček: Psychická deprivace v dětství, Praha 1968, 383 str.

Bylo by doporučení hodno, aby tento souhlas byl udílen v kvalifikované formě. Doporučoval bych proto formu ústního prohlášení, učiněného do protokolu před soudem v nesporném řízení a to po obligatorním předcházejícím poučení ze strany soudu o právních důsledcích zákroku, jmenovitě pro případ, že z něho dojde k narození dítěte.

Domnívám se, že statusové důsledky si takových kautel vyžadují a určitý obdobný precedens poskytují např. §§ 66 odst. 2, 68 odst. 1 lit. b) jakož i 73 odst. 2 ZR.

Souhlas by měl být odvolatelný ve stejné formě, pokud k zákroku nedošlo.

Jeho účinnost by měla pomíjet uplynutím určité doby, např. tak, že by nesměl být starší 1 roku před provedením zákroku.

Bylo by ovšem možné opětovné udělení tohoto souhlasu.

5. Zákrok by měl být přípustný jen tehdy, jestliže manželství je přiměřeně stabilní.

Nebylo by totiž žádoucí, aby dítě se narodilo do takového manželství, které je příliš krátkodobé a kdy tedy vztahy mezi manžely nejsou dost ustálené a vyvážené. Rovněž by nebylo žádoucí, aby šlo o manželství, trpící rozvratem, takže probíhalo již mezi manžely rozvodové řízení či řízení o výživné, nebo jiné majetkové spory ze vzájemných vztahů, nebo řízení o nullitu manželství či o non matrimonium, nebo spor o popření otcovství. Naopak oba manželé by způsobem svého života měli zajišťovat, že zásah bude ku prospěchu dítěte a společnosti — tedy obdobně jako je tomu při adopci ve smyslu § 64 odst. 2 ZR.

Bylo by však patrně neúnosným formalizováním celého postupu, kdyby mělo být zavedeno nějaké udílení souhlasu k umělé inseminaci soudem.

Bylo by však snad možno aspoň požadovat, aby:

aa) od uzavření manželství uplynula určitá minimální doba, např. 5 let,

bb) manželé předložili výpis z rejstříku trestů,

cc) potvrzení civilního soudu svého bydliště, že mezi nimi v poslední době, např. posledních pěti letech, neprobíhalo žádné rozvodové aj. rodinněprávní řízení.

Pokud by listinné doklady ad bb), cc) nebyly negativního obsahu, měl by zdravotnický orgán mít možnost uvážení, zda zákrok provede, o čemž by při negativním stanovisku měl vydat rozhodnutí, podléhající opravnému prostředku ve správním řízení.

6. Zákrok by byl přístupný jen tehdy, když manželství je buď bezdětné, nebo když počet dětí z něho pocházejících nepřesáhl společenský průměr, např. 1—2 děti.

Cílem zákroku by nemělo být vytvářet totiž uměle mnohodětné rodiny, nýbrž jen uspokojovat lidskou potřebu po potomstvu v mezích, odpovídajících běžné sociální skutečnosti.

V neposlední řadě jde i o otázku sociálních dávek, které plynou z narození dětí pro stát (porodné, rodinné příplatky, dávky v průběhu placené mateřské dovolené, mateřský příspěvek, atd.).

7. Dítě, narozené z umělé inseminace, nutno postavit v relaci k jeho rodičům plně na roveň dítěti narozenému z manželství.

To znamená, že i na toto dítě by se plně vztahovaly, a ostatně de lege lata také i vztahují, předpisy o domněnce paternity manželovy, jmenovitě ve smyslu § 51 ZR.

Dále by však bylo žádoucí výslovně upravit předpisy o popírání otcovství manžela, ať už jím samým, či matkou nebo generálním prokurátorem (§§ 58—60, 62 ZR) a to tak, že otcovství k dítěti, narozenému během 180 až 300 dnů od provedené inseminace, nelze popřít, ledaže by bylo lze prokázat, že matka dítěte otěhotněla jiným způsobem, než v důsledku inseminačního zákroku, a to souloží s jiným mužem. Důkazní břemeno k vyvrácení domněnky, jinak manželu matky svědčící, by měl mít žalobce.

Bylo by lze uvažovat i o jiné variantě a to o absolutním zákazu popření otcovství, jak jej zná v čl. 32 odst. 3 bulharský rodinný kodex z r. 1968, jestliže byla provedena inseminatio artificialis se souhlasem manžela. Osobně bych však dal přednost variantě předcházející.

Pokud jde o legem latam, tu jde o to, zda při jejím striktním výkladu by nebylo třeba žalobě o popření otcovství manžela vyhovět, jestliže by se prokázalo, že tento v kritické době se svou ženou nesoužil nebo jestliže by jej vyloučil z otcovství důkaz haematologický, gynaekologický nebo sexuologický. Podle mého názoru taková interpretace by nebyla správná: z předpisu § 104 ZR totiž je třeba vyvodit ten důsledek, že zásady čl. VI, VII OZ č. 40/64 Sb. se vztahují i na materii, obsaženou v ZR. Ty právě by patrně i de lege lata dovolovaly, aby žaloba manžela o popření otcovství k dítěti, narozenému v rozmezí 180—300 dnů od umělé inseminace byla přesto zamítnuta, i když by dokazování vyznělo, jak shora uvedeno, pokud se mu nepodařil i průkaz, že žena v kritické době obcovala tělesně s tertiem, jenž není z otcovství vyloučen. Opačné řešení by bylo totiž patrně výkonem popěrného práva v rozporu s pravidly socialistického soužití, ba jeho zneužitím, jmenovitě když manžel by byl dal k umělé inseminaci před tím souhlas a pak se chtěl závazků k dítěti takto zbavit. Mutatis mutandis by totéž platilo o popřené žalobě jiného aktivně legitimovaného subjektu, jmenovitě matky.

Již úprava nyní platná také má v zápětí, že i k dítěti zrozenému z umělé inseminace mají oba manželé stejná práva a povinnosti, které jsou stanoveny v druhé, resp. třetí části ZR, dítě pak naopak má stejné povinnosti a práva vůči nim.

Z hlediska OZ platí totéž, jmenovitě pokud jde o správu majetku dítěte rodiči podle § 28, pokud jde o dědické právo apod.

8. Pokud jde o právní postavení dítěte zrozeného z umělé inseminace vůči příbuzným rodičů, což může hrát roli zejména z hlediska alimentační povinosti dle §§ 88 a násl. ZR, nebo z hlediska dědického práva apod., nelze, aby platilo něco jiného než o dětech plně pokrevních, resp. osvojených a tento důsledek plyne již z platného právního stavu.

9. Je třeba blíže upravit právní postavení dárce inseminátu:

aa) Jeho osoba by měla zůstat vůči příjemkyni i jejímu manželu anonymní,

bb) Výběr jeho osoby (samozřejmě měl by být zletilý a svéprávný a stojící mimo okruh nejbližších příbuzných manželů) by se měl díti tak, aby byla dána záruka, že dítěti se dostane přiměřeného genetického vybavení, při čemž podrobnosti bylo by lze svěřit sekundérnímu předpisu,

cc) Pokud by byl ženat, potřeboval by k poskytnutí ejakulátu za účelem umělé inseminace třetí osoby souhlas své manželky, daný ústně do protokolu u ředitele zdravotnického zařízení, které konkrétní odběr má provésti; souhlas to, který by byl v zásadě odvolatelný a nesměl by být starší určité doby. Dál by se po předchozím poučení uvedeným orgánem.

dd) Poskytnutí inseminátu resp. jeho aplikace by nezakládaly žádná práva a povinnosti mezi dárcem a dítětem, pokud by dárce nebyl současně manželem matky.

Domnívám se, že ani dle platného práva nebylo by lze úspěšně se domoci proti němu určení otcovství, i kdyby manželu matky nesvědčila domněnka § 51 ZR, neboť § 54 odst. 2 předpokládá, že mezi žalovaným a matkou dítěte v kritické době došlo k souloži, ke coniunctio membrorum a tak tomu při inseminatio artificialis není.[27])

I když řadu výše uvedených principů lze respektovat a provést interní instrukcí resortu zdravotnictví za platného právního stavu, přece jen je žádoucí výslovná obecně závazná ucelená právní úprava, jednotná pro celou ČSSR, a to ve formě federálního zákona, obsahujícího základní zásady a zmocnění pro jejich provedení prováděcím předpisem — asi tak, jak je tomu u umělých interrupcí, jenže zde by šlo o rozněcování nového života, nikoliv o jeho zhasínání.

V. ROZSAH DOMNĚNKY OTCOVSTVÍ K DÍTĚTI, NAROZENÉMU MIMO MANŽELSTVÍ PŘI SOUDNÍM URČOVÁNÍ OTCOVSTVÍ (PRESUMPTIO PATERNITATIS)

Ve vztahu k moderní genetice není možno pominout problematiku určování a popírání rodičovství, především tedy otcovství, ale konec konců i mateřství, byť i takové případy se přiházejí jen výjimečně.

Pro řízení, týkající se této problematiky, má eminentní význam medicinská expertíza.[28])

[27]) Není bez zajímavostí, že k témuž řešení dospěla anglická judikatura, jak uvádí Bromleys Family Law v r. 1971, dovozující také, že se v takových případech nejedná o manželskou nevěru.

[28]) Z literatury viz k tomu např. Barvič—Soukup: Pracovní metody genetického posudku v paternitních sporech, Sso 2/68, titíž: Dermatoglyfická analýza v hodnocení paternity, Sso 5/68, M. Kout: Krevní skupiny a paternitní spory, Prokuratura č. 1/70, R. Klein—M. Mitlöhner: Použití vyšetření Y-chromozomu v paternitních sporech,

Tuto je možno zhruba rozdělit do těchto skupin:

a) haematologická expertíza,
b) anthropogenetická expertíza s biostatistickým vyhodnocením,
c) gynaekologická expertíza,
d) sexuologická expertíza.

Genetiky se bezprostředně týkají skupiny ad a, b, shora. Přitom je třeba podtrhnout, že za velmi krátkou dobu se rozsah a preciznost právě těchto druhů expertíz ubíraly mílovými kroky vpřed. Tak při haematologické expertíze již jen můžeme vzpomínat na doby, kdy před dvěma desítiletími se toto dokazování provádělo jen v rozsahu zkoumání systému A, B, O, dále nejvýš MN, a RH, neboť už na prahu sedmdesátých let bylo běžné vyšetřování devíti krevních systémů, typů plasmatických bílkovin a dalších znaků (tedy zejména krevních skupin v systémech ABO, faktorů M, N, a P, systémů Rh, Kell, Duffy, Kid, Lewis, Lutheran, dědičných krevních vlastností jako vyšetřování haptaglobinů, skupin Gm, Gc, Ag, Lp, posttransferinů, dále fermentů, jako kyselých fosfatáz a fosfoglukomutáz), takže lze odhadnout pravděpodobnost vyloučení neprávem nařčeného při tom druhu expertízy na 98 %. Lze říci, že v současné době vývoj je tak rychlý, že prakticky každý důkaz tohoto druhu, starší 6—9 měsíců, vyžaduje pro jistotu revize z toho hlediska, zda není možno jeho doplnění dalším zkoumáním (v poslední době se stalo např. již dostupným i zkoumání dědičnosti v oblasti leukocytů, tzv. HLA-antigény) a odpověď bývá často kladná.

Pokud jde o anthropogenetické dokazování a hodnocení metodami biostatistiky, zvl. spočívajícími na Essen-Müllerovi-Gayerovi a Hummelovi, došlo k dalšímu propracování jeho metod, v praxi se užívá kontrolně aspoň tří postupů, při ustálení pravděpodobnostní stupnice na škálu 9 stupňů od otcovství prakticky takto prokázaného až k prakticky vyloučenému. Obzvláštního významu nabývá nyní zkoumání pigmentace duhovek.

Toto vše nezaslouží úvahy ovšem jen po stránce procesněprávní, totiž pokud jde o rozsah možností dokazování, ale i po stránce hmotně-právní, tj. při vymezování hmotně-právních předpokladů, za nichž lze otcovství soudně určit nebo popřít.

Aspekty tohoto druhu je nutno uvážit zvláště v relaci k třetí domněnce otcovství ze systému oněch tří po sobě pevně následujících domněnek, jaký platil a i nyní platí u nás, podobně jako v dalších evropských socialistických právních řádech: tedy při domněnce svědčící tomu, kdo s matkou dítěte souložil v tzv. kritické době.

SZ 10/70, J. Hynie: Sexuologické problémy v paternitních sporech, SZ 5/65, Kmoníček—Kulich—Přibylová—Tlapák: Provádění znaleckých imunohaematologických posudků, SZ 2/66, R. Sekla: Dědičně-biologická zkouška jako pozitivní průkaz rodičovství, SZ 1/64, M. Kout: Krevní skupiny ve sporech o otcovství, SZ r. 1963, str. 544 a n., K. Veselý: Soudně-znalecké zjišťování otcovství z hlediska porodnického, SZ 1963, str. 476 a n., L. Hovorka: Rozšířená krevní zkouška v řízení o určování otcovství, ZA 1/66. V. Kulich: Vyloučení otcovství na základě zjištění genotypů Rh/Hr systému rodiny žalovaného, SZ 1/67 aj.

Na tomto místě není možno rozebírat složitý komplex všech hmotněprávních otázek, vážících se k této tématice. Myslím však, že nejpalčivější v relaci k pokrokům moderní medicíny, zvláště pak genetiky, jsou dvě dílčí otázky: jednak jaký vliv má mít na rozsah této domněnky skutečnost, že matka dítěte s označovaným otcem měla jen nahodilé, příležitostné pohlavní styky, jednak jaký vliv na vyvratitelnost této domněnky má mít to, že kromě označovaného otce je zde ještě další concumbent, jehož otcovství se jeví jako pravděpodobnější.

1. Okazionalita koitu

Pro přístup k tomuto problému existují v současných právních řádech evropských soc. státech dva modely:

a) Především ten, že je nerozhodné, prokáže-li se byť i jen náhodný třeba jediný coitus mezi matkou dítěte a žalovaným v tzv. kritické době (sahající s malými odchylkami zpravidla přibližně od 180—300 dnů před porodem) a přesto domněnka otcovství takového concumbenta je založena.

Tento systém mimo jiné platí u nás podle § 54 odst. 2 ZR.

b) Dále ten, že průkaz ojedinělého pohlavního styku mezi matkou dítěte a žalovaným v kritické době nestačí, nýbrž, že je třeba průkazu určitých skutkových podstat, zpravidla majících nasvědčovat tomu, že mezi matkou dítěte a žalovaným byl stabilnější, resp. intensivnější vztah.

Tento přístup k problému volila právní úprava, platná nyní v SSSR, Maďarsku a Albánii.

V SSSR podle čl. 16 odst. 3 OZoBiS z r. 1968 a podle republikových kodexů např. čl. 48 KOBS RSFSR v r. 1969, lze ve sporném řízení otcovství určit jen ve čtyřech skupinách případů:

- žil-li žalovaný před narozením dítěte s matkou dítěte a vedli-li společnou domácnost (tedy prakticky šlo-li o druhovský poměr),
- jestliže dítě společně vychovávali,
- jestliže dítě společně alimentovali,
- jestliže existují hodnověrné důkazy o tom, že žalovaný otcovství přiznal.[29])

Podle § 38 odst. 2 maďarského rod. kodexu je třeba buď průkazu, že žalovaný žil v době početí s matkou dítěte pohromadě za okolností, které dovolují úsudek, že šlo o životní společenství, nebo že s ní v téže době po delší čas udržoval pohlavní styky. Mimo to je zde však další důvod § 38 odst. 2 lit. c) podle něhož stačí vůbec jen průkaz pohlavního styku, lze-li mít za to, že dítě z něho pochází.

[29]) Vysvětlivky k těmto pojmům viz zejména v usnesení Pléna Nejv. soudu SSSR č. 10/69, z bohaté literatury mimo časopiseckou pak viz zejména N. S. Bratus—P. J. Orlovskij: Kommentarij k kodeksu o brake i semje RSFSR, Moskva 1971, 248 str., M. V. Materova: Sudebnoje rassmotrenije del ob ustanovlenii otcovstva, Moskva 1972, 112 str.

Pokud jde o model albánský, obsažený v čl. 80 tamního rod. kodexu, pak se žádá průkaz toho, že žalovaný s matkou dítěte v době početí byl v jednom z následujících vztahů:

— společně s ní žil,
— souložil s ní násilím,
— přislíbil jí manželství,
— přiznával otcovství,
— otcovství vyšlo najevo při trestním nebo jiném civilním řízení.

Tato omezení neplatí však, šlo-li o matku tehdy nezletilou.

Myslím, že je velmi neuvážené, chtít mechanicky přenášet model, přijatý v jednom státě do druhého bez znalosti společenských podmínek, za nichž byl akceptován, bez znalosti tradic právního vývoje z předchozí doby a bez seznání myšlenkových proudů, které se střetávaly, než z nich povstala lex lata, často tvořící ve svém výsledku kompromis mezi různými názory.

Zvlášť markantní je to právě v genezi současné maďarské právní úpravy i genezi úpravy sovětské. Pro stručnost jsem nucen v tomto ohledu odkázat na odbornou literaturu.[30])

Nedomnívám se, že by pozůstával při našich společenských podmínkách, našich právních tradicích, vžitém právním vědomí a v neposlední řadě s ohledem na dnešní stav medicínské expertízy důvod pro to, abychom uvažovali de lege ferenda o nějaké nové právní úpravě, která by omezila založení domněnky otcovství v případech, že není prokázán jiný, než náhodilý pohlavní styk matky dítěte se žalovaným v kritické době. Odpírat dítěti za takových okolností právo na to, aby mohlo dosáhnout vyjasnění svého statusového postavení, znamená podle mého názoru jeho diskriminaci v porovnání s dětmi, zrozenými z manželství a to jak po stránce osobní, tak i po stránce hmotné. I když si jeho matka vedla lehkovážně, ba dokonce amorálně, nelze za to tímto způsobem postihovat dítě. Pokud jde o žalovaného, pak při využití všech možností moderní medicínské expertízy, lze redukovat na minimum riziko, že snad by byl zjištěn otcem, aniž by jím byl pokrevně. Ostatně takovému riziku, že před zákonem zůstane otcem, aniž by jím byl fakticky, je manžel matky vydán v míře rozhodně ne menší. Jestliže by okazionalita pohlavních styků vylučovala možnost soudního určení otcovství, pak by sice snad taková úprava mohla přispět k vývinu právního vědomí, stimulující ženy ke zdrženlivosti vůči mužům, ale stěží by brzdila muže v neodpovědném postoji vůči ženám, když z přelétavých poměrů s nimi by vycházeli bez následků co do odpovědnosti vůči zplozenému dítěti, resp. jeho matce po osobní i finanční stránce.

Mimo to riziko pro neprávem nařčeného kandidáta otcovství lze ještě snížit — ale to už je naše další dílčí otázka.

[30]) Viz E. Nizsalovski: Order of the Family, Budapest, 1968, 239 str., J. M. Vorožejkin: Pravovyje osnovy braka i semji, Moskva 1969, 158 str., a velmi dobrý přehled E Holewiňské: Sadove ustalenie ojcovstwa v ZSRR, Nowe prawo č. 10/1970.

2. *Možnost komparace pravděpodobnosti otcovství více konkumbentů*

Předem třeba zdůraznit, že mi nejde o rozebírání nějakého exeptionis plurimum concumbentium, nýbrž jde zde o něco zcela jiného: totiž o to, zda domněnka otcovství, svědčící tomu, kdo v kritické době s matkou dítěte souložil, má být vyvrácena průkazem, že je zde další muž, který s ní v téže době rovněž souložil, jehož otcovství je pravděpodobnější a který by měl být spíše určen otcem.

Ve dvou evropských socialistických státech existuje právní úprava, která výslovně takovou možnost má v rodinném kodexu zakotvenu: PLR a NDR.

Čl. 85 KRiO stanoví:

„(1) Má se za to, že otcem dítěte je ten, kdo obcoval s matkou dítěte ne dříve než 300 a ne později než 181 dnů před narozením dítěte.

(2) Okolnost, že matka v téže době obcovala i s jiným mužem, může být důvodem pro vyvrácení domněnky jen tehdy, kdy z okolností plyne, že otcovství jiného muže je více pravděpodobné."

Pokud jde o FGB, pak v § 54 se uvádí:

„(2) Za otce se považuje muž, který se pohlavně stýkal s matkou dítěte v době rozhodné pro početí. To neplatí, jestliže styk nemohl vést k početí, nebo je-li otcovství jiného muže pravděpodobnější. Je-li otcovství jiného muže pravděpodobnější, může tento být určen otcem."

(3) Za dobu rozhodnou pro početí se považuje doba od 181 až do 302 dnů před narozením dítěte, včetně obou uvedených dnů. Lze však prokazovat, že k početí došlo i mimo tuto dobu."

Náš nynější předpis § 54 odst. 2 ZR se odchýlil od předešlé právní úpravy ZPR v tom, že v něm pozůstává dovětek „. . . pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují." O výklad významu této legislativní změny jsem se pokusil svého času ve zvláštní stati.[31])

V podstatě jsem se tehdy pokusil dovodit, že nemá-li odchylka textace být nějakým „uřeknutím" zákonodárce, pak by bylo lze ji chápat i jako rozšíření možnosti vyvratitelnosti domněnky otcovství tak, že stačí i průkaz, že otcovství žalovaného je krajně pravdě nepodobné, zatímco otcovství jiného konkumbenta se jeví pravděpodobným.

Připouštím, že věc je dost pochybná, i když navíc by pro hořejší řešení bylo patrně možno argumentovat přes § 104 ZR článku VI, VII OZ č. 40/64 Sb.: Bylo by totiž asi zneužitím práva, když by někdo využil domněnky otcovství, žalovanému svědčící k prosazení nároku vůči němu, ač by expertíza anthropogenetická, gynaekologická či sexuologická dospěla k závěru, že dítě jen s mizivou pravděpodobností by mohlo pocházet z coitu s ním, zatímco by pozůstávala vysoká pravděpodobnost pro zplození dítěte jiným concumbentem, rovnající se prakticky jistotě.

[31]) Viz J. Haderka: Vyvratitelnost domněnky otcovství v zákonu o rodině, Soc. zákonnost č. 3/64.

Jsem na rozpacích, zda by bylo žádoucí de lege ferenda připustit neomezenou komparaci pravděpodobností více concumbentů, neboť faktickým otcem může být klidně právě ten, u něhož pravděpodobnost je nižší. Pro mezní případy by však přece jen měl asi existovat korektiv, a nedá-li se dovodit interpretací, pak pomoc by mohla přinést jen lex ferenda. Aequitě by takové řešení rozhodně více odpovídalo a lze počítat s tím, že taková úprava spíše je také v souladu s tendencemi dalšího rozvoje medicínské expertízy na tomto úseku.

ИРЖИ ГАДЕРКА

ПЕРЕДОВАЯ ГЕНЕТИКА И НАШЕ СОВРЕМЕННОЕ СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена следующим проблемам:

I. Предбрачные врачебные осмотры

Автор подчеркивает значение хорошего состояния здоровья для гармоничного и устойчивого брака. Поэтому он считает необходимым наличие такого правового регулирования, при котором обеспечивается (без излишнего вмешательства в интимную личную сферу) вступающим в брак знание состояния как собственного здоровья, так и здоровья его партнера. Он, однако, придерживается мнения, что действующая чехословацкая регламентация в этом отношении носит лишь характер legis imperfectae и не удовлетворяет в надлежащей мере требованиям современной генетики и медицины вообще. Автор отдает предпочтение более радикальному решению, при котором был бы введен обязательный врачебный осмотр с обязательным сообщением второму партнеру определенных, главным образом евгенически значимых диагнозов.

II. Лица с неопределенным полом

В этом разделе статьи автор рассматривает проблемы интерсексуальных лиц, т. е. гермафродитов, и лиц транссексуальных, опираясь при этом на свои предшествующие работы. Он уделяет здесь особое внимание их способности вступать в брак и, в частности, вопросу на основании каких предписаний и в каком порядке такие лица могут согласно действующим предписаниям (de lege lata) домогаться признания, что у них настало изменение пола, в частности после операции типа sex-reassignment или sex-conversion. Автор считает, что действующее чехословацкое право допускает возбуждение такого ходатайства в суде, но что перспективы на успех ясны лишь у некоторых типов гермафродитизма, но не при подлинном транссексуализме, когда, вероятно, нельзя изменить *биологическую принадлежность* даже средствами пластической хирургии.

III. Проблематика т. наз. обстоятельств, препятствующих заключению брака

В первую очередь здесь рассматривается проблематика impedimenta consanguinitatis. Автор приходит к заключению, что евгеническим соображением желательно этот вид препятствия расширить вплоть до боковых родственников III и IV степени. Что касается impedimentum deficientiae sanitatis, то автор рекомендует расширить круг препятствий этого вида, чтобы не допускать браков не только лиц с приобретенным слабоумием (дементных), но и браков по опрометчивости вследствие неинформованности, ставящих под угрозу жизнь и здоровье потомства или жизнь другого супруга (нуптуриента). При наличии такого расширения суду следовало бы предоставить право разрешать по заслуживающим уважения причинам изъятия.

IV. Искусственное осеменение

Автор полагает, что уже нельзя впредь оставлять искусственное осеменение вне юридического регулирования (praeter legem) и что жизнь заставит его урегулировать, установив предпосылки, при наличии которых такой акт был бы юридически допустимым. По его мнению это правовое регулирование следовало бы построить на следующих началах: а) точно определить условия допустимости искусственного осеменения, независимо от того идет ли речь об осеменении alb alieno или amarito; б) искусственное осеменение должно допускаться лишь в отношении замужней женщины); в) оба супруга должны обладать полной дееспособностью; г) наличие согласия обоих супругов; д) бездетность или во всяком случае не многодетность брака к данному времени; е) брак должен обладать соразмерной устойчивостью; ж) nasciturus должен быть во всех отношениях уравнен в правах с детьми зачатыми естественным путем в браке; з) это правило должно распространяться не только на мать и ее супруга, но и на всех их родственников; и) надлежит урегулировать в некоторых отношениях и положение „донора", в частности он не должен обладать какими-либо правами в отношении ребенка и должна сохраняться его анонимность.

V. Пределы презумпции отцовства ребенка, родившегося вне брака при судебном установлении отцовства

В этом разделе автор рассматривает вопрос не следует ли считать случайность коитуса основанием для неприменения презумпции отцовства и de lege ferenda дает отрицательный ответ, считая, что действующее чехословацкое право в этом отношении удовлетворительно.

Затем автор уделяет внимание вопросу следует ли на известных пределах в спорах об отцовстве осуществлять сравнение (comparatio) вероятности, имеющейся налицо в отношении нескольких конкубентов и полагает, что такое решение следует считать допустимым. Этот вывод, как и предшествующий, представляется ему соответствующим возможностям, которые дает праву современная медицинская экспертиза на поле гематологии, наследственно-антропологический анализ, данные гинекологии, андрологии и сексуологии, особенно в тех случаях, когда различия в вероятности весьма существены.

JIŘÍ HADERKA

MODERN GENETICS AND OUR CONTEMPORARY FAMILY LAW

SUMMARY

The preceding essay deals with the following circuits of problems:

I. Pre-marriage Medical Examinations

The author stresses the importance of good health condition for the harmony and stability of marriage. Consequently he considers necessary a ruling that would ensure the betrothed the knowledge of his or her own state of health as well as of that of his or her partner without excessive interference into the intimate personality sphere. But he is of the opinion that the valid Czechoslovak legal ruling, which in this respect is but of legis imperfectae nature, does not meet in due measure the requirements of modern genetics and medicine in general. He prefers a more emphatic solution that would introduce compulsory medical examinations with obligatory disclosure of certain, in particular eugenically significant diagnoses, to the other betrothed.

II. Persons with Indeterminate Sexual Status

The article deals in this part with the problems of intersexual persons or hermaphrodites and transsexual persons and takes up the author's preceding studies in this respect. He concentrates in particular on their legal competency to contract marriage, and namely also on the question according to which regulations and

by which procedure de lege lata they might seek determination that they had undergone change of sex, especially after a sex-reassignment or sex-conversion type of operation. He considers that the valid Czechoslovak law allows the prosecution of such claim in court, but that success can be expected just in the case of some hermaphrodites and not in the case of a genuine transsexual, since his biological status can be hardly changed even by plastic surgery.

III. Problems of so-called Marriage Obstacles

The autor discusses in the first place the impedimenta consanguinitatis problems and reaches the conviction that it might be desirable for eugenic reasons to extend this up to and including 3rd and 4th degree collaterals. With respect to impedimentum deficientiae sanitatis it is advisable to extend to a wider scope of cases to prevent not only marriages of mentally deficient people, but also marriages contracted out of uninformed imprudence leading to the life and health of the descendants or the life of the other betrothed to be put in jeopardy. But in this wider scope such obstacles should be dispensable by court decision on relevant grounds.

IV. Artificial Insemination

The author thinks that it shall not be possible to keep this intervention praeter legem, but to the contrary that practice will call for a legal definition of prerequisites making it legally permissible. In his opinion the ruling should be based on the following principles: a) the scope of medical indications for the intervention should be accurately defined, whether in case of insemination ab alieno or a marito, b) the intervention should be permissible to be carried out on a married woman alone, c) both husband and wife would have to be persons sui juris, d) consent of both would have to be necessary, e) their marriage should prove adequate stability, f) it should be either childless or not with more than one child, g) the nasciturus would have to enjoy the same legal status as a child born from the marriage in natural way, h) this would have to be applicable not only with respect to the mother and her husband, but also with respect to their relations, i) in some respects the legal status of the inseminate donor would have to be provided for, in particular that he would have neither rights nor obligations towards the child and that his anonymity should have to be observed.

V. Scope of Paternity Presumption to a Child Born outside Marriage in Court Paternity Determination

In this part the article deals with the point whether the fortunity of coition at the critical time should consitute the ground for not founding the paternity presumption and answers the question in the negative de lege ferenda and considers the valid Czechoslovak rule of law as quite adequate.

The author further discusses whether it is possible within certain limits to effect comparison of likelihoods bearing evidence to more concubents in a paternity suit and thinks that this should be admitted. This conclusion, just as the previous ones, appears to him to be in harmony with the possibilities made available to the law by modern medical expert evidence in the field of haematology, hereditary anthropological research, the sciences of gynaecology, andrology and sexuology, in particular for cases where differences in likelihood are very considerable.

1973 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE IURIDICA No. 2 PAG. 111—156

Zrušení feudálního režimu a osvobození půdy za francouzské buržoasní revoluce v letech 1789 — 1794

STANISLAV BALÍK

ÚVOD

Studie, kterou předkládám, navazuje thematicky na dvě stati, uveřejněné už dříve:

První z nich, otištěná pod názvem „Etude sur le problème des »lois-clé« dans la législation révolutionnaire en Angleterre au XVIIe et en France au XVIIIe siècle“ (AUC, Iuridica 3/1970), se zabývala úlohou zákonodárství o zrušení feudálních povinností a o půdě v právu buržoazních revolucí XVII. a XVIII. století.

Druhá stať, nazvaná „Feudalismus ve Francii na konci »starého režimu« a jeho soudobá kritika“ (AUC, Iuridica 4/1971), se zabývala právní situací feudalismu na konci „starého režimu“, kritikou feudalismu ve spisech právníků a politických myslitelů XVIII. století a stanoviskem, jež vůči feudalismu zaujaly soupisy stížností z r. 1789.

Výklad v této studii navazuje logicky na tuto problematiku. Jak je patrno už z názvu, hodlám se v ní zabývat otázkou zrušení feudalismu a osvobození půdy ve Francii v letech 1789—1794.

Volba tohoto thematu není nahodilá. Vyplynula z přesvědčení, že otázka půdy, jako nejdůležitějšího výrobního prostředku ve feudální společnosti, a jejího osvobození je jedním ze základních problémů buržoazních revolucí XVII. a XVIII. století. Tím spíš, jde-li o tak důležitou revoluci, jako byla francouzská buržoazní revoluce 1789, jež „pro svou třídu, pro niž pracovala, pro buržoazii, udělala tolik, že celé XIX. století, ono století, jež dalo civilizaci a kulturu všemu lidstvu, prošlo ve znamení francouzské revoluce“ (L e n i n).

SRPNOVÉ DEKRETY

Postupný úpadek feudální soustavy, který se stal zjevným v XVIII. století, vyvrcholil r. 1789 v hluboké všestranné krizi.

Za Ludvíka XVI. zesílily projevy feudální reakce jak ve sféře politické, tak sociálně-ekonomické.

O politické reakci svědčí např. zběsilý odpor privilegovaných stavů proti nesmělým pokusům absolutní monarchie o dílčí reformy, jež mohly poněkud oddálit hrozící katastrofu a zmírnit do jisté míry budoucí konflikt. Jiným, snad méně významným, ale velice příznačným projevem této reakce bylo spálení Boncerfova spisu „Inconvenients des droits féodaux", požadujícího zrušení feudálního systému.

Také ve sféře sociálně-ekonomické se feudální reakce projevuje velmi silně. Je to zřejmé především z toho, jak senioři bezohledně a s krajním úsilím uplatňují nárok na třetinu obecních pozemků (droit de triage) a jak se snaží podle právní zásady „Není půdy bez pána" (Nulle terre sans seigneur) podrobit také nejrůznější svobodné pozemky, obklopené jejich panstvími, stejným povinnostem jako léna a svobodné úročné statky. Mnozí z nich dávají obnovit své pozemkové knihy,[1]) snažíce se zvýšit své příjmy vymáháním povinností často dávno promlčených. Nezřídka vymáhají i povinnosti z pozemků v minulosti osvobozených, jestliže držitel nemůže osvobození prokázat atd. Jindy jsou poplatky zvyšovány z různých důvodů nad původní výši. Ani královská moc nezůstává příliš pozadu: Svědčí o tom např. patentní list ze 17. července 1786, jímž byli držitelé ostrůvků a naplavenin podrobeni převodním poplatkům.

Do jaké míry opatření seniorů vystupňovala feudální vykořisťování a do jaké míry se za Ludvíka XVI. feudalismus stal tíživější než předtím, je v literatuře sporné.[2]) „Přes svou zjevnou tíživost," říká G a r a u d,[3]) „nejsou rozhodující, protože jsou velmi často izolovaná, mnohonásobně pochybná nebo sporná a nikdy nejsou důsledkem všeobecného hnutí celé třídy seniorů." Také jiní autoři[4]) poukazují na to, že feudální a vrchnostenská práva v různých krajích Francie se před revolucí nezvýšila a že působí dojmem stagnace.

Na druhé straně nelze přehlédnout, že poplatky se vybírají koncem „starého režimu", za vlády Ludvíka XVI., s větší přísností než dosud. Neblahou úlohu v tomto ohledu hrají jak senioři, tak zejména jejich úředníci (intendanti, správci) a nájemci, označovaní i současníky za „lidi . . . často

[1]) K problému obnovy pozemkových knih srv např. D e F r é m i n v i l l e (Edme de la Poix), La Pratique universelle pour la rénovation des terriers et des droits seigneuriaux, Paris, 1746—1757, 5 vol. in — 4°.

[2]) Např. C h e r e s t (Aimé), La chute de l'Ancien régime, I, Paris, 1884, str. 48—58 a C h a m p i o n (E.), La France d'après les cahiers de 1789, str. 134—154 soudí, že na konci „starého režimu", za vlády Ludvíka XVI., se feudální povinnosti a břemena staly těžšími než dosud. A u l a r d (A.), La Révolution française et le régime féodal, Paris, 1919, str. 2n. zaujímá naopak skeptické stanovisko. Stejně tak Ph. S a g n a c ve své druhé doktorské thesi „Quomodo iura domini aucta fuerint regnante Lodovico sexto decimo" (1898).

[3]) G a r a u d (M.), La Révolution et la propriéte foncière, Paris, 1959, str. 170.

[4]) Srv. např. A n d r e w s (R. H.), Les paysans des Mauges au XVIIIe siècle, Tours, 1935, str. 78; M i l l o t (J.), L'abolition des droits seigneuriaux dans le département du Doubs et la région comtoise. Thèse droit, Besançon, 1941, str. 227; L e F o y e r (J.), Des aspects juridisques et psychologiques des droits féodaux sous les Bourbons. S e m a i n e d e d r o i t N o r m a n d, 1949, str. 7n.

bez slitování“ (vévoda D'A i g u i l l o n), „dravé vlky“ (R e n a u l d o n) atd.

Z těchto i jiných příčin se před revolucí do krajnosti vystupňovala nenávist sedláků proti privilegovaným a proti jejich agentům, proti feudálním institucím, proti starému režimu.

Bída a nedostatek obilí počátkem r. 1789 rozjitřily ještě více francouzský venkov. Sedláci odmítají platit desátky a vrchnostenská práva, místy napadají, plení a pálí šlechtická sídla, pobíjejí šlechtice, ničí jejich archívy. Selské revolty, narůstající zejména po pádu Bastilly dne 14. července 1789,[5]) jsou doprovázeny panikou, zasahující v podobě tzv. „Velkého strachu“[6]) další a další oblasti.

V květnu 1789, za velmi složité situace, se sešly generální stavy — pozdější Ústavodárné shromáždění.

Dalo by se předpokládat, že stoupenci fysiokratismu budou okamžitě naléhat na řešení otázky feudálních práv, že budou požadovat jejich zrušení, byť i v rámci svého třídně omezeného přístupu k věci. Ve skutečnosti — necháme-li stranou období, kdy generální stavy a pak Ústavodárné shromáždění byly vůbec ochromeny neplodnými diskusemi a záplavou vlasteneckých prohlášení — nevidíme ani náznak snahy tuto otázku řešit.

Naopak, Ústavodárné shromáždění je spíš ochotno popřát sluchu Sieyès-sovým výzvám k práci na ústavě, než se znepokojovat stále silnějším voláním francouzského venkova po zrušení vrchnostenských práv, po zrušení povinnosti a břemen, po zrušení „starého režimu“.

Následkem toho sílí nesoulad mezi buržoazně-aristokratickým Ústavodárným shromážděním, usilujícím o kompromisní řešení nakupených problémů a stavějícím do popředí problém ústavy a Prohlášení práv, a francouzským rolnictvem, požadujícím stále energičtěji zrušení starého režimu, zrušení feudálních povinností a břemen.

Kdo měl pravdu? Ústavodárné shromáždění, usilující o politické řešení krize a o politickou revoluci, nebo francouzský venkov, usilující o změny sociálně-ekonomické, o revoluci sociální?

Jak se ukázalo počátkem srpna 1789, nemělo v dané situaci a v daném okamžiku pravdu Ústavodárné shromáždění s jeho politickými hvězdami, ale francouzské rolnictvo, jehož mínění Ústavodárné shromáždění tak málo vyjadřovalo. Ten venkov, který, jak řekl v noci 4. srpna 1789 vikomt De Noailles, nežádal ústavu, ale zmírnění nebo vykoupení vrchnostenských práv.

Nutno dodat, že ani pařížské revoluční lidové síly, ani Ústavodárné shromáždění se po určitou dobu problémy francouzského rolnictva nezabývaly. Přitom v Ústavodárném shromáždění zasedali četní poslanci, kteří nepochybně znali situaci na venkově a smýšlení rolníků.[7]) Většina těchto poslanců však

[5]) K této události a jejímu významu srv. G o d e c h o t (J.), La prise de la Bastille, Paris. 1969.

[6]) O „Velkém strachu“, jeho podstatě a roli srv. L e f e b v r e (G.), La Grande Peur de 1789, Torino, 1953.

byla ovlivněna tradičním fysiokratickým přístupem, jehož slabinou bylo, jak známo, jednostranné soustředění na zájmy bohaté vrstvy francouzského rolnictva.

Francouzské rolnictvo jako celek nemělo v prvním období revoluce žádného vynikajícího mluvčího, žádného vynikajícího zástupce v Ústavodárném shromáždění.

A tak se jeho faktickým mluvčím stala masová hnutí na jaře a zejména v létě 1789, označovaná současníky zaujatě jako „rušení pořádku" (brigandage) či, s ohledem na účinky, jako „Velký strach".

Toto hnutí, rostoucí den ze dne, přimělo nakonec Ústavodárné shromáždění přerušit práce na ústavě a zabývat se otázkou „starého režimu" a jeho potlačení — tedy požadavkem, vysloveným více či méně zřetelně už ve venkovských soupisech stížností.

Je třeba říci, že to nebyl snadný obrat. „Jestliže soupisy stížností představují, přese všechno, částečně smýšlení venkova, Ústavodárné shromáždění je obráželo nedostatečně."[8]) Soupisy stížností francouzských rolníků a venkovských pospolitostí na jedné straně a okresní soupisy stížností a koncepce Ústavodárného shromáždění na druhé straně připomínají špatně sehraný orchestr, jehož dirigenti si tuto okolnost buď neuvědomují nebo jí nedbají. Ústavodárné shromáždění se nechce zabývat zlořády feudalismu, ale, jak radil Sieyès, ústavou. „Národní shromáždění by bylo nepochybně následovalo tuto radu," říká G o d e c h o t, „kdyby vzpoura venkova a ‚Velký strach', který ji provázel, je nedonutily zabývat se nejprve rolnickými požadavky."[9])

Stalo se tak, což je příznačné, z iniciativy liberálních šlechticů. Průběh této historické události v dějinách Francie je dobře znám:

Dne 3. srpna 1789 večer podal Salomon de Lausagerie jménem zpravodajského výboru zprávu o situaci v provinciích. Upozorňuje v ní, odvolávaje se na dopisy ze všech provincií, na o h r o ž e n í v l a s t n i c t v í všeho druhu rušiteli pořádku (brigands), na pálení zámků, ničení klášterů atd.

Stejně jako kdysi v dopisech Markéty Parmské o obrazoborectkém hnutí r. 1566, mluví se ve zprávě o anarchii a rozvratu a o tom, že „daně, vrchnostenské dávky, vše je zničeno; zákony jsou bez účinku, úředníci bez autority, spravedlnost je příznak, který je zbytečné hledat na soudech."[10]) Zpravodajský výbor navrhl k zavedení pořádku výnos, v němž se zdůrazňuje práce na ústavě jako prvořadý úkol a odsuzuje se „zastavení platby daní a poplatků".

Zpráva a návrh výnosu byly přijaty s rozpaky. „Zvedlo se mnoho pro-

[7]) Srv. G o d e c h o t (J.), Les Institutions de la France sous la Révolution et l'Empire, Paris, 1968, str. 190.

[8]) G o d e c h o t, Institutions, str. 192.

[9]) G o d e c h o t, Institutions, str. 192.

[10]) G a z e t t e N a t i o n a l e ou M o n i t e u r U n i v e r s e l (Réimpression. I, Paris, 1858, str. 270. Dále jen („M o n i t e u r"),

tichůdných hlasů“, konstatuje se lakonicky v Moniteur.[11]) V diskusi byla několikrát podtržena nutnost vyjít vstříc obyvatelstvu venkova, které očekává potlačení vrchnostenských povinností. A jestliže jeden z diskutujících vyslovil obavu, že jinak Francie upadne „do velkých nepořádků“ a prohlásil, že „jde o válku chudých proti bohatým“[12]), vystihl tím velice přesně a správně skutečný stav věci.

Zasedání Ústavodárného shromáždění pokračovalo v noci 4. srpna 1789 čtením návrhu deklarace, vyzývající v zájmu prací na ústavě ke klidu a k zachovávání platných zákonů a k plnění povinností.

V diskusi došlo k obratu, ne zcela neočekávanému[13]), když proti návrhu deklarace vystoupili vikomt de Noailles a vévoda d'Aiguillon. Poukazujíce na skutečné příčiny selských nepokojů, oba řečníci navrhli nutné reformy. Vikomt de Noailles navrhl mimo jiné výkup veškerých feudálních povinností obcemi „za spravedlivé odškodnění“ podle průměrných ročních příjmů během desíti let a „bezplatné potlačení“ vrchnostenských robot atd.[14]) Vévoda d'Aiguillon, připomínaje, že feudální práva jsou „vlastnictví a každé vlastnictví je posvátné“, podtrhl, že nelze požadovat od vlastníků lén, od pánů pozemků, „čisté a prosté zřeknutí se jejich feudálních práv“, aniž by jim bylo přiznáno spravedlivé odškodnění“. Proto navrhl výkup feudálních práv jejich plátci (redevables).[15])

Ústavodárné shromáždění přijalo sice vystoupení obou šlechticů s potleskem, avšak s malou ochotou o nich jednat.

Třetí stav ještě kolísá. Jeho postoj vůči feudalismu není jednoznačný.[16]) Je známo, že buržoasie pokládala feudální soustavu, vrchnostenská práva a desátky za překážku rozvoje a kapitalistické přeměny zemědělství a celého hospodářství země. Další rozvoj kapitalismu vyžadoval svobodu jedince a pracovní síly, svobodu výroby, pohyblivost vlastnictví, sjednocení trhu. Aby mohly být splněny tyto historické podmínky, bylo třeba zrušit formy osobní závislosti, zničit vrchnostenská výhradní práva a jiné vrchnostenské monopoly a potlačit instituce toho druhu jako právo prvorozenství atd., omezující vlastnictví. Na druhé straně buržoazie (např. legisté) pokládají vrchnostenská práva za individuální, zákonné, „posvátné“ a „nedotknutelné“ vlastnictví. Nelze je proto potlačit, aniž by nebyl uvržen do nebezpečí samotný buržoasní pořádek.

Je proto logické, že další řečník, příslušník třetího stavu a fysiokrat Du Pont de Nemours se staví v zásadě proti iniciativě obou šlechticů. S poukazem na to, že „není možné ... reformovat zákonodárství, dokud nebude ústavou stanoveno, jakým způsobem nové zákony mají býti navrhovány, přijímány a vykonávány“, Du Pont de Nemours se vyslovil pro

[11]) Moniteur, I, str. 270.
[12]) Moniteur, I, str. 270—271.
[13]) Pozadí této iniciativy vysvětlil „Courier de Provence“, vydávaný hrabětem Mirabeau.
[14]) Moniteur, I, str. 279.
[15]) Moniteur, I, str. 279.
[16]) Srv. Soboul (A.), La Révolution française, Paris, 1967, str. 43n.

zachování zákonů, bezpečnosti a vlastnictví.[17]) Jeho vystoupení, vysvětlitelné i stanoviskem fysiokratů k vlastnictví, byť i feudálnímu, oslabilo do značné míry účinek předešlých projevů. Zasedání nabylo dramatického spádu teprve vystoupením Le Guena de Kerengalla (poslance třetího stavu za Basse-Bretagne), který důtklivě upozornil Ústavodárné shromáždění na hrozící katastrofu a vyzval je ke zrušení feudálního režimu jako hlavní příčiny nespokojenosti na venkově: „Pánové", řekl, „bývali byste předešli požárů zámků, kdybyste byli bývali rychleji prohlásili, že strašlivé nástroje, které obsahují a které mučí lid po staletí, budou zničeny nuceným výkupem, který nařizujete . . . Řekněte tomuto lidu, že zákony, které vyhlásíte, zničí až do nejmenších zbytků práva, plynoucí z poroby, na která si právem stěžuje; řekněte mu, že uznáváte nespravedlnost těchto práv, získaných v nevědomosti a temnotách. Pro dobro míru spěchejte dát své sliby Francii . . . Nemáte ani chvíli, kterou byste mohli ztratit. Jeden den prodlení způsobí nové obtíže. Pád říší se ohlásil s menším hřmotem: Nechcete přece dát své zákony pouze zničené Francii?"[18]) Pod dojmem této výzvy a za všeobecného nadšení představitelé privilegovaných stavů se vzdávají svých výsad, ať už zvláštních či výsad svého stavu. Zástupci třetího stavu se vzdávají výsad svých korporací, měst atd.

V závěru jednání byl sestaven seznam hlavních návrhů, předložených shromáždění. Feudálního režimu se týkaly následující návrhy:

1. zrušení nevolnictví a mrtvé ruky, ať existují pod jakýmkoli názvem;
2. možnost úhrady vrchnostenských práv;
3. zrušení vrchnostenského soudnictví;
4. potlačení výlučného práva lovu, na holubníky a obory;
5. daň v penězích, představující desátek; možnost výkupu desátků jakéhokoli druhu.[19])

Ať bylo slavné zasedání v noci 4. srpna 1789 posuzováno současníky jakkoli,[20]) byl to pouhý začátek. „Ústavodárné shromáždění odhlasovalo pouze zásadu," říká s oprávněním G o d e c h o t.[21]) Její realizace vyžadovala odpovídající zákonodárství.

Následujícího dne Ústavodárné shromáždění schválilo nejprve „výzvu ke klidu", hrozíc použitím síly v případě nutnosti a „když to bude žádoucí k obnovení bezpečnosti občanů, svobody obchodu a dobrého obecného pořádku."[22])

Teprve pak se Ústavodárné shromáždění vrátilo k projednávání návrhu reforem, předloženého redakčním výborem (Comité de rédaction).

Věc však nebyla tak snadná, jak se mohlo poslancům předchozí noci

[17]) M o n i t e u r, I, str. 280.
[18]) M o n i t e u r, I, str. 280.
[19]) M o n i t e u r, I, str. 288.
[20]) Srv. např. M o n i t e u r, I, str. 288, kde se shrnují některé značně protichůdné názory (markýze Des Ferrières, abbého Gregoira atd.).
[21]) G o d e c h o t, Institutions, str. 192.
[22]) M o n i t e u r, I, str. 291.

zdát. „Aby byly uzákoněny návrhy šestihodinového zasedání, bylo třeba šesti dní“ (S a g n a c).

Již na počátku se objevují pochybnosti, neklid, nesnáze. Privilegovaní litují obětí, jež učinili v návalu nadšení. Mnozí poslanci si v klidnější atmosféře uvědomují složitost a obtížnost problému.

Projednávání návrhů tento dojem potvrdilo.

Téměř každý z navrhovaných článků vyvolal živé diskuse, v nichž se stále výrazněji projevovala snaha privilegovaných co nejvíce snížit v praxi význam a cenu ústupků, učiněných během noci 4. srpna 1789 a současně přenést tíži reforem na jiné. Počínání privilegovaných při jednáních o srpnových dekretech svědčí o jejich kolísání, což je jedním ze symptomů narůstající revoluce. Počínají si jako trosečníci na příliš malém voru: Duchovenstvo podporuje v některých otázkách třetí stav, šlechta se spojuje s třetím stavem proti svému privilegovanému spojenci, nedbajíc jeho zájmů. Politika to byla, jak ukázal další vývoj, značně krátkozraká. Je známo, že hned po duchovenstvu došlo na šlechtu. Historie nebývá milosrdná . . .

Jak jsem už řekl, redakce jednotlivých článků se stala předmětem živých diskusí.

Předmětem ostrých sporů se stalo zejména právo na holubníky, právo lovu, vrchnostenské soudy, instituce mrtvé ruky, desátky.

Spor o mrtvou ruku (main-morte, nezcizitelný majetek) vznikl proto, že redakční výbor rozšířil původní návrh vikomta de Noailles a přidal k bezplatnému potlačení vrchnostenských robot a jiných osobních povinností také mrtvou ruku věcnou (main-morte réelle). V diskusi se poukazovalo na to, že mrtvé ruce věcné mají býti jako „poskytnutý ústupek“ (concession faite) a jako „majetek“ (propriéte) vykupitelné, a byly obhajovány osobní dávky (prestations personnelles). Nicméně Ústavodárné shromáždění zrušilo jak mrtvou ruku osobní a věcnou, tak peněžité dávky (plnění, prestations) s nimi spojené.

Rovněž diskuse o desátcích byla velmi bouřlivá: Zatím co návrh usnesení předpokládal, že „desátky in natura, církevní, laické a feudalisované budou moci být změněny na peněžité povinnosti a vykupitelné podle vůle plátců“[23]), odpůrci desátků pokládali návrh za nedostatečný. Např. Buzot, opíraje se o soupisy stížností duchovenstva, prohlašuje už 5. srpna, že „církevní majetek patří národu.“[24]) Markýz Lacoste, zastávaje stejný názor, požaduje zrušení církevních desátků.[25]) „Desátek není vlastnictví“, prohlašuje hrabě Mirabeau, „vlastnictví se vztahuje jen na toho, kdo může zcizovat fond (fonds); a to nikdy duchovenstvo nemohlo . . . Desátek také není držba, jak se říkalo; je to daň, určená té části veřejné služby, která je vyhrazena pastorům; je to podpora ‚pomocí níž národ platí úředníkům

[23]) M o n i t e u r, I, str. 293.
[24]) M o n i t e u r, I, str. 294.
[25]) M o n i t e u r, I, str. 369n.

morálky a osvěty."[26]) „Desátek nezaslouží téže shovívavosti jako feudální práva", soudí Arnoult.[27]) V důsledku rozdílu mezi desátky církevními a laickými či feudalisovanými někteří poslanci (např. de Villiers, Latouche) požadovali zrušení církevních desátků bez náhrady a výkup desátků laických. Pozoruhodný návrh v tomto směru podal Chasset.[28]) Předpokládá

1. zrušení desátků církevních s výhradou, že „budou obstarány prostředky k úhradě nákladů na kult a na vydržování kněží" a

2. výkup feudalisovaných desátků formou, stanovenou Ústavodárným shromážděním.

Duchovenstvo, litujíc svých obětí, se snaží zachránit, co se dá. Někteří z jeho představitelů požadují zachování desátků, jiní buď výkup, nebo přeměnu desátku na půdní fond k vybavení všech far nemovitým majetkem. Někteří, jako např. Sieyès, abbé Montesquieu aj. s vervou hájí zásadu výkupu desátků.

Jejich snaha však byla marná. Duchovenstvu se nepodařilo získat podporu ani mezi šlechtici. Proto duchovenstvo, uvědomujíc si, že hájí nepopulární věc a uznávajíc, že výkup by byl jen „ilusorním dobrodiním", se desátků vzdalo. Jednou z příčin tohoto ústupku byl nepochybně i slib, že stát zabezpečí duchovenstvo a náboženství hmotně. Po této resignaci byl 5. článek, zrušující církevní desátky bez náhrady, jednomyslně schválen.

Dekrety Ústavodárného shromáždění ze 4.—11. srpna. 1789[29]) byly tedy Ústavodárným shromážděním přijaty. Nenabyly však ještě účinnosti. Bylo třeba králova schválení. Avšak Ludvík XVI., podněcovaný privilegovanými a cítě se vázán nepochybně i svým vlastním stanoviskem, jež zaujal dne 23. 6., odmítl zprvu dát svou sankci a nařídil jen publikaci dekretu. Sankci dal teprve 3. listopadu a pouze pod tlakem pařížského povstání ve dnech 5.—6.října.[30])

Feudálního režimu a jeho zrušení se týká pouze šest článků srpnových dekretů: Tři z nich se týkají výlučného práva na holubníky (čl. 2), výlučného práva lovu a na obory (čl. 3) a vrchnostenského soudnictví čl. 4). Pokud jde o články 5 (týkající se desátků) a 6 (o výkupu pozemkových rent), budou rozebrány později, ve speciální hlavě této studie.

První článek, jejž hodlám analysovat v této hlavě, byl nepochybně nejdůležitějším článkem srpnových dekretů. Tento článek byl očekáván francouzskými sedláky s nadějí. Přinesl jim zklamání.

Především proto, že článek, jak je zřejmé z jeho znění, byl hluboce rozporný. Prohlašuje, že „Národní shromáždění ruší úplně feudální režim" a potlačuje bez náhrady „z feudálních a úročných práv a povinností ty,

[26]) Moniteur, I, str. 327.
[27]) Moniteur, I, str. 294.
[28]) Moniteur, str. 326n.
[29]) Duvergier (J. B.), Collection complète des Lois, Décrets, Réglemens et Avis du Conseil d'Etat, I, Paris, 1824, str. 39n.
[30]) Srv. podrobněji Sagnac (Ph.), La législation civile de la Révolution française (1789—1804), Paris, 1898, str. 91n.

které se vztahují k mrtvé ruce věcné nebo osobní a k osobnímu nevolnictví a ta práva a povinnosti, které jsou namísto nich", dekret vzápětí obnovuje feudální režim v podobě vykupitelných práv a povinností („. . . tous les autres sont déclarés rachetables"). „Ta z uvedených práv, která nejsou zcela zrušena tímto dekretem", dodává čl. 1, „budou nicméně vybírána až do zaplacení výkupného."

Ústavodárné shromáždění, složené z držitelů lén, bohatých advokátů, úředníků atd., z nichž většina byli vlastníci panství, nemohlo, přes své sliby ve slavné noci, nařídit úplné zrušení starého režimu.

Následkem toho článek 1 byl pouhým kompromisem, omezeným třídními zájmy, „příkladem pokrytectví" (G o d e c h o t) a zradou na zájmech francouzského rolnictva.

Jak jsem už uvedl, článek 1 předpokládal zrušení nebo výkup „feudálních práv". Pravý smysl tohoto výrazu byl vysvětlen Merlinem v jeho zprávě Výboru feudálních práv dne 4. září 1789. „Vy víte, pánové," řekl, „že ačkoli slova f e u d á l n í p r á v a neznamenají v přísném slova smyslu než práva odvozená z lenní smlouvy a jejichž přímým principem je dání v léno, obyčejně se jejich význam rozšiřuje na veškerá práva, která, náležející se obvykle v rukou seniorů, tvoří v celku to, co Dumoulin nazývá complexum feudale."[31]) Podle S a g n a c.a[32]) poslanci Ústavodárného shromáždění, snažíce se vyjadřovat přesně, používali výrazu „vrchnostenská práva" (droits seigneuriaux), zahrnujíce podle nich 1. feudální práva v pravém slova smyslu a 2. některá práva pozemkově vrchnostenská.

Pokud jde o feudální práva, první článek srpnových dekretů rozlišuje v zásadě dvě skupiny: práva osobní a čestná na jedné straně, práva „věcná" (réels) na straně druhé. První měla být zrušena bez náhrady, druhá měla být vykoupena podle podmínek, stanovených Ústavodárným shromážděním („. . . le prix et le mode du rachat seront fixées par l'Assemblée nationale . . .").

ÚSTAVODÁRNÉ SHROMÁŽDĚNÍ A FEUDÁLNÍ REŽIM (1789—1791)

Článek 1 dekretů ze 4.—11. srpna 1789 vytýčil, jak jsme viděli, jen zásadu pozemkové reformy.

Zbývalo ještě stanovit jednak, jaká práva budou vykupitelná a která budou zrušena bez náhrady, jednak podmínky výkupu.

Protože se jednalo o úkol velice obtížný, Ústavodárné shromáždění pověřilo pracemi na něm třicetičlenný výbor. „Výbor feudálních práv" (Comité des droits féodaux), vytvořený na Chassetův návrh[33]) dne 12. srpna a ustanovený 9. října 1789[34]), měl dvě subkomise, jimž předsedali Merlin de Douai

[31]) A r c h i v e s P a r l e m e n t a i r e s de 1787 à 1860. Recueil complet des débats législatifs et politiques des chambres françaises. Par M a v i d a l (J.) et L a u r e n t (E.), VIII, Paris, 1868, str. 574.

[32]) S a g n a c, Législation, str. 96—97, pozn. 3.

a Tronchet, oba právníci „pozoruhodně zběhlí ve feudálních institucích“ (S a g n a c). První subkomise, jíž předsedal Merlin, měla vymezit bezprostřední účinky zrušení feudálního režimu a rozdíl mezi právy, zrušenými zdarma a mezi právy vykupitelnými. Druhá, jíž předsedal Tronchet, měla stanovit podmínky výkupu feudálních práv, která nebyla zrušena bez náhrady. Složení Výboru feudálních práv[35]) (většina členů, ať už příslušníků třetího stavu či privilegovaných, měla léna a vymáhala feudální dávky) neslibovalo řešení příliš výhodné pro rolníky.[36])

Úloha výboru byla značně obtížná díky rozličnosti, složitosti a nejasnosti feudálních obyčejů a nepravidelnosti feudálních institucí, vytvořených a transformovaných během staletí.

Aby tento chaos byl odstraněn a aby bylo možno roztřídit feudální práva, bylo především třeba stanovit jistá kriteria.

Feudální výbor, pověřený tímto nesnadným úkolem, našel následující východiska:

První z nich spočívalo v rozdělení feudálních práv do dvou kategorií, zahrnujících

1. osobní práva, zavazující osoby přímo a

2. věcná práva, zavazující osoby pouze prostřednictvím půdy a zatěžující samotnou půdu.[37])

Toto rozlišení, dílo po výtce právnické, nebylo nicméně bez úskalí, protože v zásadě nepočítalo s realitou až příliš složitou.

Přesto se feudální výbor tuto klasifikaci pokusil uskutečnit. Do skupiny osobních práv zařadil osobní nevolnictví, mrtvou ruku osobní a věcnou, vrchnostenská výhradná práva a konečně soudní práva feudálů. Do skupiny věcných práv byly zařazeny rovněž dávky peněžité a naturální, převodní práva, věcné pozemkové renty, věcné roboty a veškerá práva, která mohla spočívat na smlouvě a tudíž mohla být pokládána za věcná.

Ani toto rozdělení nebylo nesporné: Stačí připomenout např. roboty, které mohly být jak osobní tak věcné. „Beze sporu je velký počet těch, které se odvozují z osobního nevolnictví“, poznamenává Merlin ve své zprávě ze dne 4. září 1789, „ale jsou také dávky, které jsou pouze cenou koncese těm, kdo jsou zatíženi.“[38]) Rovněž vrchnostenská výhradná práva, případně i některá jiná práva, zařazená do skupiny osobních práv, mohla být pokládána za věcná. Navíc Ústavodárné shromáždění nebylo důsledné. Ačkoli samo vytýčilo prostřednictvím Výboru feudálních práv kriteria k rozlišení práv osobních a věcných, samo je příliš nerespektovalo. Např. mrtvá ruka věcná byla zařazena do kategorie osobních práv, zatím co

[33]) A r c h i v e s, VIII, str. 399.
[34]) A r c h i v e s, IX, str. 391.
[35]) A r c h i v e s, IX, str. 391.
[36]) Srv. G o d e c h o t, Institutions, str. 193.
[37]) Srv. S a g n a c, Législation, str. 98.
[38]) A r c h i v e s, VIII, str. 578.

věcné roboty, které vznikly z těchže příčin a zatěžovaly tytéž osoby, byly zařazeny do kategorie věcných práv.[39])

Jiné kritérium pro rozlišení feudálních práv vyložil Merlin ve své druhé zprávě z 8. února 1790: „Po velice uvážlivém zkoumání se nám zdálo," řekl, „že do seznamu zrušených práv je nutno zahrnout všechna ta, jež nepocházejí ani z lenní smlouvy ani ze smlouvy o svobodné úročné držbě (contrat d'accensement) a která zavazují jen osoby nezávisle na držbě půdy, a jež nemají jiného důvodu než okupaci, podnícenou feudálním režimem, podepřenou vrchnostenskou mocí a potvrzenou zákonem silnějšího."[40]) Je proto třeba odlišit práva zákonná od usurpovaných. První z nich, jež vznikla díky postoupení pozemku ať už z titulu léna či úročného nájmu, měla být zachována a pokládána za vykupitelná. Ostatní, postrádající jakýkoli právní podklad, měla být naopak zrušena bez náhrady. Merlin tak zavedl nové kritérium, spočívající v rozdílu mezi feudalitou vládnoucí (féodalité dominante) a smluvní (féodalité contractante).[41])

Rovněž toto druhé kritérium, jakkoli přitažlivé z hlediska politického a zajímavé z hlediska teoretického, nebylo bez úskalí: „Jak ve skutečnosti poznat," říká G a r a u d, „zda nějaké právo, pokládané za vynucené, nebylo odvozeno ze smlouvy a zda jiné, vyplývající ze smlouvy, nebylo uloženo násilím?"[42]) Původní tituly, které by mohly ukázat skutečný původ a stav věci, nebyly už k disposici. Senioři je nemohli předložit. Požadovat od nich tituly by bylo znamenalo je vyvlastnit. Proto Ústavodárné shromáždění, věnující „mnoho pozornosti věřiteli a velmi málo dlužníku" (B u z o t), se spokojilo, jak dále uvidíme, s jinými důkazy.

Nedostatky uvedených hledisek i neochota zajít příliš daleko donutily Ústavodárné shromáždění spokojit se při rozdělování práv do uvedených kategorií s pouhými domněnkami.

V souladu s tím práva, pokládaná za usurpovaná, byla zrušena bez náhrady, zatím co práva, o nichž se soudilo, že jsou založena na dobrovolně uzavřených dohodách, byla prohlášena za vykupitelná. Dlužníkovi bylo nicméně dáno právo předložit opačný důkaz a domněnku zákonnosti daného práva vyvrátit.

Pokud jde o práva osobní, Výbor feudálních práv se postavil na stanovisko, že jde o práva, získaná násilím, o práva usurpovaná. Následkem toho měla být zrušena bez náhrady.

Ve své druhé zprávě z 8. února 1790 současně s uvedeným kritériem předložil Merlin jménem Výboru i „návrh dekretu o feudálních právech".[43]) Návrh, projednávaný v Ústavodárném shromáždění déle než měsíc, byl

[39]) S a g n a c, Législation, str. 99.
[40]) A r c h i v e s, XI, str. 504.
[41]) S a g n a c, Législation, str. 93, pozn. 3 kritizuje tyto názory pod záminkou, že nebyly revolučními zákonodárci používány; G a r a u d, Révolution, str. 185, pozn. 3 naopak ukazuje, že tyto výrazy „překládají přesně doktrinu právníků XVIII. století."
[42]) G a r a u d, Révolution, str. 185.
[43]) A r c h i v e s, XI, str. 501 a 516–518.

přijat bez důležitých změn a schválen jako dekret z 15.—18. března 1790.[44])

V preambuli dekretu se Ústavodárné shromáždění snaží ukázat, že chce dále rozvíjet srpnové dekrety a že dekret je jen jejich bezprostředním zákonitým důsledkem.

Dekret z 15.—28. března 1790, upravující způsob zrušení feudálního režimu, vznikl spojením několika dílčích dekretů, přijatých postupně v průběhu diskuse. Dělí se na tři tituly.

První titul se zabývá „všeobecnými účinky zrušení feudálního režimu". Začíná, což je zcela logické, výkladem zásady:

„Veškeré rozdíly čestné, co do přednosti a moci, vyplývající z feudálního režimu", říká se v čl. 1, „se ruší; pokud jde o práva užitková (utiles), která budou existovat až do výkupu, přizpůsobují se prostým rentám a pozemkovým břemenům."

Zrušení feudálního režimu muselo zasáhnout pochopitelně více či méně všechny feudální instituce.

Pokud jde o léna a svobodné úročné nájmy, důsledkem zrušení feudálního režimu byla hluboká přeměna jejich právní povahy. Podstatu této změny vysvětlil Merlin ve své zprávě z 8. února 1790: „Změnili jste povahu těchto statků, které — osvobozeny napříště od zákonů feudalismu — jsou podrobeny zákonům pozemkového vlastnictví ... Tyto statky", řekl dále, „přestaly být lény a staly se pravými svobodnými statky."[45]) Jinými slovy, jak říká G a r a u d, „pozemkové vlastnictví ztratilo svůj feudální ráz, aby se stalo svobodným."[46]) Následkem toho i rozdíl mezi pozemky šlechtickými a selskými přestal existovat.

Tato hluboká přeměna pozemkového vlastnictví nebyla však provázena, jak by se dalo předpokládat, osvobozením půdy od věcných břemen. Feudální břemena, která půdu zatěžovala, byla až do výkupu pouze obrácena na čisté pozemkové poplatky.

Právní přeměna pozemkového vlastnictví a břemen byla nicméně doprovázena vnějšími změnami:

Především byla odstraněna povinnost přísahy věrnosti a slibu člověčenství a „každé jiné služby čistě osobní" (čl. 2). Týž osud sdílela i „léna, která zavazovala pouze k polibku a vložení rukou" (čl. 3). Dekret potlačil také formality a povinnosti, jejichž předmětem bylo uznání svrchovanosti lenního pána a které osvědčovaly vrchnostenskou moc. Protože seniorům zůstalo pouze právo vymáhat pozemkové renty (stali se prostými věřiteli renty, credirentiers), plátci (tj. držitelé lén, „zatížených užitkovými břemeny, povinnostmi a vykupitelnými užitky", a svobodných úročných nájmů) nejsou povinni předložit na své útraty víc než pouhé „uznání" seniorova práva, „toutéž formou a tímž způsobem jako se uznávají ... ostatní pozemková práva" (čl. 4). V důsledku toho čl. 5 zrušil různé formality,

[44]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I str. 195n.
[45]) A r c h i v e s, XI, str. 499.
[46]) G a r a u d, Révolution, str. 187.

jako lenní revers a soupis lenního statku, prohlášení do pozemkových knih atd. Dekret potlačil také instituce toho druhu, jako zabavení léna nebo úročného statku a propadnutí léna, představující sankci feudálních práv. Nicméně, aby chránil vlastníky vykupitelných práv, zákonodárce jim v článku 7 poskytl právo použít žalob, místních obyčejů a statutů v tom rozsahu, v jakém je obyčejové právo přiznávalo prvním pronajímatelům půdy. Čl. 8 podrobil veškerá feudální a úročná práva „vykupitelná svou povahou nebo v důsledku účinnosti dekretů ze 4. srpna 1789" stejným pravidlům o promlčení obyčejných pozemkových práv, jaká byla zavedena zákony a obyčeji. Po zrušení lén a úročných nájmů rovněž ostatní instituce, s nimi spojené, jako bylo např. ssutí lén nebo úročných nájmů, ztratily svůj smysl. Byly proto potlačeny (čl. 10). Bylo nutno zrušit také ty instituce obyčejového práva, jež byly v rozporu s proklamovanou rovností majetku a osob. Stalo se tak v čl. 10, jímž zákonodárce zrušil právo prvorozenství a mužské dědičné posloupnosti (posloupnosti v mužské linii, masculinité) při nápadu lén, šlechtických panství a alódů. Odstraněny byly i různé jiné principy práva, jako např. nerovnost údělů s ohledem na společenskou povahu osob (čl. 11), odklad minorátu atd. (čl. 12). Dekret z 15.—28. března tak podle mého názoru přispěl k rozvoji nových principů dědického práva.

Zatím co titul I, jehož přehled a stručnou analysu jsem se pokusil načrtnout, se zabýval obecnými účinky zrušení feudálního režimu, titul II mluví o „vrchnostenských právech, jež byla potlačena bez náhrady."

Titul II vypočítává podrobně práva, která měla být pokládána za osobní a následkem toho zrušena bez náhrady. Byla to především veškerá práva mrtvé ruky, osobní dávky a roboty, dále práva a povinnosti, představující osobní nevolnictví (čl. 1).[47])

Pokud jde o pozemky, držené jako mrtvá ruka věcná či smíšená, zůstávají podle čl. 2 podrobeny jako dosud břemenům, poplatkům, věcným robotám atd. Čl. 3 dodává, že pozemky mají zůstat podrobeny i úroku (činži, cens), právům převodním atd. Všechna tato práva se pokládala za důsledek osobní dohody.

Zachovávání těchto práv na nezcizitelných pozemcích bylo přímým porušením čl. 1 srpnových dekretů z r. 1789. Zatím co tento článek zrušil bez náhrady všechna práva a povinnosti, spojené s mrtvou rukou věcnou nebo osobní nebo s osobním nevolnictvím, Výbor feudálních práv a po něm Ústavodárné shromáždění změnily na Merlinovu radu své stanovisko. Naví c Ústavodárné shromáždění, jež potlačilo v srpnu 1789 akty, představující mrtvou ruku věcnou, respektuje v čl. 4 titulu II dekretu z 15.—28. března 1790 výslovně „veškeré zprošťovací akty, jimiž mrtvá ruka věcná nebo smíšená" byly změněny „na pozemkové dávky a na převodní poplatky."[48])

[47]) Podrobně se o nich mluví v článku II. titulu dekretu.

[48]) Viz právní analysu zprošťovacího aktu v Sagnac, Législation, str. 99, poz. 3. Srv. dále Archives, XI, str. 503.

Ustanovení o mrtvé ruce se měla podle čl. 7 aplikovat i na některé dlouhodobé dědičné nájmy.

Zákon současně zrušil bez náhrady velké množství vrchnostenských práv, jmenovitě vypočítaných v čl. 2. Tento seznam byl později doplněn titulem I dekretu ze 13.—20.dubna 1791, který zrušil přibližně čtyřicet vrchnostenských práv.[49]) Co se týče práv, zrušených 1. článkem II. titulu dekretu z 15.—28. března, šlo v zásadě o práva, která — nepocházejíce z dělení vlastnictví — byla pokládána za nezákonná. Podle G a r a u d a[50]) tato domněnka byla absolutní jen pro některá z nich, zatím co u jiných mohla být vyvrácena opačným důkazem. Např. vrchnostenská výhradná práva byla sice zrušena bez náhrady (čl. 23), nicméně čl. 24 chránil vrchnostenská výhradná práva, vyplývající z dohod

1. mezi pospolitostí obyvatel a jednotlivcem — neseniorem,
2. mezi pospolitostí obyvatel a seniorem, jimiž se senioři zavazovali udělat pro pospolitost něco víc než jen udržovat v dobrém stavu mlýny, pekárny a jiné podobné objekty a
3. mezi pospolitostí obyvatel a seniorem, jimiž senioři přiznali obyvatelům vedlejší výhody, jako právo pastvy v lesích, na loukách atd.[51])

Pokud jde o roboty, dekret je potlačil čl. 27. Současně výslovně uznal věcné roboty, které byly „cenou za postoupení vlastnictví půdy nebo věcného práva.“ Týž princip se uplatnil ve vztahu k ostatním vrchnostenským právům, vyjmenovaných v různých článcích. Vlastníci práv, zachovaných články 9, 11, 15, 17 a 27 měli předložit původní titul. Pokud to nebylo možné, stačilo předložit dvě souhlasná svědectví, opírající se o nějaké starší svědectví, nepopřené dřívějšími uznáními (vyslovenými v případě obecných práv pospolitostmi, v případě zvláštních práv jednotlivci), za předpokladu nepřerušeného držení nejméně po dobu 40 let.

Dekret z 15.—28. března 1790 se zabývá v titulu II mimo jiné také právem přeběrku (triage), tj. právem seniorů na jednu třetinu rozdělených obecních pozemků.

Aplikace práva přeběrku bylo jedním z důsledků dělení obecních pozemků, uskutečňovaného na konci „starého režimu“. Toto dělení bylo prosazováno fysiokraty v rámci jejich agrárních reforem a podporováno seniory, kteří se chtěli zmocnit třetiny rozdělovaných pozemků. Zrušení práva přeběrku muselo, stejně jako za „starého režimu“ dělení obecních pozemků, ovlivnit situaci rolníků, to jest velké masy obyvatelstva.

Řešení tohoto problému bylo značně obtížné.

Respektuje všechny dřívější zákony, Výbor feudálních práv navrhl pro budoucnost zrušení přeběrku a ponechal v platnosti veškeré edikty a rozsudky, které povolovaly nebo vykonávaly právo přeběrku mimo rámec

[49]) D u v e r g i e r, Collections des Lois, II, str. 357n.

[50]) G a r a u d, Révolution, str. 187.

[51]) Zákon zakazuje osobám, podrobeným dříve vrchnostenským výhradným právům, napadat vlastnictví mlýnů, vinařských lisů a jiných objektů vrchnostenských práv, jež byla zrušena čl. 24, a svěřuje toto vlastnictví ochraně zákona (čl. 26).

ordonance z r. 1669. Toto stanovisko se stalo předmětem ostré diskuse. Zatím co Goupil de Préfeln[52]) odmítl zpětný účinek zákona, Cochard[53]) a zejména Robespierre[54]) požadovali navrácení půdy, již senioři získali právem přeběrku, venkovským pospolitostem. „Je třeba se rozhodnout," řekl Robespierre, „mezi ordonancí z r. 1669 a věčnou spravedlností ... Zákon nařizující navrácení zákonného vlastnictví nebude mít účinek zpětný, ale bezprostřední ... Žádám," řekl dále, „aby byla provedena restituce za posledních čtyřicet let." Ústavodárné shromáždění zvolilo kompromisní řešení: Především, respektujíc účinky ordonance z r. 1669 v minulosti, odhlasovalo zrušení přeběrku pro budoucnost (čl. 30). Nato, zamítajíc jiný návrh svého výboru, Ústavodárné shromáždění prohlásilo za nicotné a neplatné všechny edikty a výnosy, jež povolovaly během třiceti let před r. 1789 přeběrky mimo rámec ordonance z r. 1669 (čl. 31). Právo přeběrku tak bylo zrušeno se zpětným účinkem od r. 1769 (první z ediktů o právu přeběrku mimo případy, povolené ordonancí z r. 1669, byl vydán roku 1769).[55]) Toto opatření však není třeba přeceňovat. Ve skutečnosti Ústavodárné shromáždění odvolalo jen výnosy královské rady a patentní listy, jimiž během posledních desítiletí „starého režimu" byly obcím odňaty ve prospěch seniorů z Lorraine, Barrois a Clermontois části lesů a jiných statků, jichž obce užívaly buď z titulu vlastnictví nebo užívacího práva (čl. 32). Autoři se o ceně tohoto opatření vyjadřují skepticky.[56])

K rozboru titulu II je třeba ještě dodat, že počítal se zpětným účinkem většiny ustanovení, zrušujících feudální práva: „Všechny shora uvedené disposice, vyhlášené článkem 33, s výjimkou disposic čl. 9 titulu I a článku 13, 17 a 19 tohoto titulu, jež budou vykonány teprve dnem vyhlášení tohoto dekretu, budou účinné dnem uveřejnění královských patentních listů 3. listopadu 1789."

Tento článek vyvolal mezi pozdějšími autory mnoho různých komentářů. Někteří autoři, jak např. Beudant[57]) a později Garaud,[58]) vy-

[52]) Archives, XII, str. 16–17.

[53]) Archives, XII, str. 16.

[54]) Archives, XII, str. 17.

[55]) „Chybný výklad" dekretu donutil Ústavodárné shromáždění vydat dne 15. května 1790 vysvětlující dekret, v němž se říkalo: „Národní shromáždění ... stanoví, že rušíc řečenými články právo přeběrku ... nezamýšlelo učinit nic na újmu vlastnictví lesů atd.... ani přiznávat obcím žádné nové právo na tento majetek." Obce a jednotlivci, kteří si činili nároky na lesy atd. nebo jejich užívání, měli se svých práv domáhat postupem práva. Srv. Duvergier, Collection des Lois, I, str, 206.

[56]) Např. Sagnac, Législation, str. 102 podtrhuje, že neexistovalo rozhodnutí pro celou Francii. „Obce", říká, „musely čekat na zákon Zákonodárného shromáždění, aby mohly nabýt držby svých uchvácených pozemků."

Godechot, Institutions, str. 194 sdílí toto mínění: „V každém případě," říká „byly anulovány pouze akty o přeběrku, uskutečněné v Lorraine po tomto datu."

[57]) Beudant (Ch.), La transformation juridique de la propriété foncière dans le droit intermédiare, Paris, 1889, str. 204.

[58]) Garaud, Révolution, str. 188. Srv. také Duvergier, Collection des Lois, I, str. 39, pozn. 1.

světlují zpětný účinek interpretativním (vysvětlujícím) charakterem zákona z 15.—28. března 1790. Dospívají k názoru, že tento zákon je pouhým rozvíjením srpnových dekretů či lépe, jejich disposic. Jiní autoři to popírají. Např. V i a r d[59]) soudí, že článek je výslovným zákonným ustanovením.

Přistupme k rozboru titulu III zákona z 15.—28. března 1790, který se zabývá vykupitelnými vrchnostenskými právy.

Zásada, z níž tento titul vychází, byla vyložena v čl. 1, kde se říká: „Všechna užitková práva a povinnosti feudální nebo úročné, jež jsou cenou a podmínkou původního (prvotního) postoupení pozemku, budou prostě vykupitelné a budou se dále platiti až do uskutečnění výkupu."

Jak je z textu zřejmé, jednalo se tedy o práva, která vznikla postoupením půdy a titulu léna nebo úročného statku.[60]) Tato práva měla být zachována až do výkupu.

Tato úprava, zřejmě nevýhodná pro rolníky, ukazuje, jak se Ústavodárné shromáždění snažilo chránit zájmy seniorů a zachovávat feudalismus, jak to vyjádřil S o b o u l,[61]) v jeho ekonomické realitě.

Všechna práva, která nebyla uvedena v soupisu práv, zrušených zdarma, se pokládala za poplatky za věčný pacht. Opouštějíc hypothésu usurpace těchto práv seniory, Ústavodárné shromáždění současně předpokládalo, pokud by nebyl prokázán opak, zákonnost všech věcných práv. Důkaz jejich nezákonnosti, jenž měl být předložen podle feudálního práva,[62]) výhodného pro seniory, byl pro dokazujícího vždy velmi nesnadný, ne-li přímo nemožný.

Následkem toho rolníci, neschopní prokázat úspěšně nezákonnost těchto práv, byli nuceni Ústavodárným shromážděním tato práva vykoupit. Současně bylo obcím, okresním a krajským správním shromážděním zakázáno „pod trestem neplatnosti, podání žaloby a náhrady škody" bránit vybírání některého z vrchnostenských práv „pod záminkou, že se jeví samo sebou nebo výslovně jako potlačené bez náhrady" (čl. 5). Ústavodárné shromáždění, které se projevilo jako obhájce seniorů, jde v dekretu ještě dál. Respektujíc vlastnictví „posvátné" a „nedotknutelné", snaží se obnovit tituly, o něž senioři přišli za mimořádných okolností léta 1789: Vlastníkům lén, jejichž archivy a tituly byly spáleny nebo vyloupeny během vzpour od počátku r. 1789, bylo dovoleno, „prokáží-li tento fakt titulem nebo svědky, během tří let po vyhlášení tohoto současného dekretu, ustanovit buď akty nebo svědeckým důkazem držby po třicet let, předcházejících požáru nebo vyloupení, povahu a množství práv, nepotlačených bez náhrady, jež jim

[59]) V i a r d, (P. P.), Histoire générale du droit privé français (1789—1830), Paris, 1931, str. 50.

[60]) Podrobně se vypočítávají ve 2. článku III. titulu dekretu.

[61]) S o b o u l, Révolution, str. 45.

[62]) „Veškeré spory o existenci nebo množství práv, uvedených v předchozím článku" nařizuje se v čl. 3, „budou rozhodnuty podle důkazů, uznávaných statuty, obyčeji a pravidly, zachovávanými až dosud." Srv. D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 142.

náležela. „Podmínky svědeckého důkazu (totiž svědectví desíti osob, šlo-li o nějaké obecné právo nebo šesti svědků v ostatních případech) byly stanoveny v čl. 7. Senioři, kteří se od počátku r. 1789 zřekli „z donucení nebo pro násilí“ všech nebo části práv, jež nebyla dekretem z 15.—28. března 1790 zrušena bez náhrady, mohli dát prohlásit neplatnost svého zřeknutí se.

Titul III uvádí rovněž v čl. 3 pravidlo enklávy, jehož bylo možno se dovolávat v obvodu obyčejů, jež je výslovně připouštěly. Dekret nicméně v zájmu držitele enklávy stanovil, že enkláva vně obvodu obyčejového práva nemůže sloužit za záminku k podrobení statku poplatkům, „které nejsou zmíněny v titulech přímo se vztahujících na tento statek, třebaže by byly zmíněny v titulech, týkajících se statků, jimiž je enkláva obklopena.“ Rovněž ve prospěch držitelů půdy zákon předpokládá, že v případě, kde je k témuž statku více titulů, má být dána přednost, bez ohledu na datum, titulu „pro držitele nejvýhodnějšímu“ (čl. 4).

Přes své zaměření i přes nedostatky, o nichž jsme mluvili, dekret z 15. až 28. března 1790 představuje pozoruhodné zákonodárné a právnické dílo.[63]) Vycházeje z rozdílu mezi feudalitou vládnoucí a feudalitou smluvní, dekret:

1. zrušil práva, pokládaná za „usurpovaná na veřejné moci, nebo jí postoupená či zřízená násilím (jako byla např. čestná práva, osobní roboty atd.) a

2. přeměnil práva, tvořící protihodnotu původního postoupení pozemku (roční platy, jako např. úrok, pozemkové renty atd.), na buržoasní soukromé vlastnictví a prohlásil je za vykupitelná.

Na druhé straně však šlo i o dílo značně omezené. Nelze totiž přehlédnout, že zrušení vrchnostenských práv tímto dekretem nebylo vůbec úplné a že přeměna určitých vrchnostenských práv, pokládaných za reálné, na buržoasní soukromé vlastnictví, neznamenalo úplné osvobození půdy ani francouzských rolníků.

Protože byl takto zachován jistý počet vrchnostenských práv, bylo samozřejmě nutno stanovit podmínky výkupu.

Tronchet, pověřený tímto nesnadným úkolem, předložil svou první zprávu Výboru feudálních práv dne 12. září 1789.[64]) Definitivní zpráva, provázená návrhem IV. titulu dekretu o feudálních právech, byla týmž zpravodajem předložena dne 28. března 1790 Ústavodárnému shromáždění.[65]) Návrh, projednaný spěšně v dubnu 1790, byl schválen jako dekret ze dne 3.—9. května 1790.

Dekret ze 3.—9. května 1790[66]) upravuje zásady, způsob a výši výkupu vrchnostenských práv, prohlášených články 1 a 2 titulu III dekretu z 15. až 28. března 1790.

[63]) Soboul, Révolution, str. 46.
[64]) Archives, VIII, str. 619n.
[65]) Archives, XII, str. 387n.
[66]) Duvergier, Collection des Lois, str. 190n.

Obecné zásady výkupu byly vyloženy v článcích 1—5 (prvního oddílu podle B a u d o i n a).

Základní zásada byla vyhlášena v článku 1, kde se říká mimo jiné: „Každý vlastník bude moci vykoupit feudální a úročná práva, jimiž je pozemek zatížen, i když by ostatní vlastníci téhož panství nebo téhož kantonu nechtěli využít dobrodiní výkupu . . .“

Ústavodárné shromáždění tak odmítlo na Tronchetovu radu[67]) universální výkup, navržený r. 1789 B o n c e r f e m a autorem anonymního spisu „Réflexions sur le rachat des droits féodaux décreté à l'Assemblée Nationale“, stejně jako myšlenku povinného výkupu feudálních práv, uloženého státu nebo obcím. Přijalo naopak jiný systém výkupu, opírající se o následující principy:

Všichni plátci jsou oprávněni vykoupit vrchnostenská práva, každý z držitelů půdy téhož panství je nezávislý na ostatních a může využít zákona nebo se zdržet výkupu (čl. 1). Jinými slovy, zákon předpokládá výkup i n d i v i d u á l n í a f a k u l t a t i v n í.

Každý držitel pozemku může jednat s vrchním vlastníkem a uzavřít s ním smlouvu (čl. 6). V takovém případě se jednalo o výkup d o b r o v o l n ý. Pokud nebyla smlouva uzavřena, mohl se plátce vrchnostenských práv utéci k výkupu n u c e n é m u podle zákona.

V případě, že práva spočívala na více pozemcích, nebyl dovolen jejich oddělený výkup. Jestliže více lén nebo úročných statků, patřících či nepatřících témuž vlastníku, bylo zatíženo úrokem nebo solidárními poplatky, výkup měl být uskutečněn za všechny současně (čl. 1 a 2). V případě pozemku, patřícího více spoluvlastníkům, žádný z nich nemohl osvobodit svou část pozemku jinak, než vykoupením všech fixních práv najednou (čl. 3), zatím co vedlejší příležitostná práva mohla být zaplacena podle podílu čl. 5). Plátce, který zaplatil celý obnos, vykonával pak vůči všem ostatním spoluvlastníkům práva věřitele(čl. 5).

Plátci břemen měli platit ve stejné době všechna práva, zatěžující jejich pozemek, ať už šlo o břemena placená každoročně nebo příležitostně (čl. 3). Povinnost výkupu vedlejších příležitostných práv byla přijata sedláky se značnou nevolí, protože mnoho rolnických rodin, v nichž půda přecházela pravidelně na děti, nikdy neplatilo převodní a nabývací právo. Dekret však nařizuje bez ohledu na tuto okolnost výkup těchto práv, pro rolníky v praxi zcela výjimečných.[68])

Dekret nařídil, rovněž ve prospěch seniorů, placení „všech nedoplatků pevných a ročních rent . . . jak za předchozí léta, tak za běžný rok, poměrně k době, jež uběhne od posledního promlčení až do doby výkupu“ (čl. 22).

Konečně dekret v zájmu seniorů nařídil provedení výkupu „na všech

[67]) A r c h i v e s, VII, str. 620n.
[68]) Srv. G o d e c h o t, Institutions, str. 195.

stupních feudálního žebříčku“ (čl. 44). Následkem toho senioři měli odevzdat část výkupní ceny svých práv svému suzerénu.

Co se týče výkupní sazby, byla stanovena u práv, placených v naturáliích, desateronásobkem (čl. 21). Celkový obnos břemen a poplatků, zatěžujících pozemek a vybíraných ročně, měl být vypočten z odhadů podle povahy jednotlivých poplatků (čl. 13—17). Vedlejší příležitostná práva byla rozdělena do dvou kategorií, totiž na převodní práva z prodeje nebo z „jiných aktů, rovných prodeji“ a na převodní práva z převodů „jiného druhu“.

První skupina byla rozdělena do sedmi tříd, zahrnujících kvoty obecně přijaté, jako polovinu, třetinu atd. Náhrada se pohybovala od 1/5 do 1/6 těchto kvot.

Co se týče poplatků, přijímaných v jiných případech než při prodeji, dekret vyvinul složitou úpravu obyčejového práva a jeho disposic (čl. 17n). Také systém odhadu ceny pozemků, která byla podkladem pro stanovení vedlejších, příležitostných práv, byl, jak je zřejmé z čl. 35 a dalších, velmi složitý.

Všechna důležitá ustanovení dekretu byla později ještě zpřesněna instrukcí z 12.—20. srpna 1790,[69]) poslanou správním shromážděním.

Výkup práv, pokládaných za věcná, byl natolik složitý, že si vynutil ještě během r. 1790 a 1791 vydání několika dílčích dekretů.

Patřil mezi ně především dekret ze 3.—31. července 1790[70]) o výkupu těch feudálních práv, o nichž mělo být podle čl. 9, 10 a 11 dekretu ze 3.—9. května 1790 rozhodnuto později. Šlo o feudální práva, odvislá od statků, označených těmito články, totiž od lén, patřících lidem mrtvé ruky a spravovaných obcemi (čl. 9), od statků dříve držených duchovenstvem a spravovaných administrativními shromážděními (čl. 10), a od lén, patřících národu z titulu korunních domén atd. (čl. 11).

Výkupem a jeho organizací se zabývaly i jiné dekrety. Patří mezi ně zejména zákon ze 14.—19. listopadu 1790,[71]) povolující oddělený výkup vedlejších příležitostných práv a ročních pravidelných poplatků 1. poručníkům, opatrovníkům a jiným správcům sirotků, mladistvých a jiných osob, vyjmenovaných v čl. 7 dekretu ze 3.—9. května 1790[72]) a 2. správcům národních statků, označených dekretem z 3.—31. července 1790.[73])

Dekret z 9.—20. března 1791[74]) dovolil solidárním dlužníkům nehmotných práv, odvislých od národních statků, vykoupiti „jejich poměrnou část

[69]) Duvergier, Collection des Lois, I, str. 343n.
[70]) Duvergier, Collection des Lois, I, str. 269n.
[71]) Duvergier, Collection des Lois, II, str. 22n.
[72]) Duvergier, Collection des Lois, I, str, 190n.
[73]) Duvergier, Collection des Lois, II, str. 270n. Šlo o statky:
1) maltézského řádu (čl. 3),
2) známé pod titulem korunních domén (čl. 4),
3) držené jako zástava atd. (čl. 5) a
4) držené jako úděl (čl. 6).
[74]) Duvergier, Collection des Lois, II, str. 298n.

řečených práv“ s podmínkou, že vymezí svůj podíl na celkovém objemu práv (čl. 15).

Dekrety o výkupu feudalisovaných desátků atd. budou analysovány později, ve zvláštní hlavě této studie.

A konečně dekret ze 13.—20. dubna 1791 dovolil držitelům lén nebo svobodných úročných statků vykoupiti pouze část vedlejších přileţitostných práv (titul II, čl. 1).[75]) Nicméně ani tato možnost nezměnila absurdní situaci mnohých francouzských rolníků, o níž jsme mluvili výše.

Zákonodárné akty Ústavodárného shromáždění, zejména dekrety ze 4.—11. srpna 1789, z 15.—28. března 1790 a ze 3.—9. května 1790 měly uskutečnit, jak jsme viděli, velmi složitý a značně obtížný úkol, uložený Ústavodárnému shromáždění historickými podmínkami: Zničit feudální režim a otevřít cestu kapitalismu.

Splnilo Ústavodárné shromáždění tento úkol? Nalezlo nejlepší řešení tohoto problému?

Historikové jsou v tomto ohledu skeptičtí, kritisujíce více či méně jednotlivé aspekty zákonodárného díla Ústavodárného shromáždění. Shodují se především v tom, že jak Ústavodárné shromáždění, tak Výbor feudálních práv připravovali reformy spěšně.[76]) C h e n o n[77]) připisuje Ústavodárnému shromáždění nedostatek odvahy a dobré vůle. „Skutečným paradoxem,“ říká G o d e c h o t,[78]) když mluví o zákonu z 15.—28. března 1790, „se Národní shromáždění stalo spoluviníkem nejhorších zlořádů feudálního režimu!“ Podobně se vyslovují i jiní autoři.

Lze však najít a vysvětlit hlubší příčiny zmíněného postoje Ústavodárného shromáždění? Soudím, že to je nejen možné, ale i nutné. Jaké to tedy byly příčiny?

Především je třeba připomenout složení Ústavodárného shromáždění, kde nezasedal žádný rolník. Naopak, vedle šlechty a duchovenstva tam byli i příslušníci buržoasie, sami vlastníci lén a úročných statků, zainteresovaní podle G a r a u d a[79]) „na zachování vrchnostenských práv a ochotní přijmout z navrhovaných opatření ta, která by jim přinesla nejmenší újmu.“ Mnozí členové Ústavodárného shromáždění byli navíc ovlivněni a omezeni koncepcí „posvátného“ a „nedotknutelného“ vlastnictví, jež bylo třeba chránit, byť i se jednalo o vlastnictví feudální. Členové Ústavodárného shromáždění, zejména pak ti nejvýznamnější, byli především politiky. Středem jejich pozornosti byla ústava. Rolnickými požadavky se zabývali jen pod tlakem venkova. Tím se dá vysvětlit i jejich chvat při vypracovávání reforem.

[75]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, II, str. 357n.
[76]) Srv. např. S a g n a c, Legislation, str. 97 nebo G a r a u d, Révolution, str. 194.
[77]) C h e n o n (E.), Les démembrements de la propriété foncière, Paris, 1923, str. 110.
[78]) G o d e c h o t, Institutions, str. 194.
[79]) G a r a u d, Révolution, str. 194.

Vypracování této reformy bylo svěřeno právníkům, kteří sice vypracovali dílo pozoruhodné s hlediska teoretického, avšak příliš odtržené od konkrétních sociálních a politických podmínek.

Zákonodárné akty Ústavodárného shromáždění o zrušení feudálního režimu a o výkupu feudálních práv ukazují, jak zásady a sliby, slavnostně vyhlášené ve slavné noci 4. srpna 1789, jsou postupně opouštěny. „Zrušení feudalismu Ústavodárným shromážděním," říká S o b o u l,[80]) „bylo víc zdánlivé než reálné . . . Feudalismus byl zničen ve své podobě institucionální a právní, zachován byl ve své realitě ekonomické."

Zákonodárství Ústavodárného shromáždění o právech k půdě obráží stále více snahy části buržoasie o kompromisní řešení. Bylo nalezeno, jak známo, ve výkupu vrchnostenských práv, představujících protihodnotu k postoupení pozemku.

„Výkup feudálních práv", poznamenává již citovaný S o b o u l,[81]) „představoval ekonomickou basi kompromisu s aristokracií, hledaného od r. 1789 jednou částí buržoasie . . ." Zatím co zrušení feudálního režimu a výkup povinností a břemen představují „kompromis zjevně výhodný pro aristokracii" (S o b o u l), pro masu malých rolníků atd. byl „hořkým zklamáním" (L e f e b v r e).

Omezeno třídními zájmy, trpělo zákonadárné dílo Ústavodárného shromáždění navíc ještě **některými nedostatky.**

Pokládám za užitečné je shrnout.

Především je třeba se zmínit o protikladu mezi první větou čl. I dekretů ze 4.—11. srpna 1789, prohlašující, že „Národní shromáždění ruší úplně feudální režim", a vším, co následuje nejen v čl. I, ale i v ostatních dekretech Ústavodárného shromáždění o zrušení nebo výkupu feudálních povinností a břemen. Tento hluboký rozpor jen prohloubil, jak známo, propast mezi francouzským venkovem a Ústavodárným shromážděním.

Důmyslný systém třídění vrchnostenských práv, rozvinutý Výborem feudálních práv a zejména jeho předsedou Merlinem de Douai, nepočítal s realitou příliš složitou. Mohl proto přinést pouze ilusorní výsledky. Teoretický rozdíl mezi právy uchvácenými, usurpovanými a právy, jež byla podle mínění zákonodárců výsledkem dohody, byl značně problematický. Národní shromáždění se mohlo ve skutečnosti opřít jen o domněnky. Navíc, jak jsme viděli, Ústavodárné shromáždění své vlastní třídění příliš nerespektovalo. Přeměna feudálních práv na pozemkové renty, o níž jsme mluvili, změnila pouze název: rolníci zůstali zatíženi jako dřív.

Výkup vrchnostenských práv, představující „ekonomickou basi kompromisu" mezi starou a novou vládnoucí třídou, vyvolal v praxi těžké problémy.

Výkup, povolený v zásadě už od 4. srpna 1789, zůstal nevykonatelný až do vyhlášení dekretu ze 3.—9. května 1790. Zásady, organisace a výkupní ceny, upravené dekretem ze 3.—9. května 1790, ve skutečnosti výkup zne-

[80]) S o b o u l, Révolution, str. 45.
[81]) S o b o u l, Révolution, str. 47.

možnily. Stačí připomenout vysoké ceny, jež měli rolníci za výkup zaplatit, nebo skutečnost, že zákon neřešil případy zatvrzelých seniorů, kteří nechtěli výkup povolit.[82]) Důkaz nezákonnosti vrchnostenských práv byl, díky shovívavosti zákonodárců vůči seniorům, takřka nemožný.

Pozdější dílčí úpravy na věci téměř nic nezměnily.

„Celkem vzato," říká G a r a u d,[83]) „protože výkup byl stěží proveditelný, reformy Ústavodárného shromáždění měly jen omezený dosah."

Jak celková koncepce Ústavodárného shromáždění, tak jeho dekrety o právech k půdě vystupňovaly na nejvyšší míru třídní boj na francouzském venkově. Zavraždění hraběte de Dampierra u Sainte-Menehould v červnu 1791 bylo jen jednou z příznačných episod.[84])

Situace se rychle stává katastrofální.

Senioři nedbají zákonů Ústavodárného shromáždění, odmítají souhlas s výkupem a navíc často ještě trvají na plnění povinností a břemen, zrušených srpnovými dekrety.

Rolníci naopak prosazují často násilím důslednou realisaci magické věty I. článku srpnových dekretů o zrušení feudálního režimu.

Ústavodárné shromáždění, stranící seniorům a neochotné opustit svou koncepci, se marně snaží venkov uklidnit.

V okamžiku, kdy Ústavodárné shromáždění prohlašuje, že „jeho poslání je skončeno a že jeho zasedání končí,"[85]) stává se nespokojenost všeobecnou.

FEUDÁLNÍ REŽIM V OBDOBÍ ZÁKONODÁRNÉHO SHROMÁŽDĚNÍ A KONVENTU (1791—1794)

Zákonodárné akty Ústavodárného shromáždění, jejichž stručný přehled jsem podal v předchozí hlavě, se staly z pochopitelných důvodů předmětem kritiky v peticích a adresách venkovských obcí, v dílech právníků atd.

Petice rolníků, posílané ve velkém množství do Zákonodárného shromáždění,[86]) požadovaly zejména revisi zákonodárných aktů Ústavodárného shromáždění o zrušení feudálního režimu a o výkupu vrchnostenských práv. Kritisovaly především hromadný (kumulativní) výkup stálých každoročních a vedlejších příležitostných práv, nařízený dekretem ze 3. až 9. května 1790 (upravený do jisté míry dekretem z 13.—20. dubna 1791), požadovaly zrušení vedlejších příležitostných práv. atd. Stížnosti ukazují,

[82]) G o d e c h o t, Institutions, str. 194n.

[83]) G a r a u d, Révolution, str. 195.

[84]) Srv. k této události L e f e b v r e, (G.), L'assassinat du comte de Dampierre; R e v u e d'h i s t o i r e m o d e r n e, 1942, str. 241—245.

[85]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, III, str. 241—242.

[86]) Četné dokumenty tohoto druhu uveřejnili např. S a g n a c (Ph.) — C a r o n (P.), Les documents des Comités des Droits féodaux et de la Législation, relatifs à l'abolition du régime seigneurial (1789—1793), Paris, 1907, Srv. také F e r r a d o u (A.), Le rachat des droits féodaux dans la Gironde (1790—1793). Thèse droit, Paris, 1928, str. 364. pozn. 1; S a g n a c, Législation, str. 399n.

často velmi přesně, pravou sociální podstatu výkupu. Pouze „bohatí občané se mohou vykoupit“, konstatuje se v jedné z adres,[87]) „lid se nebude moci vykoupit nikdy, feudální práva budou trvat věčně a francouzský lid bude věčně pod jhem feudalismu.“ Obyvatelé obvodu Chateaubriant se ve svých stížnostech ze 4. ledna 1792 na výkup feudálních práv vyjadřují ostře o seniorech, kteří, díky náhradě feudálních práv, „se stanou vlastníky veškerého oběživa Francie a soustředí všechno její bohatství“.[88]) Jiné adresy upozorňují na možné těžké následky odmítnutí revise zákonodárných aktů Ústavodárného shromáždění: „Renta a ostatní feudální práva, zachovaná a prohlášená za vykupitelná dekretem z 15. března 1790, sankcionovaná dne 28. března“, říká se v adrese obyvatel komuny La Capelle Biron z 20. 3. 1792 „zástupcům národa“,[89]) „by byly s to vyprovokovat občanskou válku, kdyby Národní shromáždění nepodniklo ve své moudrosti opatření jak k úpravě základu renty, tak způsobu výkupu, nařízeného Ústavodárným shromážděním.“

Adresy a petice rolníků byly doplněny, jak jsme řekli, díly právníků, zabývajících se feudálním právem. Právníci, překvapení nepřátelským přijetím zákonodárství Ústavodárného shromáždění se strany rolníků, změnili své předchozí stanovisko a podporují kritiku a požadavky rolníků. Je možno připomenout např. Garnierovo dílo „Destruction du régime féodal“, Valettovo „Traité de l'injustice des droits féodaux, Chapsalovu „Discours historique sur la féodalité et l'allodialité“ a zejména pozoruhodné dílo Michalletovo „Les mystères des droits féodaux dévoilés“, analysované podrobně Garaudem.[90])

Tváří v tvář této kritice Zákonodárné shromáždění, složené z úplně nových lidí, bylo nuceno znovu řešit problém feudálních práv.

Za daných historických podmínek toto řešení mohlo být pouze příznivé pro rolníky. Poslanci, kteří přišli přímo ze svých krajů, kde byli svědky rolnických bouří, nemohli pochopitelně zaujmout stejné stanovisko jako Ústavodárné shromáždění, jehož nedostatky byly zjevné a jež v očích poslanců byly hlavní příčinou těžkostí na venkově.

Následkem toho Zákonodárné shromáždění muselo nutně popřít teoretický rozdíl mezi feudálními právy co do jejich předpokládaného původu. Ve srovnání s Ústavodárným shromážděním Zákonodárné shromáždění předpokládalo usurpaci všech feudálních práv, včetně vykupitelných, násilím a tudíž i jejich nezákonost.

Zatím co Ústavodárné shromáždění, opírajíc se o feudální zákonodárství a jurisprudenci, respektovala práva, jejichž původní usurpace byla „ospravedlněna“ promlčením od nepaměti a smlouvami v dobré víře, jež následovaly po staletí během středověku, Zákonodárné shromáždění tak odmítlo učinit. V jeho očích práva ‚usurpovaná na počátku, i kdyby byla stará tisíc

[87]) Sagnac—Caron, Documents, č. 129.
[88]) Sagnac, Législation, str. 403.
[89]) Sagnac—Caron, Documents, č. 134.
[90]) Garaud, Révolution, str. 213n.

let, nezasluhují úcty. „Kdyby špatnost mohla ospravedlnit špatnost“, řekl Oudot, který nahradil Merlina, „kdyby útlak mohl ospravedlnit útlak, lidské pokolení by bylo odsouzeno k věčné porobě a revoluce by byla zločinem.“

Počátkem r. 1792, za velice složité politické situace, Zákonodárné shromáždění, ustupujíc tlaku rolnictva, jehož oddanost revoluci si chtělo zajistit, i nebezpečí zvenčí i uvnitř země, bylo nuceno přistoupit k reformám.

Nutnost reforem byla podtržena Couthonem už v únoru 1792. Kritizuje Ústavodárné shromáždění, které sice zrušilo feudální režim, ale současně 1. zachovalo dekretem z 15.—28. března 1790 práva „jejichž tíži lid nejvíce pociťoval a jež nejvíce ovlivňovala jeho existenci“ a 2. udělalo výkup takřka nemožný díky podmínkám, jež tento zákon stanovil, Couthon vyzval Zákonodárné shromáždění, aby zasáhlo: „Je na čase“, řekl mimo jiné, „reformovat disposice tak chybné, tak nespravedlivé, tak nepolitické, tak neústavní.“[91])

Následkem této výzvy a na Moyssetův návrh Zákonodárné shromáždění vyzvalo Výbor feudálních práv, aby provedl revisi dekretů Ústavodárného shromáždění.

Zprávu výboru spolu s návrhem dekretu předložil Zákonodárnému shromáždění dne 11. dubna 1792 poslanec Latour-Duchatel. Zpravodaj, kritisuje stanovisko Ústavodárného shromáždění a konstatuje neúspěch jeho pozemkové reformy, podtrhl důrazně nutnost „odstranit feudalismus až do kořenů.“

Živá rozprava[92]) o návrhu dekretu se protáhla až do června r. 1792. V této souvislosti je možno připomenout některé řečníky a jejich návrhy. Patří mezi ně především vystoupení toulouského advokáta a poslance za Haute-Garonne Mailhe, který, pokládaje zničení feudálních práv za „kámen, který chybí v základu revoluce“, se vyslovil pro návrh. Jiný řečník, Dorliac, rovněž poslanec za Haute-Garonne, navrhl výkup všech feudálních práv státem. Tento návrh, jakkoli pozoruhodný s hlediska právního, byl nebezpečný z hlediska politického. Představoval, jak na to upozornil J a u r è s,[93]) „velkou přednost a vážnou záruku pro seniory, ale také velké nebezpečí pro nový stát, pro revoluční Francii. Protože,“ říká autor, „hněv venkova by se obrátil proti státu Revoluce, který by nahradil feudální tyrany: Revoluční Francie by zdědila veškerou nenávist, vyprovokovanou feudálním režimem . . .“

Je tedy pochopitelné, že Dorliacův návrh byl po Zákonodárné shromáždění nepřijatelný.

Stejně jako Dorliac, i jiní poslanci hájili vrchnostenská práva vykupitelná pod záminkou ochrany vlastnictví:

[91]) Srv. S a g n a c, Législation, str. 139n. a nověji G a r a u d, Révolution, str. 215n.
[92]) A r c h i v e s, XXXIX, str. 196n.
[93]) J a u r è s (J.), Histoire socialiste de la Révolution française, Vyd. A. M a t h i e z, Paris, 1922, II, str. 34n.

Např. Deusy,[94]) podporovaný většinou poslanců, zdůraznil, že i kdyby usurpovaná práva měla být zrušena, jiná, představující původní postup půdy, by nemohla být potlačena, „aniž by nebylo dotčeno samotné vlastnictví, posvátné v této podobě jako každé jiné.“ Senioři podle něho neuchvátili feudální práva, ale samotné vlastnictví půdy. Následkem toho zničení stálých a příležitostných práv by muselo být nutně provázeno „zničením vlastnického práva na statky“ kromě těch, jež nebyly na počátku uchváceny seniory. Pokládaje feudální práva za zákonná díky promlčení a zdůrazňuje, že byly předmětem nesčetných transakcí, Deusy varoval Zákonodárné shromáždění před potlačením těchto práv, protože by to podle něho znamenalo sociální převrat.

Jiný řečník, Prouveur,[95]) podtrhl ve svém projevu nutnost respektovat vlastnictví jako „klenbu této ohromné budovy, jež spojuje 24 milionů lidí v těleso národa.“ Henry (poslanec za Haute-Garonne) zdůraznil, že politická rovnost je slučitelná s nerovností majetku a napadl ostře opačný názor, pokládající zrušení feudálních práv za nutnou podmínku politické rovnosti.[96])

Z uvedených příkladů je zřejmé, že návrh Výboru feudálních práv se setkal s oposití a že mínění poslanců nebylo ani zdaleka jednotné.

Diskuse ukazuje dvě značně protichůdné tendence. První z nich směřuje ke zrušení všech feudálních práv, zachovaných Ústavodárným shromážděním. Tento radikální požadavek narazil na odpor pravice, která, sledujíc omezené třídní zájmy, chtěla zachovat vlastnictví seniorů i příslušníků buržoasie, vlastnících statky atd.

Zatím co první tendence směřovala nutně ve svých konečných důsledcích k úplnému zničení feudalismu v jeho ekonomické realitě, druhá tendence se naopak tomu snažila zabránit. První tendence, pokroková a revoluční ve své podstatě, usilovala o další rozvoj revoluce a o její vítězství v budoucnosti. Druhá tendence, konservativní a kontrarevoluční, znamenala naopak zabrzdění revoluce a její porážku. Neboť zrušení feudálních práv a samotného feudálního režimu bylo základním problémem, dotýkajícím se více či méně absolutní většiny Francouzů a zasahujícím sociálněekonomickou strukturu společnosti. Jinými slovy, šlo o „klíčovou otázku“, která musela být rozhodnuta. Revolučním řešením se mohlo stát pouze úplné zrušení feudálních práv, potlačení feudálního režimu až do jeho kořenů. Následkem toho kompromis, o nějž usilují umírněné síly v Zákonodárném shromáždění, nemohl být, jak později uvidíme, trvalý.

Osud zákonů o půdě, vydaných Zákonodárným shromážděním, tento závěr potvrzuje.

Je známo, že poslanec z Isère Dumolard navrhl kompromisní dodatek, který na jedné straně zachovával vykupitelná vrchnostenská práva a na

[94]) Archives, XLV, str. 110n.
[95]) Archives, XLV, str. 197n.
[96]) Archives, XLV, str. 207n.

druhé straně vyžadoval s veškerou přísností od seniorů důkazy zákonnosti těchto práv. „Někdejší senior," říká se v navrhovaném dodatku, „bude moci nahradit původní titul postupu pozemku třemi shodnými svědectvími o řečeném titulu, podepřenými veřejnou a nepřerušenou držbou po čtyřicet let."[97])

Tento dodatek, výhodný pro seniory, však nebyl přijat. Naopak, Zákonodárné shromáždění nařídilo dne 14. července 1792, že „všechna vedlejší příležitostná práva, která nebudou ospravedlněna původním titulem jako odvezená z postupu půdy, se potlačují bez náhrady."[98])

V tomto případě nešlo o pouhý dodatek, schválený v příznivém okamžiku za nepřítomnosti poslanců pravice, ale o opatření velice důležité, o skutečné vítězství odpůrců feudálního vlastnictví.

Po tomto dodatku Zákonodárné shromáždění přijalo 18. června 1792 návrh Výboru feudálních práv. Tím začal úplný převrat zákonodárství o feudálních právech.

Zákonodárné shromáždění, ruše čl. 1 a 2 titulu dekretu z 15.—28. 3. 1790, nařídilo v čl. 1, že „všechna vedlejší příležitostná práva, ať úročná nebo feudální a všechna práva, jež je představují, . . . jsou a zůstávají zrušena bez náhrady, pokud by řečená práva nebyla ospravedlněna původním titulem . . . jako cena a podmínka postupu pozemků, za něž byly vybírány, v kterémžto případě budou nadále vybírána a budou vykupitelná."[99])

Je zřejmé, že tato formulace nebyla příliš výhodná pro seniory, kteří nemohli většinou původní tituly předložit. V takovém případě podle čl. 2 „všechny výkupy vedlejších příležitostných práv neospravedlněných, jak to požaduje čl. 1, pokud ještě nebyly dokonány zaplacením, se přestanou konat . . ."

Zrušujíc tak bez náhrady velkou část práv, která Ústavodárné shromáždění prohlásilo za vykupitelná, Zákonodárné shromáždění dovolilo jejich výkup, pokud senior dokázal, že nebyla usurpovaná.

Dílo, započaté Zákonodárným shromážděním 18. června 1792, mohlo pokračovat s pozoruhodnou rychlostí díky revoluci 10. srpna 1792, jež vyvolala politickou změnu, příznivou rolnickým požadavkům. „Feudální režim byl zrušen spíš dnem 10. srpna 1792 než nocí 4. srpna 1789", poznamenává právem G o d e c h o t.[100])

Ovlivněno politickými událostmi a pod tlakem rolníků, kteří se snažili využít situace k novým ústupkům, Zákonodárné shromáždění přijalo již 17. srpna 1792 dekret[101]) o zrušení feudálních práv bez náhrady. Dekret zrušil bez náhrady „někdejší práva feudální a příležitostná, ať se vyskytují pod jakýmkoli názvem nebo ať jsou jakékoli povahy, stejně jako práva, jež je představují" s výjimkou těch, o nichž se prokáže „původním

[97]) A r c h i v e s, XLV, str. 210.
[98]) A r c h i v e s, XLV, str. 211.
[99]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 374.
[100]) G o d e c h o t, Institutions, str. 197.
[101]) D u v e r g i e r, Collections des Lois, IV, str. 374.

titulem, že jsou cenou za postup půdy.“ Výbor feudálních práv byl vyzván, aby ihned připravil zprávu o způsobu jejich výkupu.

O několik dní později, ve dnech 20. a 25. srpna 1792, Zákonodárné shromáždění přijalo dva nové dekrety. Oba vycházejí z dekretu z 18. června 1792, který potlačil vedlejší příležitostná práva bez náhrady, vyjma případy, kdy věřitel dokázal pravý opak. Nové dekrety uplatňují totéž pravidlo i ve vztahu k právům věcným.

Podrobme však tyto dekrety stručnému rozboru.

Dekret z 20. srpna 1792[102]) měl především usnadnit výkup feudálních práv. Hlavní cíl zákona je vyjádřen v preambuli, kde se podtrhuje mimo jiné, že „pouze osvobození vlastnictví, zajišťujícího absolutní nezávislost občanů, jim může zabezpečit plné a úplné využití svobody, jež jim ústava říše dala . . .“

Dekret předpokládá v čl. 1 titulu I „postupný a oddělený“ výkup nepotlačených (tj. zákonně prokazatelných) vedlejších příležitostných práv a „poplatků ročních a stálých“. Dovoluje používat týž způsob výkupu pro vedlejší příležitostná práva prokazatelná a podrobně vypočítaná v čl. 2 titulu III dekretu z 15.—28. března 1790. Výkup vedlejších práv se měl konat podle cen neobdělané půdy v době postupu, pokud původní titul nenaznačuje, že půda byla obdělávaná a že stavby na ní existovaly již v době postupu (čl. 2). Někdejší senior byl povinen na žádost „každého obyvatele“ prokázat svůj titul ve lhůtě 3 měsíců (čl. 3). Následky takové žádosti mohly být pro nabyvatele různé, protože pokud senior prokázal původní titul, nabyvatel musel práva vykoupit. V opačném případě, pokud senior titul neprokázal, obyvatel se osvobozoval „na věky“ od placení a výkupu všech práv úročných, převodních atd. Plátci mohli vykoupit práva, prokázaná seniorem, ve lhůtě 34 měsíců (čl. 6). Pokud jejich povinnosti pozůstávaly „v dávkách z podílnického pachtu . . . ve feudálních desátcích, v místech, kde se vyskytují a v jiných poplatcích téže povahy“ mohli vymáhat jejich přeměnu na rentu nebo roční dávku pevně stanoveného množství obilí, splatnou až do výkupu (čl. 13). Dekret zrušil bez náhrady vzájemné ručení při placení činží, rent, poplatků a dávek všeho druhu a současně i propadlé nedoplatky (titul II, čl. 1). Spoludlužníci mohli za určitých podmínek vykoupit svou část odděleně (titul II, čl. 2). Zákonodárné shromáždění zrušilo nepřímo čl. 42 dekretu ze 3. května 1790 o lhůtách výkupu. „V důsledku toho“, říká se v čl. 17 titulu II zákona z 20. srpna 1792, „každý vlastník, který vykoupil vrchnostenská práva, vedlejší a jiná, jimiž byl pozemek zatížen, byť i později než ve lhůtě dvou let, stanovené řečeným čl. 42, nebo je vykoupí později, bude moci zcizit týž pozemek, aniž by byl podroben převodnímu právu, které zůstane vykoupeno neodvolatelně dřívějším výkupem . . .“ A konečně dekret nahradil čl. 1 titulu III třicetileté promlčení prošlých nedoplatků úroku, poplatků a dřívějších věčných pozemkových rent promlčením pětiletým.

[102]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 401n.

Dekret z 25. srpna 1792[103]) následoval takřka bezprostředně po dekretu předchozím.

Tento dekret, prohlašující ve své preambuli, že „feudální režim byl zrušen", podtrhuje „nicméně, že trvá ve svých důsledcích a že nic není naléhavějšího, než odstranit z francouzského území pozůstatky poroby, jež pokrývají a dusí vlastnictví."

V důsledku toho Zákonodárné shromáždění nařizuje, že „veškeré pozemkové vlastnictví se pokládá za svobodné a zproštěné od všech práv jak feudálních, tak úročných" (čl. 2). Všechna tato práva a zejména práva vrchnostenská, zachovaná a prohlášená za vykupitelná dekrety z 15.—28. března 1790 a ze 13. dubna 1791 se ruší, „pokud by se neprokázalo, že jejich důvodem je původní postup pozemku, kterýžto důvod bude moci být uznán pouze tehdy, pokud se bude nalézat jasně vyjádřený v původním aktu . . ., který musí být přinesen" (čl. 5). Je zřejmé, že Zákonodárné shromáždění se nespokojuje s pouhou domněnkou, ale že hledá rozdíl mezi právy usurpovanými a právy zákonnými v určitém faktu, vyjádřeném titulem. Pokládá za odvolané a nicotné všechny propouštěcí akty z mrtvé ruky věcné a smíšené a všechny podobné akty, zachované dekretem z 15.—28. března 1790 (čl. 3). Následkem toho všechny poplatky, desátky atd., zřízené řečenými akty, zastupujícími mrtvou ruku, se potlačují bez náhrady (čl. 3). Rovněž účinky, vyvolané pravidlem „Není půdy bez pána" (Nulle terre sans seigneur), pravidlem enklávy, statuty atd., vztahujícími se k feudalismu, se pokládají podle čl. 1 za „neexistující".

Disposice, nařízené čl. 3 byly podle čl. 4 a 5 použitelné i pro někdejší provincie jako Bourbonnais, Nivernais, Bretagne, a to ve vztahu ke všem aktům, týkajících se různých regionálních pozemkových držeb (jako „bordelage", „quevèze", „motte" atd.).

Pokud jde o pozemkové renty, článek 17 prohlašuje výslovně, že se dekret nevztahuje na „renty, podílnické pachty pozemkové a jiné poplatky, jež se nevztahují k feudalismu a jež jsou povinnostmi jednotlivců k jednotlivcům, kteří nejsou ani seniory ani držiteli lén". V opačném případě měly být potlačeny jako feudální práva.

Tato opatření byla doplněna ještě dvěma dekrety ze 27. a 28. srpna 1792.

První z nich, o němž budeme mluvit později v jiné souvislosti, zrušil držby, známé v Bretagni pod názvy „covenant" a „domaines congébles".

Druhý z nich, dekret z 28. srpna 1792,[104]) měl vrátit komunám a občanům práva, jichž byli zbaveni feudální zvůlí. Za tímto účelem dekret zrušil čl. 4 titulu XXV ordonance o vodách a lesích z roku 1669, stejně jako všechny edikty, deklarace atd., které od té doby dovolovaly přeběrek ke škodě obcí, jež užívaly obecních pozemků (čl. 1). Veškeré přeběrky, uskutečněné po r. 1669 a pokládané za usurpované seniory, byly odvolány. Naopak, obce měly podle čl. 8 nabýti držení pozemků, jichž byly zbaveny;

[103]) Duvergier, Collection des Lois, IV, str. 417n.
[104]) Duvergier, Collection des Lois, IV, str. 441n.

stačilo prokázat, že je držely dříve, pokud senioři neprokázali autentickým aktem opak. Co se týče pozemků pustých a prázdných, mělo se za to, že patří obcím. Senioři naopak museli své vlastnictví těchto pozemků dokazovat buď tituly neb držením, nepřerušeným po dobu 40 let.

Jak je zřejmé z toho, co jsme řekli, ani dekrety z 18. června, 20. a 25. 8. 1792 neznamenaly konec feudálních práv a feudálního režimu ve Francii. V daných historických podmínkách a ve srovnání s dekrety Ústavodárného shromáždění však byly nesporným pokrokem.

S hlediska sociálně-ekonomického nelze přehlédnout, že tyto dekrety osvobodily půdu jako základní výrobní prostředek. Lze konstatovat v souladu s míněním moderního historika, že v září 1792 byla půda „prakticky osvobozena." Dekrety Zákonodárného shromáždění — zejména zákon z 25. srpna, „který ve skutečnosti už před zákonem ze 17. července 1793 osvobodil pozemkové vlastnictví" (G a r a u d) — rušíce bez náhrady vedlejší a stálá práva (s výjimkou těch, jejichž zákonnost byla prokázána seniorem), zasadily citelný úder feudálnímu vlastnictví jako basi feudálních výrobních vztahů.

Rovněž z hlediska politického zákony, přijaté Zákonodárným shromážděním, představují důležitý obrat ve srovnání se zákonodárstvím Ústavodárného shromáždění. Zákonodárné shromáždění se nemohlo spokojit, jako to udělalo Ústavodárné shromáždění, s kompromisním řešením. Aby revoluce zvítězila, musela získat podporu rolnických mas. „Teorie se stává materiální silou, jakmile ovládne masy" (M a r x). Rušíc feudální práva a zamýšlejíc potlačit feudální režim, Zákonodárné shromáždění získalo nezbytnou podporu francouzského rolnictva, které se cítilo angažované „v rostoucích obtížích revoluce" (J a u r è s).

Z hlediska právního lze říci, že Zákonodárné shromáždění svými dekrety brutálně zvrátilo systém, vytvořený Ústavodárným shromážděním.

Ústavodárné shromáždění, opírajíc se o feudální zákonodárství a jurisprudenci, předpokládalo, jak jsme viděli, zákonnost vykupitelných vrchnostenských práv. Zákonodárné shromáždění naopak předpokládalo jejich usurpaci. Následkem toho, zatím co Ústavodárné shromáždění požadovalo od plátce důkaz opaku, Zákonodárné shromáždění požadovalo na seniorovi předložení původního titulu. „Systém Ústavodárného shromáždění byl nástrojem ochrany seniorů", poznamenává S a g n a c,[105]) „systém Zákonodárného shromáždění byl nástrojem války proti nim . . ."

Rovněž výkup vrchnostenských práv byl odlišný: Ústavodárné shromáždění nařídilo současný výkup stálých a příležitostných práv a vzájemné ručení za placení poplatků a rent. Zákonodárné shromáždění naopak nařídilo oddělený výkup ročních poplatků a poplatků příležitostných. Navíc povolilo oddělenou a postupnou úhradu příležitostných práv.

Bylo by možné zmínit se ještě o odlišném stanovisku Zákonodárného shromáždění k výpovědnímu nájmu (domaine congéable) v Bretagni. Rov-

[105]) S a g n a c, Législation, str. 105.

něž řešení tohoto problému se, jak uvidíme později, značně odlišovalo od řešení, předloženého Ústavodárným shromážděním.

Je tedy zřejmé, že v mnoha směrech Zákonodárné shromáždění přijalo, jak to formuloval G o d e c h o t,[106]) stanovisko diametrálně odlišné od stanoviska Ústavodárného shromáždění."

Jak jsme už výše viděli, byly dekrety Zákonodárného shromáždění výrazným pokrokem. Nicméně i ony byly jen předposlední etapou v procesu likvidace feudalismu.

Úkol rozřešit definitivně tento problém připadl Konventu.

Také Konvent, plně úkol potlačit vrchnostenský režim až do jeho kořenů, musel aplikovat dekrety ze srpna 1792. Proto Konvent nařídil už 7. prosince 1792, že všechny povinnosti a podmínky, stanovené akty o odevzdání v léno atd. a vázané svou povahou na feudální režim, se ruší výkupem podle platných zákonů.[107])

O několik týdnů později, dne 30. prosince 1792, Konvent pozastavil výkon rozsudku k potrestání „deliktů již spáchaných v souvislosti s právy dříve feudálními nebo úročnými", s výjimkou zločinů vraždy, zabití nebo požáru.[108])

Na počátku příštího roku, dne 11. února 1793, Konvent anuloval procesy a rozsudky, týkající se deliktů, spáchaných „během povstání, těžkostí, nesvárů a rozepří, jejichž příčinou byla dřívější vrchnostenská práva, ať feudální nebo úročná" (čl. 1). Občané, uvěznění nebo zatčení pro delikty tohoto druhu (s výjimkou těch, kdo podle článku 2 „by byli osobně odpovědni za vraždu nebo požár budov") měli být propuštěni na svobodu (čl. 1),[109])

A konečně dekret z 26. května—1. června 1793[110]) „na návrh jednoho člena, požadujícího, aby úrok a někdejší feudální renty nebyly vymáhány", zakázal s okamžitou platností všechna soudní řízení, týkající se plateb úročných a feudálních práv.

Vedle těchto speciálních ustanovení, příznivých pro sedláky, Konvent, ovlivněný vnitřní i vnější politickou situací, byl nucen přijmout další opatření, ještě účinnější s politického hlediska.

Dne 17. prosince 1792, ve snaze o oslabení zázemí gigantické koalice evropských feudálních států, Konvent nařídil potlačení feudálního režimu na územích, okupovaných armádou republiky.[111])

Aby uspokojil francouzské rolníky a získal je pro revoluci, Konvent přijal dekrety ze 3. června (o prodeji statků emigrantů po malých podílech), z 10. června (o rozdělení obecních pozemků) a zejména pak dekret ze 17. 7. 1793, jímž potlačil bez náhrady všechny dřívější vrchnostenské poplatky.

O dekretech ze 3. a 10. června 1793 budeme mluvit později.

106) G o d e c h o t, Institutions, str. 195.
107) D u v e r g i e r, Collection des Lois, V, str. 89.
108) D u v e r g i e r, Collection des Lois, V, str. 125.
109) D u v e r g i e r, Collection des Lois, V, str. 186n.
110) D u v e r g i e r, Collection des Lois, V, str. 377n.
111) D u v e r g i e r, Collection des Lois, V, str. 82.

Dekret ze 17. července 1793[112]) představoval do jisté míry vrchol revolučního zákonodárství o feudalismu. Zatím co srpnové dekrety 1789 deklarovaly pouze princip zrušení feudalismu, zatím co dekret z 15.—28. března 1790 zachoval vrchnostenská práva vykupitelná a dekret z 25. srpna 1792 podržel ještě jistá vrchnostenská práva, podřizuje je přísnému dokazování, dekret ze 17. července 1793 zamítl předchozí systém, který byl základem zákonodárství Ústavodárného shromáždění a Zákonodárného shromáždění.

Tento „zákon hněvu" (M e r l i n), přijatý za velmi složitých okolností a pod tlakem veřejného mínění, mohl nařídit jedině radikální potlačení posledních zbytků feudalismu. Konvent nemohl dále respektovat rozdíl mezi feudalitou vládnoucí a smluvní, ani připustit, že by vrchnostenské poplatky mohly být podmínkou postupu půdy. Následkem toho je zákon všechny zrušil: „Veškeré vrchnostenské poplatky, práva feudální, úročná stálá a příležitostná, rovněž práva, zachovaná dekretem z 25. srpna minulého roku," říká se v čl. 1, „se potlačují bez náhrady." Pouze „renty nebo dávky čistě pozemkové" byly zachovány (čl. 2). Současně byla anulována všechna soudní řízení pro nedoplatky atd. poplatků a práv, zrušených čl. 1 (čl. 3).

Aby odvrátil feudální reakci a obnovení feudálních práv, dekret nařídil uložení konstitutivních nebo uznávacích titulů těchto práv u obecního písaře a pak jejich spálení „za přítomnosti generální rady komuny a občanů" (čl. 6). Dřívější senioři, komisaři pozemkových knih atd. měli přinést tituly pod hrozbou odsouzení „na pět let do okovů" (čl. 6 a 7).

níků. Bylo třeba sesadit provinilce, kteří nepublikovali ve vhodné době dekrety o potlačení feudálních rent a o dělení obecních pozemků.[113])

Aplikace tohoto dekretu, příznivého pro rolníky a nepříznivého pro seniory, narazilo však na četné potíže:

Vyhlášení zákona se opozdilo pro netečnost a nedbalost veřejných úřed-

Bylo třeba věnovat pozornost i pokračujícímu vybírání feudálních dávek v některých krajích, protože „definitivní a absolutní zrušení feudálních práv zákonem ze 17. července 1793", říká G a r a u d,[114]) „neznamenalo, alespoň ne všude, bezprostředně konec ani jejich vybírání ani jejich výkupu. „Proto Konvent zakázal dekretem ze 7. prosince 1793[115]) vybírat feudální dávky „pod trestem ztráty občanských práv". Později, dne 22. října (1 brumaire II. roku) 1793[116]) Konvent zakázal všem vlastníkům nebo statkářům, kteří sami neobdělávali půdu, vymáhat od nájemců feudální povinnosti. Současně dekret anuloval všechna soudní řízení proti nájemcům pro odmítnutí platit feudální poplatky (čl. 3). A konečně dekret z 30. října (9. brumaire II. roku) 1793[117]) prohlásil za neplatné všechny rozsudky a ža-

112) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str. 24n.
113) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str. 77.
114) G a r a u d, Révolution, str. 240.
115) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 186.
116) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str. 301.
117) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str. 324.

loby pro feudální a úročná práva, zrušená bez náhrady dekretem z 28. 8. 1792.

Spálení titulů vyvolalo rovněž četné těžké problémy. Následkem toho Konvent odhlasoval 2. října 1793 dekret,[118]) který prodloužil o šest měsíců lhůtu ke spálení smíšených feudálních titulů. Po něm následoval dekret ze 27. ledna—11. února. (8.—23. pluviôse II. roku) 1794,[119]) nařizující v čl. 3 uložení titulů, odevzdaných obcím, „dokud nebude o nich jinak rozhodnuto." Dekret také zakázal notářům atd. pod trestem odsouzení do okovů na pět let připomínat ve spisech přímo či nepřímo „režim feudální nebo šlechtický, nebo království" (čl. 4). Tato disposice však vyvolala v praxi potíže.[120]) Následkem toho čl. 4 dekretu byl modifikován dekretem z 29. 6. (11. messidor II. roku) 1794,[121]) který zmocnil notáře a jiné veřejné nebo soukromé uschovatele listin vystavovati na písemnou žádost opisy starých titulů obcím, úřadům atd. Dekret ještě předvídá obecné spálení titulů (čl. 2), avšak nestanoví k tomu ani dobu ani místo.

Navíc bylo třeba odpovědět v této souvislosti na četné otázky: Co udělat s tituly, které konstatují současné pozemkové poplatky a feudální práva? Spálit tyto tituly podle čl. 6 zákona ze 17. července 1793 by bylo znamenalo zničení feudálních titulů stejně jako pozemkových rent, vymíněných výslovně čl. 2 téhož dekretu. Co udělat s notářskými registry, kde bylo možno nalézt vedle aktů, vztahujících se k feudálním právům a určených ke spálení, i jiné akty atd.?[122]) Jak vysvětlit slova „t i" v čl. 7 dekretu, kde se říká: „Ti, kdo budou usvědčeni, že skryli, zpronevěřili nebo přechovávali zápisy nebo výpisy z aktů, které mají býti spáleny podle ustanovení předchozího článku, budou odsouzeni na pět let do okovů? „Nevztahuje se slovo t i k dřívějším seniorům, právníkům feudálního práva atd., vypočítaným v čl. 6, nebo se vztahuje obecně na všechny, kdo vystavují opisy aktů, které mají být spáleny, např. nájemcům úročných statků? Bývalí nájemci úročných statků mají všichni opis svého uznání; často je to jediný titul, který mají. Když tento titul nebude existovat", dotazuje se syndik departementu Allier,[123]) „jak budou obhajovat své vlastnictví v určitých případech?" A konečně, jaké má být nezbytné kritérium k rozlišení pozemkových rent od feudálních dávek?

Tato poslední otázka, spojená se spálením titulů, byla jednou z nejsložitějších, protože akty o původním postupu půdy mluvily často o pozemkových právech, která byla protihodnotou za poskytnutí půdy, a o právech feudálních, vymiňovaných v důsledku vrchního vlastnictví.

Článek 1 zákona ze 17. července 1793 sice nebyl v zásadě použitelný jinak, než vůči nárokům výslovně feudálním, avšak čl. 6 téhož dekretu, nařizující zničení celého titulu (aniž by respektoval rozdíl mezi poplatky

118) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str. 251.
119) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VII, str. 23.
120) Srv. G a r a u d, Révolution, str. 230.
121) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VII, str. 255.
122) S a g n a c—C a r o n, Documents, č. 357.
123) S a g n a c—C a r o n, Documents, č. 359.

pozemkovými a poplatky feudálními), zahrnoval tak zrušení jedněch i druhých.[124])

Konvent, vyzvaný, aby se vyjádřil k tomuto problému, vydal 2. října 1793[125]) resoluci, předpokládající vynětí toho, co je „čistě pozemkové" v aktech o dání do léna, od práv feudálních, a nařizující, jak jsme viděli, spálení smíšených feudálních titulů.

Později Konvent prohlásil ve svém dekretu z 25. února (7. ventôse II. roku) 1794,[126]) že v předchozích dekretech zamýšlel „potlačit bez náhrady pozemkové renty, které byly vytvořeny rovněž postoupením půdy s příměsí úroku a s jinými znaky panství nebo feudalismu."

Tento výklad, neodpovídající vždy tendencím správních orgánů,[127]) byl znovu potvrzen ještě dekretem z 18. května (29. floréal II. roku) 1794,[128]) který konstatoval: „Každý poplatek nebo renta poskvrněné sebe lehčí známkou feudalismu, ať se nazývají jakkoli, byť i byly prohlášeny předchozími zákony za vykupitelné, se zrušují bez náhrady."

Konvent, potlačuje bez náhrady všechna feudální břemena (včetně těch, která byla zachována dekretem z 25. srpna 1792), vyňal jen „renty či poplatky čistě pozemkové a ne feudální" (čl. 2). Zatím co Ústavodárné shromáždění se snažilo oddělit prvek pozemkový od prvku vrchnostenského, Konvent se takovým rozdílem nezabýval.[129])

Rozšiřující výklad i znění zákona ze 17. července 1793 vyvolaly nutně četné kritické hlasy a v zápětí i pokusy o reformy.[130])

Všechny pokusy o revisi tohoto zákona, který byl pokládán za „symbol rolnické emancipace" (G a r a u d), však ztroskotaly.

Provést revisi tohoto zákona a celého revolučního zákonodárství o zrušení feudálního režimu nebylo možné bez vyprovokování nového revolučního výbuchu a bez vystupňování třídního antagonismu a třídního boje ve Francii do krajnosti. „Dotknout se zákona ze 17. července 1793", měl svého času říci Benjamin Constant, „by znamenalo otevřít široce bránu feudálnímu režimu."[131])

Protože takový zásah nebyl možný, feudalismus byl zničen navždy.

POTLAČENÍ DESÁTKŮ A DLOUHODOBÝCH NÁJMŮ

Desátky, stejně nepopulární jako feudální práva, sdílely jejich osud.

Ústavodárné shromáždění se jimi začalo zabývat již v srpnu 1789.

Dne 11. srpna 1789, po prudké diskusi, přijalo, jak známo, kompromisní řešení problému desátků.

[124]) G a r a u d, Révolution, str. 231.
[125]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VII, str. 100.
[126]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VII, str. 216.
[127]) M i l l o t, Abolition, str. 295.
[128]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VII, str. 216.
[129]) M i l l o t, Abolition, str. 233.
[130]) Podrobněji srv. G a r a u d, Révolution, str. 233n.
[131]) Cituje G a r a u d, Révolution, str. 389.

Zrušujíc církevní desátky, Ústavodárné shromáždění prohlásilo současně feudalisované desátky za vykupitelné. Tím Konstituanta respektuje dvě kategorie desátků, a to:

1. desátky církevní, jez měly charakter kontribuce nebo daně a
2. desátky feudalisované, pokládané za protihodnotu postoupené půdy.

Pro zařazení feudalisovaných desátků do kategorie feudálních práv vykupitelných mluvilo několik důvodů, mimo jiné také to, že feudalisované desátky měly patrimoniální charakter a že byly následkem toho přenosné buď nápadem dědictví nebo prodejem.

Problémy, vyvolané čl. 5 srpnových dekretů z r. 1789, byly tak složité, že Ústavodárné shromáždění bylo nuceno vytvořit dne 27. března 1790 zvláštní výbor pro desátky.[132])

Zprávu tohoto výboru s připojeným návrhem dekretu předložil dne 9. dubna 1790 Chasset.[133]) Navrhovalo se v ní mimo jiné potlačení církevních desátků.

Přes prudký odpor opozice (abbé Grégoire, arcibiskup Boisgelin aj.) se návrh stal dekretem ze 14. dubna 1970.[134]) Dekret nařizoval placení desátků, zrušených čl. 5 srpnových dekretů, až do 1. ledna 1791 (čl. 3). Nájmy desátků jak církevních, tak feudalisovaných měly být zrušeny koncem r. 1790. Nájemcům neměla být poskytnuta jiná náhrada než vrácení vinných džbánů a nájemného, zaplaceného předem a odepsání těch, jež nebyly zaplaceny (čl. 11). Nájemci, kteří pronajali desátky společně s jinými právy atd. bez odlišení ceny, mohli žádat pouze snížení ceny svého nájemného, vypočtené poměrně k hodnotě desátku (čl. 11).

Dekret se zabýval rovněž problémem platů duchovenstva. Platy měly být podle dekretu vypláceny v penězích od 1. ledna 1790.[135]) Dekretem z 1. prosince 1790[136]) Ústavodárné shromáždění uložilo nájemcům pozemků, jejichž výnosy podléhaly desátku církevnímu nebo feudalisovanému, zvýšení nájemného ve prospěch vlastníků. Vzhledem k potížím, způsobeným odhadem „po dobrém“, upravil závazky nájemců desátků dekret z 11. března 1791.[137]) Dekret nařídil mimo jiné, že nájemci musí platit až do skončení nájmů ve stejných obdobích a ve stejných proporcích jako nájemné hodnotu desátku, stanovenou dobrovolně nebo odhadem odborníků (čl. 1).

Aplikace tohoto zákona vyvolala různé zlořády, protože, jak ukazuje

[132]) Skládal se ze členů výboru finačního, církevního, zemědělského a pro obchod. Srv. Archives, XII, str. 366.

[133]) Archives, XII, str. 611n. Podrobněji o přijetí tohoto návrhu srv. Marion (M.), La dîme au XVIIIe siècle et sa suppression, Paris, 1912, str, 231n.

[134]) Duvergier, Colection des Lois, I, str. 187n.

[135]) Platy duchovních byly upraveny Civilní ústavou duchovenstva a několika pozdější dekrety (ze 24 července 1730, 3. srpna 1790, 11. srpna 1790 a z 18. října 1790). Srv. Duvergier, Collection des Lois, I, str. 288—290, 300—303, 309—310, 325—328, 470n.

[136]) Duvergier, Collection des Lois, II, str. 75.

[137]) Duvergier, Collection des Lois, II, str. 308.

G a r a u d,[138]) některé odhady se svou přehnaností obrátily proti plátcům, zatím co vlastníci použili opožděné publikace zákona ke značnému zvýšení svých požadavků.

Feudalisované desátky, pokládané dekretem z 15.—28. března 1790 za „cenu a podmínku původního postupu půdy“ (titul III, čl. 1) byly zařazeny do kategorie práv, prohlášených za vykupitelná (titul III, čl. 2).

Nicméně dekret ze 14.—20. dubna 1790, opouštěje do jisté míry tuto koncepci, nepoužitelnou pro všechny feudalisované desátky, našel jiné řešení v tom, že předpokládal církevní původ feudalisovaných desátků, zatím co ostatní desátky byly pokládány za pouhý podílnický pacht pozemkový nebo za práva téže povahy.[139]) Pouze tyto desátky představovaly původní postup pozemků.

Článek 3 dekretu stanovil, že desátky se mají vybírat do 1. ledna 1791 a uložil plátcům povinnost je řádně plnit.[140])

Toto ustanovení bylo znovu potvrzeno dekretem z 18. června 1790,[141]) který zakázal mimo jiné „všem osobám působit potíže při vybírání desátku“ (čl. 5). Obcím bylo uloženo dozírat na jejich vybírání (čl. 6). Povinnost platit desátky byla potvrzena znovu dekretem z 28. června 1790.[142])

Stejně jako u feudálních práv i v případě desátků postoj Ústavodárného shromáždění prohloubil existující propast mezi Národním shromážděním a rolníky, kteří odmítli po 4. srpnu 1789 desátky platit, pokládajíce je za potlačené. Vymáhání desátků vyvolalo četné nepokoje, intensívní zejména po vydání dekretu ze 14.—20. dubna 1790. Ústavodárné shromáždění se pokusilo bez úspěchu uklidnit rolníky dekretem ze 13. července 1790[143]) proti rušitelům zákona z 18. června 1790. Proto nařídilo dne 3. srpna 1790[144]) pronásledování osob, jež by odporovaly „jakýmkoli způsobem a násilím, násilnými činy, hrozbami či jinak placení desátků tohoto roku“.

Není třeba dokazovat, že i tímto dekretem Ústavodárného shromáždění demonstrovalo svou vůli zachovat své dosavadní stanovisko.

Jak už jsme viděli, po vydání dekretu ze 14.—20. dubna zbývalo ještě upravit způsob platby.

Stalo se tak titulem V dekretu z 23. října 1790,[145]) rozeznávajícího dvě kategorie feudalisovaných desátků, a to:

1. desátky, pokládané za cenu postupu pozemků a
2. desátky, které pro nedostatek titulů tak posuzovány být nemohly.

Desátky první skupiny sdílely osud vykupitelných feudálních práv (zmíněných v titulu III dekretu z 15.—28. března 1790). V důsledku toho měly být placeny až do úhrady. Výkupní cena se rovnala dvacetinásobku roč-

[138]) G a r a u d, Révolution, str. 249—250.
[139]) G a r a u d, Révolution, str. 250.
[140]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 178.
[141]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 253n.
[142]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 265.
[143]) D u v e r g i e r, Collection Lois, I, str. 290.
[144]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 309.
[145]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 497n.

ního desátku, byl-li vybírán v penězích a dvacetipětinásobku, byl-li vybírán v naturáliích (titul V, čl. 1 dekretu z 23. října 1790). Ostatní desátky měly být nahrazeny podle téhož principu buď dvacetinásobkem nebo dvacetipětinásobkem ročního výnosu (čl. 3).

Tento způsob ocenění, který se setkal s velkou opozicí, měl navíc řadu nedostatků.[146]) Ústavodárné shromáždění bylo proto nuceno uveřejnit vysvětlující dekret,[147]) který však situaci ještě více zkomplikoval.

Stejně jako v případě feudálních práv bylo také zákonodárství Ústavodárného shromáždění o desátcích pro plátce nevýhodné.

Zákonodárné shromáždění, jež naopak chtělo podpořit plátce, nemohlo udělat samozřejmě nic jiného, než změnit dílo svého předchůdce.

V této souvislosti je možno se zmínit o dekretu ze 6. února 1792,[148]) který povolil vlastníkům desátků, jež měly být vykoupeny, lhůtu k předložení jejich titulů, nebo dekret z 20. srpna 1792, jímž bylo všem plátcům dovoleno buď změnit feudalisované desátky na rentu či roční dávku určitého množství obilí (čl. 13) nebo ji vykoupit (čl. 9).[149])

Dekret z 25. srpna 1792 rozdělil v čl. 6 desátky do dvou kategorií, a to:

1. na desátky, které „jsou co do povahy poplatky feudální nebo úročné“ a
2. na desátky, které nikdy neztratily původní povahu daně.

Desátky první kategorie s výjimkou těch, které by byly prokazatelně cenou původního postupu pozemků, měly být potlačeny. Titul musel být předložen. Toto ustanovení bylo zcela zřejmě namířeno proti seniorům, kteří většinou nemohli původní tituly předložit.

Avšak stejně jako v případě feudálních práv teprve dekret ze 17. července 1793, rušící bez náhrady všechny feudální nebo úročné poplatky (včetně poplatků, zachovaných dekretem z 25. srpna 1792), potlačil i desátky „feudální či úročné povahy“, byť by se opíraly o titul. Pouze desátky, jež neměly povahu feudálních poplatků, se zachovávaly, byl-li předložen titul, svědčící o postoupení pozemků.

Zrušení desátků, představujících za „starého režimu“ obnos 100 až 120 milionů liber,[150]) bylo — po potlačení feudálních práv — druhým revolučním opatřením, směřujícím k úplnému zrušení feudálního režimu a jeho institucí.

Zbývalo ještě rozhodnout problém tzv. věčných či dlouhodobých nájmů, protože k plnému osvobození půdy bylo třeba zrušit i tyto nájmy.

Ústavodárné shromáždění, které si toho bylo nepochybně vědomo, se začalo touto otázkou zabývat v srpnu 1789.

Především čl. 6 srpnových dekretů prohlásilo za vykupitelné „všechny věčné pozemkové renty jak v naturáliích, tak v penězích, ať jsou jakéhokoli druhu, jakéhokoli původu (a) ve prospěch jakýchkoli osob . . .“.

[146]) G a r a u d, Révolution, str. 251.
[147]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, III, str. 7.
[148]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 70 (čl. 3).
[149]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 402—403.
[150]) M a r i o n, Dîme, str. 116.

Toto ustanovení se mělo aplikovat také na podílnické pachty pozemkové „všech druhů a pojmenování".

Přes pozdější protesty, vyvolané čl. 6, Ústavodárné shromáždění své stanovisko nezměnilo.

Některé držby byly potlačeny už během r. 1790 zákony o zrušení feudalismu. Např. dekret z 15.—28. března 1790, přeměňující na vykupitelné pozemkové poplatky a práva, představující mrtvou ruku věcnou, připodobnil jí v čl. 4 titulu II i některé místní držby, vyskytující se v Nivernais (např. „bordelage"), nebo v Bretagni („motte" a „quevaise").[151])

Ještě téhož roku Ústavodárné shromáždění upravilo výkup pozemkových rent dekretem z 18. prosince 1790.[152])

Z hlediska dalšího vývoje instituce pozemkových rent je důležité především ustanovení čl. 1, reprodukující znění čl. 1 titulu II dekretu z 15.—28. března 1790, které zakazovalo vytvářet v budoucnosti nevykupitelné pozemkové renty.

Obecné zásady výkupu, způsob a výše výkupného byly upraveny v titulech II a III dekretu, reprodukujících více či méně ustanovení dekretu ze 3. května 1790 o výkupu feudálních práv. Titul IV mluví o účincích možnosti výkupu vrchnostenských práv, zejména pak o možných obtížích při výkupu pevných a příležitostných práv, zatěžujících pozemek, pronajatý za rentu, jestliže tento pozemek byl lénem nebo úročným statkem. A konečně titul V, podrobně rozebíraný C h e n o n e m,[153]) se zabýval účinkem možnosti výkupu vůči vlastníku a dlužníkovi renty.

Věčné držby tedy byly potlačeny jak pro přítomnost, tak pro budoucnost. Poplatky, požadované na základě rent atd., se staly vykupitelnými.

Realisace reformy byla nicméně velmi nesnadná a u většiny věčných nájmů se střetla s různými obtížemi.[154])

Mluvili jsme již o některých držbách, které vymizely zejména v důsledku dekretu z 15.—28. března 1790. Některé z místních držeb se staly svobodnými. Jiné věčné držby měly podle historických okolností různý osud.

Vezměme příklad pozemkových rent. Jak jsme viděli, čl. 6 srpnových dekretů z r. 1789 nařídil jejich výkup a současně zakázal tvořit nové nevykupitelné renty.

Tato reforma byla výsledkem snahy Ústavodárného shromáždění o přenesení vlastnictví půdy z rukou pozemkové aristokracie do rukou malých vlastníků. Reforma podporovala rozdělení majetku, nemožné až do revoluce díky nedělitelnosti pozemkové renty. Na druhé straně měla reforma i některé nepříznivé aspekty.[155])

Přesto Ústavodárné shromáždění organizovalo, jak jsme viděli, dekretem

[151]) Srv. také čl. dekretu z 25. dubna 1792.
[152]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, II, str. 122.
[153]) C h e n o n, Démembrements, str. 114.
[154]) Srv. G a r a u d, Révolution, str. 258n.
[155]) G a r a u d, Révolution, str. 159.

z 18. prosince 1790 výkup rent za podobných podmínek jako u feudálních práv. Výkup však neměnil jejich právní povahu. „Možnost výkupu pozemkových rent," říká se v čl. 3 titulu V, „nemění rovněž nic na jejich nemovitostní povaze . . ." Tato povaha pozemkových rent se nezměnila ani po vydání dekretu ze 17. července 1793. Teprve později zákonem z 11. brumairu VII. roku byly zařazeny mezi movitosti.

Pozemkové renty[156]) zanikly provedením reforem, jež se jich týkaly a jež vyvolaly později diskuse mezi stoupenci pozemkových rent a jejich odpůrci.

Revoluční zákonodárství upravovalo pochopitelně i jiné pozemkové instituce, jako např. svobodný dědičný pacht, viničný nájem, nájem na výpověď atd.

Čl. 1 titulu II dekretu z 18. prosince 1790 Ústavodárné shromáždění v zásadě rozhodlo, že v budoucnu se mohou tvořit pouze nájmy dočasné. Renty, roční poplatky za svobodný dědičný pacht atd. byly prohlášeny za vykupitelné. Dekret se pokusil sice stanovit zásady pro roztřídění pozemkových nájmů, jejich realizace však byla v praxi velmi obtížná.[157])

To vše ukazuje, že řešení problému tzv. věčných a dlouhodobých nájmů bylo velmi obtížným problémem, jejž se nepodařilo revolučním zákonodárcům plně vyřešit.

Nicméně i přes její nedostatky[158]) lze reformu, motivovanou přáním přenést vlastnictví půdy, pokládat za další významné revoluční opatření v oblasti práv k půdě.

Půda byla osvobozena. Zbýval už jen úkol osvobozenou půdu nově rozdělit.

NOVÉ ROZDĚLENÍ PŮDY ZA REVOLUCE

Historický proces, o němž jsme mluvili v předchozí části této studie, osvobodil individuální vlastnictví půdy.

Revoluční zákonodárství, rušíc feudální režim a přejímajíc opatření nutná k odvrácení jeho návratu, podtrhlo absolutní povahu vlastnického práva.

Vlastnictví se pokládá v revolučním právu, jak ukazuje např. čl. 17 Prohlášení práv člověka a občana z r. 1789, za „posvátné" a „nedotknutelné".

Ani v této souvislosti však nelze mluvit o vlastnictví jako o právu pojmově neomezeném. Stačí připomenout týž článek, který připouští vyvlastnění ve veřejném zájmu. Rovněž jiný z revolučních dekretů, dekret o vysušení močálů z 26. prosince 1790, podtrhuje právo státu stanovit meze vlastnického práva: „Plyne z povahy sociální smlouvy," říká se v jeho

[156]) Locré (B. I. G.), La Législation civile et criminelle de la France, ou commentaire et complétement des codes français, VIII, Paris, 1827, str. 87n.
[157]) Godechot, Institutions, str. 194.
[158]) Srv. Sagnac, Législation, str. 197n.

preambuli, „že posvátné individuální vlastnictví, chráněné zákony, je podřízeno obecnému zájmu.“[159])

V této souvislosti by bylo možno zmínit se i o jiných omezeních, jako např. byly služebnosti, kolektivní práva pastvy a výběhu, nebo režim dolů. Tato omezení by zasloužila nepochybně zvláštní výklad, který se však již vymyká této studii.

I.

Když bylo osvobozeno individuální vlastnictví, bylo třeba zničit a rozdrobit vlastnictví korporací, ježto po osvobození půdy bylo nezbytné ji nově rozdělit.

Tato doplňková reforma byla za dané situace nejen zcela logická, ale také krajně naléhavá, protože jinak by malí vlastníci a jejich pokrok byli ohroženi ohromnými panstvími „na věky nepřenositelnými a nakloněnými k dalšímu růstu“ (S a g n a c). Navíc bylo třeba odvrátit hrozící strašlivý bankrot.

První obětí této reformy se měla stát církev, či lépe, duchovenstvo.

V této souvislosti je vhodné připomenout, že za „starého režimu“ duchovenstvo bylo jedním z nejbohatších těles ve státě. Kromě desátků, dosahujících podle střízlivého odhadu výše 110 milionů liber, duchovenstvo vlastnilo značný nemovitý majetek (ornou půdu, lesy atd.). Tento majetek zabíral asi jednu pětinu francouzské půdy a přinášel duchovenstvu vysoké důchody.

Je proto pochopitelné, že toto bohatství se muselo stát a již za „starého režimu“ se stalo předmětem různých reforem. Je třeba připomenout, že myšlenka sekularisace církevního majetku nebyla nijak nová, jak ukazují četné sekularisace od Karla Martela po Ludvíka XV.

Znárodnění církevního majetku bylo připraveno již na počátku revoluce jak s hlediska politického, tak s hlediska ekonomického. Aby mohlo být provedeno, stačilo najít jen právní podklad a formu.

Znárodnění církevního majetku se navrhovalo nejen v městských a farních soupisech stížností, ale i v některých soupisech šlechty. Požadovali je četní poslanci třetího stavu a šlechty (jako např. Buzot, markýz de la Costa, Alexandre Lameth aj.) už během diskusí o srpnových dekretech.

O osudu církevního majetku rozhodla nakonec hlediska ekonomická, zejména snaha získat potřebné prostředky pro státní pokladnu a zabezpečit rozvoj malého pozemkového vlastnictví. Poukazovalo se samozřejmě i na jiné momenty, mezi nimiž hrála nemalou roli nepřítomnost církevních seniorů na jejich panstvích.

Dne 2. listopadu 1789 byl církevní majetek dán k disposici národa „pod podmínkou přiměřeného zabezpečení nákladů kultu, vydržování duchovních

[159]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, II, str. 143.

a podpory chudých". Faráři měli podle dekretu dostávat plat 1 200 liber ročně a právo užívat i nadále svých far.[160])

Majetek světského duchovenstva, daný takto k disposici státu, představoval nepochybně značné bohatství.[161])

Osud znárodněného církevního majetku měly však sdílet i některé jiné statky, jako např. korunní domény. Ze znárodnění korunních statků byly dekretem z 19. prosince 1789[162]) vyňaty pouze lesy.

Po znárodnění a prodeji majetku světského duchovenstva následovalo znárodnění a prodej majetku řádového duchovenstva.

V této souvislosti lze citovat dekret ze 17. srpna 1792,[163]) který nařídil prodej majetku klášterů a dekret z 18. srpna 1792,[164]) upravující zcizení a správu majetku světských kongregací, kolegií, bratrstev a jiných potlačených spolků. Dekretem z 19. září 1792[165]) byly znárodněny statky maltézského řádu. A konečně dekret ze 17.—28. března 1792[166]) nařídil prodej statků, „tvořících součást dotace náboženských a vojenských řádů Saint-Lazare a Notre-Dame du Mont-Carmel a jiných s nimi spojených řádů, jež byly potlačeny dekretem z 30. července 1791" (čl. 1).

Vedle církevního a korunního majetku lze nalézt v mase znárodněného majetku i majetek zrušených právnických osob, jako různých bratrstev,[167]) kolejí a jiných zařízení veřejné výchovy[168]) atd.

Zatím co znárodnění majetku „prvního původu" (première origine) bylo, jak jsme viděli, inspirováno zejména úvahami ekonomickými, znárodnění majetku „druhého původu" bylo inspirováno cíli politickými.

II

V tomto případě se totiž jednalo o majetek emigrantů a osob, deportovaných nebo odsouzených revolučními tribunály.

Do období, jímž se zabýváme, patří především dekret ze 27. července 1792[169]) o konfiskaci a prodeji všeho (movitého i nemovitého, majetku emigrantů. Dekret z 8. ventôse II. roku (26. února 1794) o zabavení majetku nepřátel revoluce[170]) zbavil podezřelé jejich majetku ve prospěch republiky: „Ten, kde je nepřítelem své země, nemůže být vlastníkem" (S a i n t-J u s t).

160) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 64—65.
161) L e f e b v r e, (G).), La répartition de la propriété et de l'exploitation foncière à la fin l'Ancien régime, E t u d e s s u r l a R e v o l u t i o n F r a n ç a i s e, Paris, 1954. str. 204n.
162) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 85.
163) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 376.
164) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 382n.
165) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 552n.
166) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 100n.
167) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 283.
168) D u v e r g i e r, Collection des Lois, V, str. 234n.
169) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 315.
170) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VII, str. 101.

Dekrety z 29. a 30. vendémiaire II. roku (20. a 21. října 1793)[171]) spolu s dekretem z 22. ventôse II. roku (12. března 1794)[172]) odevzdaly republice majetek vypovězených duchovních, kteří byli dekretem ze 17. září 1793 postaveni na roveň emigrantům a osobám občansky mrtvým. Jejich majetek, takto znárodněný, se prodával až do 22. fructidoru III. roku, kdy byla zrušena sekvestrace majetku nekonformních kněží.

Prodej národního majetku prvního a druhého původu byl velmi nesnadný a komplikovaný. Byl postupně upravován četnými dekrety, které se snažily nalézti v měnících se podmínkách nejvhodnější prostředek, jak národní majetek zcizit.[173])

Nemělo by jistě smyslu zabývat se podrobně tímto zákonodárstvím. Omezím se proto jen na některé obecné rysy právní úpravy prodeje národního majetku.

Především je třeba podtrhnout odlišné cíle prodeje národního majetku prvního a druhého původu.

Zatím co zcizení majetku prvního původu bylo diktováno úvahami ekonomickými a sociálními, zcizení majetku druhého původu sledovalo cíle politické.

Prodej národního majetku prvního původu začal koncem r. 1789. Tehdy pod tlakem finanční krise Ústavodárné shromáždění nařídilo dekretem z 19. prosince 1789[174]) prodej korunních domén (s výjimkou těch, jež si král vymínil) a cirkevního majetku až do částky 400 milionů liber. Tento obnos měl být odveden do zvláštní pokladny, zřízené tímto dekretem.

Dekretem ze 17. března 1790[175]) Ústavodárné shromáždění nařídilo prodej národního majetku pařížské obci. Ostatní obce jej mohly získat na žádost, s podmínkou, že jej neprodleně prodají podle odhadní ceny poslední vydražující osobě, která nabídne nejvíce (čl. 4).[176]) Obce se měly stát prostředníkem mezi státem a nabyvateli.[177])

Zcizení národního majetku, nařízené zákonem z 19. prosince 1789, bylo upraveno základním zákonem ze 14.—17. května 1790.[178]) Tento dekret rozeznává za účelem ocenění čtyři třídy majetku podle jejich povahy, a to:

1. venkovské statky, sestávající z orné půdy atd.
2. naturální rentu a dávky a příslušná vedlejší příležitostná práva,
3. peněžitou rentu a dávky a příslušná vedlejší příležitostná práva a konečně
4. jiné druhy majetku (domy, závody atd.).

[171]) Duvergier, Collection des Lois, VI, str. 299, čl. 16.
[172]) Duvergier, Collection des Lois, VII, str. 116, čl. 9n.
[173]) Garaud, Révolution, str. 313.
[174]) Duvergier, Collection des Lois, I, str. 85n.
[175]) Duvergier, Collection des Lois, I, str. 142—143.
[176]) Duvergier, Collection des Lois, I, str. 143.
[177]) Blíže k tomuto problému srv. Delaby (R.), Le rôle du comité d'aliénation dans la vente des biens nationaux en 1790—1791, Dijon, 1929.
[178]) Duvergier, Collection des Lois, I, str. 201n.

Majetek první třídy se měl odhadnout na obnos, rovnajícíc se dva a dvacetinásobku čistého ročního výnosu v první třídě, na dvacetinásobek příjmu ve druhé třídě a patnáctinásobek ve třetí třídě. Odhadní cena majetku čtvrté třídy měla být stanovena odborníky.

Veškeré pozemky, dané do prodeje, se prodávaly prosty renty, pozemkových dávek a vrchnostenských práv (čl. 7). Aby „byl ke jmění přiveden velký počet občanů", byly nabyvatelům poskytovány značné úlevy (titul III, čl. 5).

Prodej měl probíhat v dražbě, konané v okresních městech (titul III, čl. 3). „Podmínky prodeje národního majetku vůbec neusnadňovaly — přes vnější zdání — nabytí chudými", říká právem G o d e c h o t[179].) „Aby chudí mohli prodeje využít", dodává týž autor, „bylo by bývalo ve skutečnosti třeba přidělit půdu venkovským obcím s podmínkou, že je rozdělí na malé příděly, prodané levně a bez dražby, nebo dávané na věčný úrok chudým rolníkům."

Prodej národního majetku v ceně čtyř set milionů liber byl pochopitelně pouhý začátek.

Ohromná operace měla ještě pokračovat.

Dne 9. července 1790[180]) Ústavodárné shromáždění nařídilo prodej veškerého národního majetku, s výjimkou statků, jejichž užívání si vyhradil král, a lesů, o nichž mělo být rozhodnuto zvláštním dekretem (čl. 1). Co se týče způsobu zcizování, uzákoněný postup měl zůstat v platnosti a stát se základem zákonodárství až do prodeje majetku emigrantů. Bylo třeba pouze upravit dekretem ze 3.—17. listopadu 1790[181]) lhůty k zaplacení pozemků, protože dlouhé lhůty opožďovaly úhradu veřejného dluhu.

Prodej národního majetku druhého původu byl upraven jiným způsobem.

Bylo totiž třeba najít systém, který by dovoloval stoupencům revoluce získat majetek jejích nepřátel. V důsledku toho Zákonodárné shromáždění rozhodlo dne 14. srpna 1792,[182]) „s úmyslem rozmnožit počet malých vlastníků", o prodeji majetku nepřátel republiky v dražbě po malých podílech 2, 3 nebo nejvýš 4 jiter za peněžitou rentu vždy vykupitelnou.

Dekret z 2. září 1792[183]) organisoval operaci v souladu s těmito zásadami, příznivými pro nabyvatele se skrovnými prostředky. Definitivně však byl prodej upraven teprve 25. června 1793.

Dekret z 25. července 1793[184]) uspořádal a doplnil dřívější zákonodárství o správě a prodeji majetku emigrantů. Stejně jako předchozí zákony, snažil se i tento zvýšit množství malých vlastníků a podporovat stoupence revoluce. Tak např. v čl. 2 oddílu IV dekret dovolil rozdělit půdu emigran-

[179]) G o d e c h o t, Institutions, str. 198.
[180]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, I, str. 274n.
[181]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, II, str. 4n.
[182]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 361.
[183]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 363n.
[184]) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str. 80n.

tů a dát — nebyly-li k disposici obecní pozemky — jedno jitro každé hlavě rodiny, která nebyla vlastníkem půdy této výměry. Toto radikální opatření bylo ve skutečnosti nevykonatelné. Konvent proto poskytl dekretem ze 13. září 1793[185]) hlavám chudých rodin, žijících v obcích bez obecních pozemků, možnost koupit emigrantské pozemky až do částky 500 liber, splatných do dvaceti let a ve dvaceti stejných částkách bez úroku.

Jak jsme už ukázali, byly v platnosti dva systémy prodeje národního majetku, a to jeden pro majetek prvního původu, druhý pro majetek druhého původu.

Bylo proto třeba je podrobit stejným principům a především stejným koncepcím politickým a sociálním.

Konvent, plně tento úkol, stanovil dekretem z 22. listopadu 1793,[186]) že způsob přiřčení a parcelace, platný dosud pro pozemky druhého původu, má být společný pro veškerý národní majetek.

Dekret ze dne 24. prosince 1793[187]) prohlásil za společné od 1. ledna 1794 také lhůty a způsob placení.

9. thermidor II. roku a pád revoluční vlády neznamenaly ovšem konec prodeje národních statků a problémů s ním spojených.

Přesto lze, pochopitelně s jistou dávkou opatrnosti, shrnout výsledky prodeje národního majetku. Tak např. pokud jde o finanční výsledky, uznává se v zásadě, že prodej národního majetku nesplnil očekávání a že nezískal státu potřebné prostředky.

Pokud jde o sociální důsledky prodeje, lze říci, že pozemky kupovali sice příslušníci všech tříd a sociálních vrstev, že však největší prospěch z prodeje měli příslušníci buržoasie.

Zejména prodej v dražbě, jak jsme už řekli, zabezpečil přednost bohatým.

Nicméně i rolníci nabyli v četných případech půdu, měníce alespoň do jisté míry sociální obraz francouzského venkova.

III

Poslední problém, jímž se chceme alespoň ve stručnosti zabývat, bylo rozdělení obecních pozemků, to jest půdy, lesů, luk aj., patřících obci a užívaných kolektivně jejími obyvateli.

Dělení obecních pozemků za revoluce nebylo ničím novým. Stačí připomenout reformy na konci „starého režimu“.

Vývoj tohoto problému v revolučním zákonodárství byl poznamenán dvěma tendencemi. Pro Ústavodárné shromáždění a Zákonodárné shromáždění je charakteristické úsilí vrátit obcím pozemky, usurpované za

185) D u v e r g i e r, Collection des Lois, IV, str. 205n.
186) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str, 362.
187) D u v e r g i e r, Collection des Lois, VI, str. 439.

„starého režimu“ seniory. Pro Konvent je příznačná snaha rozdělit obecní pozemky.

První tendence se promítla např. v čl. 30 dekretu z 15.—28. března 1790, jímž bylo zrušeno, jak jsme viděli, právo přeběrku, nebo v dekretu ze 13. dubna 1791, který odňal seniorům se zpětnou platností od 4. srpna 1789 právo přivlastňovat si pusté pozemky.

Tato tendence byla potvrzena také dekretem z 10. června 1790, který stanovil domněnku vlastnictví ve prospěch obcí.

Druhá tendence, o níž jsme výše mluvili, se začala prosazovat, celkem bez úspěchu, už v období Ústavodárného shromáždění. Dělení obecních pozemků bylo nařízeno teprve za Zákonodárného shromáždění dekretem ze 14. srpna 1792.[188]) I ten však zůstal spíš jen na papíře, protože nestanovil způsob provádění této reformy.

Většího pokroku bylo dosaženo teprve za Konventu.

Ten se pokusil vyřešit problém dělení obecních pozemků dekretem z 10. června 1793.[189]) Podle čl. 3 tohoto dekretu se dělení vztahovalo v zásadě na všechny obecní pozemky. Dekret však připouští i výjimky. Dělení se např. netýkalo obecních lesů atd.

Dekret předpokládal dělení fakultativní (oddíl III, čl. 1). O rozdělení obecních pozemků rozhodovalo shromáždění obyvatel obce. Pokud se pro rozdělení vyslovila alespoň jedna třetina shromáždění, dělení bylo obligatorní a nevyhnutelné (oddíl III, čl. 9). Každý v obci usazený občan bez rozdílu věku a pohlaví mohl získat pozemek (oddíl II, čl. ln.). Toto ustanovení bylo nepochybně velmi radikální a demokratické. Stejně jako některá jiná opatření, o nichž jsme mluvili, směřovalo ke zvýšení počtu malých vlastníků a v konečných důsledcích k rozšíření sociální základny revoluce.

Dekret z 10. června 1793 byl často kritisován. Nepochybně právem, protože radikální řešení, nařízená Konventem, bylo přinejmenším problematické.

Nutno dodat, že ani toto řešení otázky obecních pozemků nebylo definitivní.

Úkol upravit s konečnou platností tuto otázku připadl proto pozdějším zákonodárným shromážděním, jež se objevila na historické scéně po r. 1794.

ZÁVĚR

Převratem 9. thermidoru 1794 skončilo důležité období v dějinách francouzské buržoasní revoluce, období hlubokých a mimořádně významných změn, období přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve Francii.

V tomto procesu sehrály rozhodující úlohu Ústavodárné shromáždění, Zákonodárné shromáždění a Konvent.

[188]) Duvergier, Collection des Lois, IV, str. 361.
[189]) Duvergier, Collection des Lois, V, str. 493n.

Tyto revoluční orgány zrušily feudální povinnosti a břemena, osvobodily bezprostředního výrobce i půdu, které používal. Tím, že nahradily feudální formu vlastnictví půdy, jakožto nejdůležitějšího výrobního prostředku, vlastnictvím buržoasním, vyřešily, byť i ne bez chyb a dočasných kompromisů, „klíčovou otázku" revoluce.

Každé z těchto revolučních shromáždění mělo pochopitelně k danému problému svůj vlastní osobitý přístup, ovlivněný konkrétními historickými podmínkami a odpovídající zájmům těch tříd a sociálních složek obyvatelstva, jejichž mluvčím bylo to které revoluční shromáždění:

Ústavodárné shromáždění hledalo kompromis mezi zájmy buržoasie a feudální aristokracie. Ekonomickým základem tohoto kompromisu měl být výkup feudálních a vrchnostenských práv. Politickým výsledkem kompromisu byla propast mezi buržoasně-aristokratickým Ústavodárným shromážděním a francouzským rolnictvem, zvláště pak jeho chudšími vrstvami.

Zákonodárné shromáždění, usilujíc o získání podpory rolnictva, se pochopitelně nemohlo s takovým kompromisem smířit. Proto zaujalo zcela odlišné stanovisko a svými dekrety brutálně rozmetalo systém, přijatý Ústavodárným shromážděním. Tím citelně podlomilo posice bývalé vládnoucí třídy a posílilo revoluci.

Jakobínský Konvent, tísněný vnitřními a vnějšími nepřáteli, zaujal krajní postoj, který nemohl skončit jinak, než definitivním zničením feudálního režimu ve Francii.

Tím byl splněn jeden z nejdůležitějších úkolů revoluce.

STANISLAV BALÍK

L'ABOLITION DU RÉGIME FÉODAL ET L'AFFRANCHISSEMENT DE LA TERRE SOUS LA RÉVOLUTION FRANÇAISE DE 1789 À 1794

RÉSUMÉ

Dans son chapitre d'introduction intitulé „Les décrets d'août", l'auteur traite d'une part de la crise générale de l'Ancien Régime et, d'autre part, des raisons qui on conduit à la proclamation desdits décrets d'août. Dans ce contexte, il analyse le comportement des ordres privilégiés et du Tiers-Etat face à la question du régime féodal et montre que la solution de ce problème, adoptée dans la nuit du 4 août 1789, était en fait contradictoire.

Dans le chapitre suivant portant le titre „L'Assemblée Constituante et le régime féodal (1789—1791)", l'auteur s'occupe de l'oeuvre législative de l'Assemblée Constituante, notamment de la loi du 15 au 28 mars 1790 et du décret du 3 au 9 mai 1790. L'Assemblée Constituante s'y appuie sur la théorie de ladite féodalité dominante et de la féodalité contractante. L'auteur arrive à la conclusion que la législation de l'Assemblée Constituante quant à l'abolition du régime féodal et le rachat des droits féodaux fut un acte juridique remarquable. Il montre en même temps que I'Assemblée Constituante s'efforçait de réaliser un compromis entre le bourgeoisie et l'aristocratie. Ce compromis ayant comme base le rachat des droits féodaux suscita progressivement une tension extrême entre la paysannerie française et l'Assemblée Constituante.

Dans le chapitre „Le régime féodal sous l'Assemblée Législative et la Convention (1791—1794)", l'auteur fait l'analyse de l'attitude des deux organes mentionnés à l'égard du problème donné. Il montre également les raisons pourquoi l'Assemblée Législative balaya brutalement par ses décrets le système adopté par la Constituante et explique pourquoi la Convention prit une attitude extrême aboutissant à l'abolition définitive du régime féodal en France.

Dans le chapitre „La suppression de la dîme et des locations perpétuelles" l'auteur s'occupe du sort de la dîme et desdites locations perpétuelles ou à longue durée. Selon l'auteur, leur abolition fut la deuxième grande mesure révolutionnaire tendant vers l'abolition de l'Ancien Régime et ses institutions.

Le dernier chapitre „La redistribution de la terre sous la Révolution" remarque dans ses traits généraux la nationalisation et la vente de la propriété foncière de l'Eglise (lesdits biens nationaux de première origine), la confiscation et vente de la propriété des émigrés, des déportés et des condamnés par les tribunaux révolutionnaires (lesdits biens de seconde origine) et enfin la division des biens communaux. Alors que dans le premier cas la vente était dictée par des considérations économiques, dans le second elle fut inspirée par des raisons politiques. Toutefois, elle présentait toujours un avantage surtout pour les riches, pour la bourgeoisie et les couches plus aisées de la paysannerie.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 2 — 1973

Redakční rada časopisu: prof. dr. Zd. Lukeš (předseda), dr. K. Malý (tajemník), doc. dr. J. Kincl, doc. dr. E. Kučera, doc. dr. J. Hrdlička, doc. dr. J. Nezkusil

Graficky upravila Milena Zámečníková

© Universita Karlova, Praha 1973

Ediční referentka Olga Volková

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků. Vydání I. Kčs 10,—

V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – IURIDICA

vyšlo od roku 1963:

Malý Karel, dr., Pozemkové zákony Říjnové revoluce

Čepelka Č., dr., Les conséquences juridique du délits en droit international contemporain (francouzsky)

Radvanová Senta, dr., Rozvod manželství v čs. právu

Císařová Dagmar, dr., Obhájce v čs. trestním řízení

Kučera Zdeněk, dr., Suretyship in private international law (anglicky)

Kincl Jaromír, dr., Studie o otrocích, kolónech a propuštěncích ve vizigótském státě 5.—8. století

Lukeš Zdeněk, dr., Obecné a speciální zmocnění ve správě na úseku ochrany veřejného pořádku

Štajgr František, dr., Některé teoretické otázky civilního práva procesního

Kučera Eduard, dr., Marx a Engels o proletářské politické společnosti

Čížkovská Věra, dr., Socialistické majetkové právo manželské

Litsch Karel, dr., Ústava a sněm německé říše v 19. století

Novotná Eva, dr., K základním rysům a tendencím právní úpravy pracovní doby

Fiala Josef, dr., Spory vznikající z podnětu výkonu rozhodnutí (exekuční spory)

Potočný Miroslav, dr., Deklarace zásad mírového soužití

Publikace lze obdržet nebo objednat v knihovně právnické fakulty University Karlovy, Praha 1, nám. Curieových 7

Kčs 10,—